

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

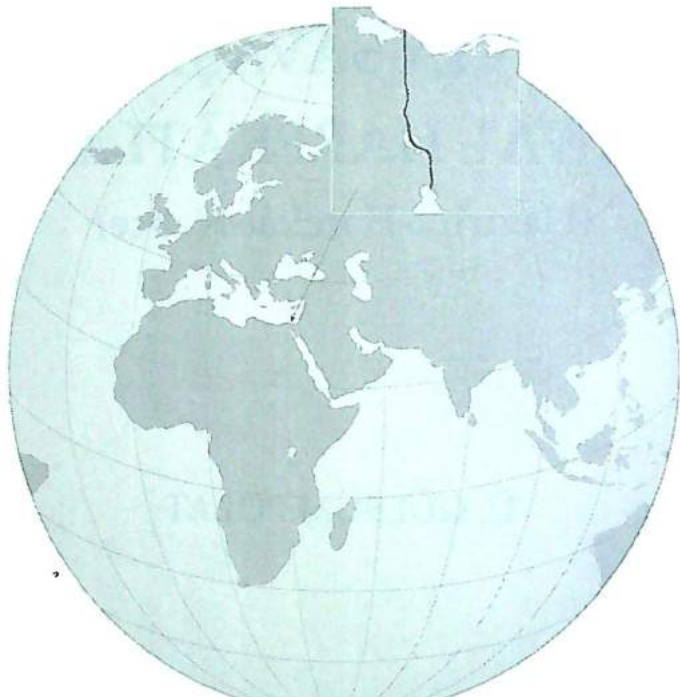
- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

I. DÜNYA SAVAŞI'NDA KANAL HAREKÂTLARI

(HAZIRLIK-HAREKÂT-NETİCE)

Ü. Gülsüm Polat

I. DÜNYA SAVAŞI'NDA KANAL HAREKÂTLARI

(Hazırlık-Harekât-Netice)

Ü. GÜLSÜM POLAT

İstanbul, 2021

SELENGE YAYINLARI

No: 185 | Selenge Bilgi Serisi: 26 | Kasım 2021, 1. Baskı

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Kadir Yılmaz

SELENGE BİLGİ SERİSİ KOORDİNATÖRÜ
Erkan Göksu

YAZAR
Ü. Gülsüm Polat

EDİTÖR
Doğan Mert Demir

SON OKUMA
İnayet Bebek

KAPAK GÖRSELİ
Cemal Paşa'nın Lut Gölü (Ölü Deniz) kıyısında çekilen fotoğrafı
(Amerikan Kongre Kütüphanesi).

KAPAK TASARIMI
Şevket Dönmezoğlu

SAYFA DÜZENİ
Hilal Yazlık

BASKI-CİLT
Repar Dijital Matbaası

ISBN
978-625-7459-30-3

SERTİFİKA NO.
40675

*Selenge Yayınları,
Repar Tasarım
Matbaa ve Reklamcılık
Ticaret Limited Şirketi'nin
tescilli markasıdır.*

*Mimar Sinan Mah.,
Selami Ali Efendi Cad., No: 5
34672 Üsküdar/İstanbul
Tel: 0 (212) 522 48 45
www.selenge.com.tr
e-posta: selenge@selenge.com.tr*

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	9
ÖNEMLİ GELİŞMELER KRONOLOJİSİ	11
STRATEJİK BİR SUYOLU:	
SÜVEYŞ VE I. DÜNYA SAVAŞI	15
MISIR, SÜVEYŞ VE I. KANAL HAREKÂTI.....	
Osmanlı İdaresinden İngiliz Yönetimine Mısır	19
İngiltere İçin Öncelikli Mesele:	
Süveyş Kanalı'nın Savunması	25
Mısır'a Yönelik Harekâtın Alt Yapısını Hazırlamak:	29
Osmanlı'nın İstihbarat ve Propaganda Çalışmaları.....	29
Mısır'ın Batısını Tehdit: Senûsîlerle İş Birliği.....	36
Müttefik ve Rakip: Süveyş Kanalı'na	
Yönelik Harekâta Alman Desteği	40
I. Kanal Harekâtının Askerî Hazırlıkları	44
Kanal'a Yürümek: Cemal Paşa	
Kumandasında I. Kanal Harekâtı	54
BÜYÜK HAZIRLIKLAR VE HAYAL	
KIRIKLIKLARI: II. KANAL HAREKÂTI.....	63
Kanal'a Yeniden Saldırı Hazırlıkları.....	66
II. Kanal Harekâtı'nda Alman Yardımı.....	80
Avusturya'dan Gelen Takviye: Paşa Teşkilatı	83
İkinci Kanal Harekâtı Öncesi Gelişmeler ve	
Harekâtın Yapılması	87

İngilizlerin Kanal'ın Doğusuna Geçmeleri ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu.....	87
Seferin Zamanlaması Meselesi ve Amacından Kopuşu.....	90
Uğratina, Katya ve Duveydar Baskınları.....	92
Romani Muharebesi.....	95
Hicaz İsyanı, Arka Planı, Patlak Vermesi ve II. Kanal Harekâtına Etkisi.....	99
II. Kanal Harekâtı'ndan Sonraki Gelişmeler	109
 SONUÇ	 117
KAYNAKÇA.....	121
DİZİN	127

*İssız çöllerde, bilmedikleri beldelerde
şehit olan askerlerimizin aziz hatırasına ...*

ÖN SÖZ

I. Dünya Savaşı sırasında Türk harp coğrafyasında zorluklar, yokluklar ve yetersizliklerle anılmayan harp anlatısı neredeyse yoktur. Kafkas cephesi, Çanakkale cephesi... Savaş organizasyonundaki eksiklikler ve elde olmayan sebeplerle ortaya çıkan zorluklar; ordunun, askerî birimlerin ve yerel yöneticilerin günlük sorunlarının bir parçası hâline gelmiştir. Ordunun iki defa harekâta geçtiği Sina cephesi de büyük zorluklara sahne olmuştur. Ne amaçlandığını ve ne denli başarıya ulaşabildiğini/ulaşamadığını tespit etmek için harekâtın gelişimini bu kitabımızda takip edeceğiz. Savaşın ilk anından itibaren beklenti çok yüksekti ancak muharipler de bir o kadar cefa çektiler. I. Kanal Harekâtı'nın kumandanı olarak yaşananları bizzat gözlemleyen Cemal Paşa, hatıralarında "I. Kanal Seferi'ne iştirak eden Osmanlı kuvvetini oluşturan zabitlerin ve erlerin gösterdiği fedakârlık, her türlü takdirlere layıktır. Bin türlü mahrumiyete katlanarak Kanal'ı geçmek için köprücü kayıklarını bizzat çeken bu askerler, 300 kilometrelik bir kum deryası içinde tüm orduyu nakletmeye çalıştılar. Bu kahramanları saygıyla anmak, benim için en kutsal görevdir," diyerek bu zorluğa mukavemet eden her kademededen askeri yâd ediyordu.

"Büyük bir hedefi gerçekleştirmek için harekete geçen IV. Ordu, nasıl bir hazırlıkla çöle yürümüştü?", "İngilizler Süveyş Kanalı'nda ne gibi tedbirler almışlardı?", "Kanal'a yürüyecek Osmanlı gayrinizami kuvvetleri ne gibi hazırlıklar yapmışlardı?" sorularına cevap arayacak bu kitap, I. Kanal Harekâtı'nı ve sonuçlarını ele alacaktır. Tüm bu sayılanlar birinci bölümü teşkil ederken, ikinci bölümde; II. Kanal Harekâtı öncesi hazırlıklardan, harekâtın geriye bırakılmasından, savaş planlarından, Şerif Hüseyin isyanından, isyanın Kanal'a yapılması planlanan harekâta etkisinden ve Katya Muharebesi'nden bahsedilecektir. Çalışmada

son olarak II. Kanal Harekâtı adıyla da bilinen Romani Muharebesi'nden de söz edilecek ve bunların Gazze Muharebeleriyle ilişkisi ortaya konulacaktır.

Amacım, bu iki harekâtın en detaylı ve anlaşılabilir tarihini ortaya koyabilmek. Çalışmamın kaynaklarını, arşiv belgeleri, hatıratlar ve telif-tetkik eserler oluşturmaktadır. Dipnotlandırma yerine metnin sonunda kaynakça bulunuyor. Bu yöntemin Bilgi Serisi'nin formatı gereği takip edildiğini hatırlatmalıyım. Daha evvelki çalışmalarımın arka planını oluşturan bu eseri, yeni bir üslup ve dille yazdım. Kitabı yazmak konusunda beni teşvik eden Selenge Yayınları Bilgi Serisi'nin kıymetli koordinatörü Prof. Dr. Erkan Göksu'ya teşekkür etmek istiyorum. Tarihî meseleleri geniş kitlelerle buluşturmak amaçlı bir seride kitabımı yayınlayan Selenge Yayınları'na ve editörüm Doğan Mert Demir'e teşekkürlerimi sunuyorum. Bir de sevgili aile üyelerim Süleyman ve Zeynep Begüm'e teşekkür etmek istiyorum, destekleri bana her zaman güç verdi.

Doç. Dr. Ü. Gülsüm POLAT
Oran-Ankara

ÖNEMLİ GELİŞMELER KRONOLOJİSİ

1859	Süveyş Kanalı'nın kazılmaya başlaması
17 Kasım 1869	Süveyş Kanalı'nın resmî açılışı
1882	Mısır'ın İngiltere tarafından resmen işgali
Ağustos 1914	Zeki Paşa'ya Kanal'a yönelik bir harekât hazırlığı emri verilmesi
Ağustos 1914	Süleyman el-Bârûnî'nin Senûsîlerin yanına gelmesi
9 Eylül 1914	Kanal seferinin VIII. Kolordu Komutasına alınması
8 Ekim 1914	Kressenstein'in Şam'a ulaşması
8-23 Ekim 1914	Kressenstein'in çöl keşfi
31 Ekim 1914	Osmanlı Devleti'nin Rus limanlarını bombardımana tutması
1 Kasım 1914	İtilaf Devletlerinin Osmanlı Devleti'nin savaşa girdiğini kabul etmesi ve açık limanlarını bombardımana tutması
3 Kasım 1914	Mısır'da İngiltere'nin sıkıyönetim ilanı

21 Kasım 1914	Cemal Paşa'nın IV. Ordu kumandanlığı göreviyle Suriye'ye ulaşmak üzere İstanbul'dan yola çıkması
18 Aralık 1914	Mısır'da İngiltere'nin protektora ilanı
7 Kasım 1914-16 Şubat 1915	Mümtaz Bey'in sınır ihlali
18 Kasım 1914	Cemal Paşa'nın IV. Ordu kumandanı olarak atanması
21 Şubat 1915	Câfer el-Askerî'nin Trablusgarp'a ulaşması
21 Eylül 1916	Süleyman el-Bârûnî'nin Trablusgarp valisi olarak atanması
11 Aralık 1915	Ümmürrahman Muharebesi (İngilizler ile Senûsiler arasında cereyan etmiştir)
6 Aralık 1914	Şam merkezli IV. Ordu'nun resmen kurulması
2-3 Şubat 1915	I. Kanal Harekâtı
15-28 Mart 1915	Kressenstein'in Kanal'a yönelik saldırıları
23 Nisan-5 Mayıs 1915	Binbaşı Hüngar Müfrezesi'nin el-Ferdan'a yönelik girişi
4-10 Mayıs 1915	Kressenstein'in Kantara'ya yürüyüşü
Nisan 1915	Katya Bölgesi Komutanlığı'nın kuruluşu
9 Ağustos 1916	İngilizler ile Türk I. Kuvve-i Seferiye Kuvvetleri arasında Birülabd Muharebesi'nin cereyanı

22 Nisan 1916	İleri yürüyüş ve Uğratina Vahası'nda İngilizlere saldırı
14 Temmuz 1915	McMahon-Şerif Hüseyin yazışmalarının başlaması
5 Kasım 1915	Şerif Hüseyin ve McMahon arasındaki mektup teatillerlerinin anlaşmayla sonuçlanması
Mayıs 1916	Sykes-Picot Antlaşması
5 Haziran 1916	Medine'de Şerif Hüseyin isyanının patlak vermesi
10 Haziran 1916	Mekke, Tâif , Cidde ve Medine'ye Arap ordusunun saldırısı
16 Aralık 1916	Yenbu'yu Türklerin boşaltması
26-27 Mart 1917	I. Gazze Muharebesi
7-9 Nisan 1917	II. Gazze Muharebesi
27 Mayıs 1917	Kutsal emanetlerin İstanbul'a ulaşması
30 Ekim 1918	Mondros Mütarekesi'nin imzalanması

STRATEJİK BİR SUYOLU: SÜVEYŞ VE I. DÜNYA SAVAŞI

Mısır, dünyadaki en kadim medeniyetlere ev sahipliği yapmış, tarihin pek çok safhasında savaşların ve çatışmaların merkezinde yer almıştır. Nil Nehri de tüm bu tarihî süreç boyunca Mısır topraklarının can suyu oldu. Mısır'ın Yavuz Sultan Selim'in mücadeleleri sonucu Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle Osmanlı merkezî hazinesi zenginleşti. Bu dönemde Mısır hidivleri, Osmanlı sultanlarının bölgedeki meşruiyetlerine binaen göreve getiriliyorlardı. Mısır'daki Osmanlı nüfuzu, 1882'de İngiltere'nin işgaliyle kademeli olarak kırıldı. Artık İngiltere, Mısır siyasetinin başrolündeydi. Buna rağmen Mısır'ın Osmanlı Devleti'yle hukuki diyalogu bir süre daha devam etti, tâ ki I. Dünya Savaşı tüm statükoyu değiştirene kadar. Mısır'ın merkezde olduğu askerî ve siyasi gelişmelerde Süveyş Kanalı'nın stratejik önemi her zaman belirleyici bir rol üstlendi.

Bir Sırp milliyetçisi (Avusturyalıların nazarındaysa bir terörist) Gavrilo Princip (1894-1918), Avusturya-Macaristan Arşidükü Franz Ferdinand'ı (1875-1914) Saraybosna'da 28 Haziran 1914'te vurduğunda, kimse böylesi bir savaşın eşiğinde olduğunun farkında değildi. Bu olay, kadim devletleri o güne değin görülmeyecek kadar büyük, topyekûn bir harbe sürükledi. Başlangıçta sadece Avrupa'da vuku bulacağı sanılan çatışmalar, Osmanlı Devleti'nin müdahil olmasıyla Ortadoğu'ya yayılarak Cihan Harbi'ne dönüştü. Osmanlı her ne kadar savaşa dâhil olmak istese de İtilaf Devletleri çatışmaların Avrupa dışına taşmasını istemiyordu. Bu yüzden Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını korumaya çalıştılar. Zira Batı cephesinde Almanlara güçlü bir tazyik uygulamak için müstemlekelerden sevk edilen askerlerin Batı cephesine yığılması gerekiyordu. Dahası, Osmanlı sultanının dünya Müslümanları üzerindeki etkisinin artmasıyla 19. yüzyıl boyunca tesis ettiği Pan-İslâmik

propaganda, Batı'yı kaygılandırıyordu. Bu sebeple İngiltere, Osmanlı Devleti'ni tarafsızlık konusunda ikna etmeyi şiar edinmişti.

Savaş başladığında İtilaf ve İttifak Devletlerinin planları neydi? Bu soruya cevap bulmak için savaşın müsebbibi gibi duran Almanya'ya ve Avusturya-Macaristan'a bakmamız gerek. Schlieffen Planı'nı yürürlüğe koyan Almanya, en basit anlatımla altı hafta içerisinde Paris'e ulaşmayı ve ardından Sovyetleri teslimle zorlamayı planlıyordu. Avusturya-Macaristan ise uzun süredir sorun çıkaran Sırpları ezip, İmparatorluk tebaasını sindirebilecek kuvvetteki Sovyetleri nüfuz bölgesinden uzaklaştırmayı arzuluyordu. Bu gruba eklenen Bulgarlarsa diğer Balkan uluslarına kaybedilen toprakları geri alarak sınırlarını genişletmeyi planlıyordu.

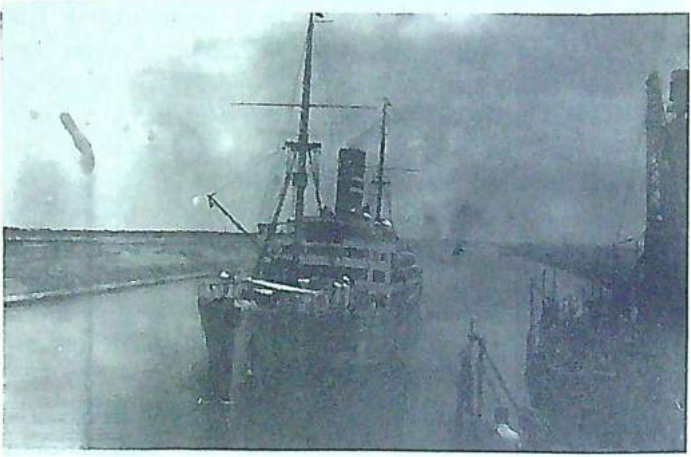
İtilaf Devletlerinin de amaçları muhtelifti. İngiltere böylesi bir savaşın patlak vermesinden en başından beri rahatsızdı. Zira Koloniler Bakanlığı'na bağlı onlarca ülkenin hadimi, sahibi yahut koruyucusuydu. Bu coğrafyaya atfen kendisine "üzerinde güneş batmayan İmparatorluk" denilmişti. İmparatorluğun o günkü dünya İslâm nüfusunun çoğunu hâkimiyeti altına alması sebebiyle İngiliz Propaganda Ofisi, bastırdığı broşürlerde İngiltere için "En büyük İslâm İmparatorluğu" sıfatını kullandı. İngiltere, Mısır ve Hindistan'a giden yolu ve buradaki idaresini koruyarak sürdürmek istiyordu. Fransa, "Plan XVII" olarak adlandırdığı savaş planında, Almanya'yı güneyden, zayıf görülen bir noktadan vurmak istiyordu. Öte yandan gözü, 19. yüzyıl boyunca nüfuzunu palazlandığı Suriye'deydi. Rusya'ysa Almanya-Avusturya saldırısını ve yayılımını durdurarak Osmanlı Devleti sınırlarını kendi lehine daraltmak istiyordu. En önemli hedefi Türk boğazları ve İstanbul'du. Savaşın ilk safhasına bakarsak devletlerin gayelerini ancak böyle özetleyebiliriz.

Peki, Osmanlı Devleti'nin savaşa girmek için bir motivasyonu ve bu motivasyonu harp sahasında uygulayacağı bir planı (Schlieffen Planı ya da Plan XVII gibi) var mıydı? Osmanlı Devleti için en mühim husus, büyük bir tehdit hâline gelen Rusya'ya karşı kendini güçlendirebilme idi. Rus-

ların, seferberlik hazırlıklarını tamamladıkları anda Osmanlı Devleti'ne hem Doğu sınırından saldırması hem de Boğazları kontrol etmek için hamle yapması bekleniyordu. Bu nedenle Osmanlı, Rus saldırısını izale etmek için ivedilikle Kafkaslara ilerlemeli, Rusya'nın önünü kesmeliydi. Bu mümkün olursa Türk yerleşimleriyle bağlantı sağlanacaktı. Diğer taraftan İngiltere ve müttefikleri de Boğazlara el koymak isteyebilirdi. Balkan Harpleri sırasında kuvvetli bir donanmaya duyulan ihtiyaç iyice ayyuka çıkmıştı. İngiltere'den gelebilecek bir saldırıyı savuşturmak için Boğaz'ın tahkimatı, savaş henüz ilk günlerindeyken güçlendirildi. Temel plan oldukça açıktı: Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü muhafaza etmek. Sonraki yıllarda on yıllık harp olarak nitelendirilecek bu dönemde (Balkan Harpleri, I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele) Osmanlı ordusu, büyük yenilgilerle sarsılmıştır. Daha en başında bir avuç Balkan milleti, Osmanlı ordularını büyük hezimete uğratmış ve hatta başkent dış çeperine kadar ilerlemişti. Bu yaşananlar Osmanlı yöneticilerinin zihninde derin bir yankı uyandırdı: Mutlaka Düvel-i Muzzama'nın ittifak dairesi içerisinde yer almalıydı.

İngiltere, Fransa ve Rusya; Osmanlı'yla ittifak kurmaya yanaşmıyordu. Osmanlı, böylelikle savaşa müdahil oldu ve kendisine bir taraf edindi. 2 Ağustos 1914'te akdedilen İttifak Antlaşması'nın sonucunda, Osmanlı'nın Almanya safında yer aldığını kesinleştirdi. Amaç, savaşı kazananla birlikte tamamlamaktı. Osmanlı Devleti yöneticileri, savaş sırasında geniş Arap topraklarında İngiltere'yle karşı karşıya geleceklerini biliyorlardı. İngiltere'nin de ilk hamleyi Basra'dan yapması tesadüf değildi. Osmanlı Devleti, İngiltere için hayati öneme sahip Süveyş'e yönelik harekâtı savaş planına neden dâhil etmişti? Bu noktada Süveyş'e yönelik harekâtın iki temel amacı vardı. Birincisi, başta Türkler olmak üzere tüm İslâm âlemine bir mesaj vermek istiyordu. Süveyş bu mesaj için biçilmiş kaftandı zira İslâm ahalisi ancak bu şekilde Sultan'ın ilan ettiği *cihad-ı ekbere* katılmak isteyebilirdi. İkinci amaç, İngilizleri burada daha fazla kuvvet tutmaya zorlamaktı. Böylelikle Türklerin her an saldırı ihtimali karşısında Süveyş'i ve buradaki trafiği korumaya çalışan İngiltere, Avrupa cephe-

lerinde Almanların karşısında olması gereken askerlerini Süveyş'e yığacaktı. Osmanlı, İngiliz askerlerinden yoksun kalan Avrupa'da, İtilaf Devletlerinin hezimete uğramasını umuyordu. Tüm bu sebeplerden Süveyş Kanalı ve Mısır üzerine yapılacak harekât, Osmanlı için elzem bir hadiseymiş gibi görünüyordu. İşte bu noktada Osmanlı idaresinin Mısır'daki durumuna ve İngiltere'nin buradaki varlığını nasıl güçlendirdiğine bakmakta fayda var.

Resim 1: Süveyş Kanalı'ndan geçen bir gemi.

(Atatürk Kitaplığı, Bel_Mtf_025683)

MISIR, SÜVEYŞ VE I. KANAL HAREKÂTI

Osmanlı İdaresinden İngiliz Yönetimine Mısır

Osmanlı Devleti Mısır'daki fiilî hâkimiyetini 19. yüzyılın son yirmi yılı boyunca adım adım yitirdi. İngiltere'nin Mısır'a asker çıkarmasıyla başlayan süreç, 1914'e kadar İngiltere lehine güçlenmeye devam etmiştir. Mısır hidivleri İstanbul'daki sultan tarafından atanmasına rağmen Osmanlı nüfuzu oldukça zayıf ve bürokratik bir bağ hâline gelmişti. Buna karşılık İngilizler ve İngiltere'ye bağlı kurumlar, Mısır'da yıllar içerisinde kök saldı. İngiltere'nin Mısır'daki en üst düzey yöneticisi, Mısır Yüksek Komiseri adıyla anılıyordu. Bu makam oldukça stratejikti. Savaş başladığında bu görevi Mr. Cheetham (1914-1915) yürütmekteydi, ardından da Henry McMahon (1916-1917) göreve geldi, 1917'de de Reginald Wingate (1917-1919) atandı ve savaşın sonuna kadar görevini sürdürdü. Osmanlı Devleti savaşa girdikten hemen sonra Mısır'a yönelik bir operasyona girince, Mısır Yüksek Komiserliği; İngiliz Dışişleri'ne, İngiliz Hindistan Valiliği'ne ve diğer makamlara bilgi akışını sağlayan kurum hâline geldi. Osmanlı Devleti'yse Mısır'ı tehdit etmek için Suriye'de konuşlanan IV. Ordu'yu mobilize edecekti.

Peki, böylesine stratejik önemi haiz Süveyş Kanalı nasıl kazılmış, inşa edilmiş ve açılmıştı? Napoléon'un Mısır'ı işgali esnasında askerî mühendisler Kızıldeniz ile Akdeniz arasında bir Kanal açılması için araştırmalara başlamış ve böylesi bir bağlantı için uygun noktaların izlerini bulmuşlardı. İlk yapılan teklif, Mehmet Ali Paşa'nın modernist tutumuna çok da uygun olmayacak biçimde reddedilmişti. Said Paşa Mısır hidivi olduğunda Fransa'da mukim Ferdinand de Lesseps (1805-1894), eski dostunun hidiv olduğu

nu duyar duymaz Mısır'a döndü. Said Paşa'ya Kanal fikrini sunan Ferdinand de Lesseps'in teklifi görüşüldükten sonra mutabakata varıldı. Ferdinand de Lesseps, Kanal fikrinde İngiltere'yle anlaşmaya varmanın, hidivin olurunun almak kadar önemli olduğunun bilinciyle hemen İngiliz Konsolosu Bruce'u (Frederick Wright-Bruce) ziyaret etti. Bu ziyaret esnasında Lesseps, kendisini Hidiv Said'in teknik danışmanı olarak tanıtmış ancak fikrini beyan etmemişti. Daha sonra Said Paşa tüm resmî temsilcileri çağırarak Süveyş Kanalı planını resmen açıkladı. Plan halka Mayıs 1855'te duyuruldu ancak Osmanlı sultanının onayından sonra hayata geçirileceği bildirildi. İngiltere, bu planı Fransa'nın Mısır'da hâkimiyet kurma çabası olarak algıladığından Kanal'a sıcak bakmıyordu. Bu dönemde Rusya'ya karşı Osmanlı tarafında birleşen müttefik devletlerden Fransa, İngiltere'ye sert bir tutum sergilemedi. Bunun yerine Ferdinand de Lesseps, başbakanla görüşmek üzere İngiltere'ye gitti. Başbakan Lord Palmerston, Kanal projesini kendilerinin ticari ve askerî açıdan istemediklerini, böyle bir kanalın Fransa'yla ilişkileri bozacağını düşündüklerini bildirdi. Ferdinand de Lesseps, Kanal projesi için uluslararası bir komisyon kurmuşsa da İngiltere komisyona üye göndermeye yanaşmadı. Yalnızca üç İngiliz mühendis komisyona bağımsız şekilde dâhil oldu. Projenin sonuç raporuna göre Kanal projesinin toplam maliyeti 6 milyon pounddan fazlaydı.

Resim 2: Ferdinand de Lesseps'in Port Said'deki heykeli.

İngiltere Kanal projesine hükûmet bazında karşı olsa da birçok İngiliz iş adamı ve kabine üyesi projenin cazibesine kapılmıştı. Bu sırada komisyonun hazırladığı oldukça ayrıntılı imtiyaz maddelerine sonradan gizli bir madde yerleştirilmiştir. Buna göre Mısır Hükûmeti, Kanal'ın yapımında ihtiyaç duyulan işçiyi karşılayacaktı. Tüm itiraz ve tereddütlere rağmen Kanal'ın kazılmasına 1859'da başlandı. Bu yapay suyunun tamamlanması tam on seneyi aldı. Süveyş Kanalı'nın inşası, daha sonra açılan Panama Kanalı'na göre daha kolay ilerlemiştir. Çünkü arazisi jeolojik açıdan kumlu, çakıllı ve killi yumuşak maddelerden meydana geldiğinden hafriyata çok elverişlidir. Öte yandan Kanal güzergâhı üzerinde 15-20 metreyi aşmayan arazi, deniz seviyesinden ancak birkaç metre yükseklikteydi ve çoğu yerde düz olduğundan inşası sorunsuz ilerledi. Kanal'ın açılmasını kolaylaştıran diğer bir coğrafi özellik de güzergâh üzerinde dört gölün (Kuzeyden güneye doğru Balah, Timsah, Büyük Acı ve Küçük Acı Gölleri) bulunmasıdır. Port Said'den Süveyş'e kadar 171 kilometre uzunluğundaki Kanal'ın 40 kilometresinin göllerden oluşması hem inşaatı kolaylaştırmış hem de masrafları azaltmıştır.

Kanal'ın açılmasıyla Akdeniz'in konumu da değişti zira Kızıldeniz ve Hint Okyanusu doğrudan bağlantılı hâle geldi. Sonuç olarak Akdeniz, kelimenin tam anlamıyla "daha koloniyel" bir durum arz etti: bağımsız bazı ada ve stratejik liman kasabaları sömürgeleştirildi veya zaten sömürge hâldeki yerler (örneğin Malta veya Cebelitarık), "Büyük Britanya imparatorluk otoyolunun" güvenliğini sağlamak için yeni bir stratejik önem kazandı. Kanal, küresel sömürge ağlarında çok önemli bir konum üstlenirken, Akdeniz'in Avrupa'ya daha sıkı entegre olmasını sağladı. Diğer taraftan Süveyş Kanalı seyyahların gözlemlerinde yeni bir ufuk açtı. Akdeniz'den Kızıldeniz'e geçiş; iklimin ve kıyafetlerin de ani bir değişimine işaret etmekteydi. Bu bağlamda Süveyş Kanalı, "Avrupalı ile gayri Avrupalı arasında sembolik bir sınır hâline geldi".

Resim 3: Süveyş Kanalı'ndan barış döneminde yapılan bir geçiş. Sivil kadınların meraklı bakışlarla etrafı gözlemlemeleri dikkat çekmektedir. (Atatürk Kitaplığı, Bel_Mtf_026118)

Süveyş Kanalı'nın idaresi, Mısır'ın geri kalanından dikkate değer derecede farklı tutuldu. Büyük Britanya 1882'den itibaren Mısır'ın fiilî olarak işgalcisiydi, 1875'ten sonra da Süveyş Kanal Şirketi'nin ana hissedarı oldu. Kanal'da İngiltere'nin nüfuzu baskın olmasına rağmen çıkacak olası problemlerde Mısır yetkilileri tarafından kontrol edilen yerel polis müdahil oluyordu.

Süveyş Kanalı, deniz ulaşımında gemilerin seyir süresini çok kısaltmıştır. Örneğin, Hamburg ile Bombay arasındaki deniz yolu Güney Afrika'dan gidildiğinde 11.220 deniz mili, Süveyş Kanalı'ndan geçilirse 6.420 deniz mili tutuyordu. Kanal'dan geçmek bu yolu %43 oranında kısaltırken seyahat müddetini de 20-24 gün azalmaktadır. Akdeniz'i Kızıldeniz'e ve Hint Okyanusu'na bağlayan bu Kanal, 19. yüzyılın en önemli girişimlerinin başında gelir. Süveyş Kanalı, iktisadi coğrafya bakımından, birbirinden farklı iki kıtayı birleştirdiğinden çok stratejiktir. Zira geniş ve zengin zirai topraklara sahip Asya'yı endüstri sahası Avrupa'ya bağlamaktadır. Kanal'ın resmî açılışı 1869'da gerçekleştirilmiş, uluslararası statüsüyle 1888 tarihli İstanbul Konvansiyonu'yla tanımlanmıştır. Bu anlaşmayı Büyük Britanya, Avusturya-Macaristan, Fransa, Almanya, Hollanda, İtalya, Rusya, İspanya ve Osmanlı Devleti imzalamıştır. Mısır resmî anlamında Osmanlı Devleti'nin bir

eyaleti olduğu için Kanal'ın tarafsızlığı ve uluslararası konumu zaman zaman hazırlanan fermanlarla kabul edilmişti. 1882'de İngiliz kuvvetlerinin Mısır'ı işgalinden sonra Hidivlik makamı adına Kanal'dan geçişin kontrolü de fiilen İngilizlerin eline geçti. Ancak I. Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti'nin dâhil olmasına kadar Kanal'ın hukuki hakları Osmanlı sultanının uhdesindeydi. Savaşın başlamasıyla birlikte hukuki statüler de hızla değişti. Şimdi bu gelişmeleri hızlıca gözden geçirelim ki Süveyş Kanalı'na yapılan saldırının öncesinde yaşananlar anlaşılabilir hâle gelsin.

Son Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa, I. Dünya Savaşı Avrupa'da patlak verdiğinde İstanbul'daydı ve savaşın başlamasıyla birlikte Mısır'da istenmeyen kişi durumuna düşmüştü. Osmanlı Devleti'nin henüz tarafsız olduğu dönemde İngiliz elçisi ona, Kahire'ye dönmemesi için telkinde bulunmuştu. Hidiv Abbas Hilmi Paşa'nın İstanbul'daki konumu bir nevi sürgündü. Fakat Abbas Hilmi Paşa İstanbul'da kalmak istemiyordu çünkü başta sadrazam olmak üzere İttihatçılarla ilişkileri kötüydü. Örneğin Cemal Paşa, Suriye valisi olarak İstanbul'dan ayrıldıktan sonra kendisine ulaşan duyumlar üzerinden İstanbul'a yazdığı resmî yazıyla Hidiv Abbas Hilmi Paşa'nın İstanbul'dan gidişine engel olunmamasını salık vermişti. Kısaca Abbas Hilmi Paşa, İstanbul'da istenmiyordu. İngiliz yetkililer hidivin Mısır'a dönmesini engellemeye niyetliydi. O günlerde Mısır Yüksek Komiserliği görevini ifa eden Cheetham, Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı telgrafta Mısır halkının sadakatinin devamı için İngiliz ordusunun gücüne duyulan güvenlerinin sağlam tutulması ve bunun dışında da Hidiv Abbas Hilmi Paşa'nın Mısır'a dönmemesinin gerektiğini belirtir.

İngiltere söz konusu kontrolü tam anlamıyla İngiliz çıkarlarıyla uyumlu hâle getirmek için Mısır'daki varlığını hukuki açıdan değiştirerek önce sıkıyönetim (martial law), sonra protektora ilan etti. Bu noktada protektora ifadesini kullanmak önemli. Zira bu ifade hukuki açıdan manda rejimiyle eş anlamlı gibi görülmekteyse de farklılaştığı yerler vardır. Çünkü manda rejimleri savaşın sonunda imzalanan Paris Barış Antlaşmaları akabinde tesis edilmişti. Bu anlamda 1914 Mısır'ında tesis edilen sistem protektoradır. Mısır'da 3 Kasım 1914'te İngiltere tarafından sıkıyönetim

ilan edildi, bu süreçte tüm hazırlık ve tedbirler alındı ve 18 Aralık 1914'te de İngiliz protektorası resmen başladı. Bu protektora ile Osmanlı sultanı tarafından tanınan son hidiv Abbas Hilmi Paşa iskat edilmiş, yerine hidiv ailesinden Hüseyin Kâmil Paşa *sultan* ilan edilmiştir. Bu unvan oldukça dikkatli seçilmişti. Zira bilindiği üzere sultan, bağımsız bir toprağın yöneticisi anlamına geliyordu. Bu unvan bir taviz gibi görülebilir ancak asıl amaç hidivin ve Mısır halkının sempatisini kazanarak Mısır'ın İngiltere'yle bağını korumaktır. Bu noktada "sultanlık" tamamen göstermelikti. İngiltere, Osmanlı'nın Mısır'daki hukuki varlığını böylece sona erdirdi.

İngiltere, bu hamlesiyle Mısır ve diğer İslâm topraklarında bir tepkiye sebep olmaktan çekiniyordu. Ancak Mısır halkının genel ahvali bir tepki göstermekten oldukça uzaktı. Diğer taraftan İngiltere Süveyş Kanalı'na asker yığmaya devam ediyordu. Bu noktada bazı hadiselerden bahsetmemiz gerek. 17 Ağustos 1914'te bir Alman gemisinin Kanal'dan geçişinin engellenmesiyle Süveyş, tarafsızlığını yitirdi. Bundan bir ay sonra İngiltere önce Kanal'a, aralık 1914'te de tüm Mısır'a asker yığdı ve ülkenin kontrolünü ele geçirdi. Uluslararası çatışma böylece Süveyş Kanalı'na taşındı. Mısır, savaşın patlak vermesiyle birlikte İngiltere'nin otoritesi altında işgal edilmiş toprak statüsüne dönüştü. Bundan sonra Osmanlı'nın resmî varlığını ortadan kaldırmak için önce Kanal bölgesinde sonra da tüm Mısır'da halka Mısır pasaportu verilmeye başlandı. Bu uygulamadan İngiliz tebaası veya İngiltere muhafazasında olanlar hariç tutuldu. Osmanlı tebaası mensupları da kendilerine pasaport verilmesini istediler. Osmanlı tebaası, İngiltere'nin Mısır'da protektora ilanından sonra Osmanlı ya da İngiliz pasaportu arasında bir seçim yapmak zorunda kaldı. Bu sırada Kanal bölgesinde ve Mısır'da yaşayan çok sayıda Suriye ve Lübnan menşeli Osmanlı vatandaşı, İngiltere vatandaşlığına geçmek istese de bundan utanç duyuyordu. Aynı bölgede Fransız pasaportunun daha da çok arzulandığı görülüyor. Bunun dışında "aliens" (müttefikler) hüviyetindekilerse kendi konsolosluklarının pasaportunu alıyorlardı. Kısacası, I. Dünya Savaşı Avrupa'da başladıktan kısa süre sonra, Mı-

sır'ın sivil idaresinin ve halkının resmî statüsü Osmanlı Devleti'nden kopmuştur. Bu durum Osmanlı lehinde bir muhalefet oluşturmak bir kenara, ciddi bir tepkiye bile sebep olmadı. Osmanlı yöneticileri böyle bir algı yaratabilmek için Osmanlıların sahada askerî bir tehdit olarak ortaya çıkması gerektiğini düşünüyorlardı. Süreç bunun hazırlanması ve icrasıyla ilerleyecekti. Ancak İngiltere bu ihtimalin bilincindeydi ve ilk günden itibaren Süveyş'in savunması için asker yığmaya başlamıştı.

İngiltere İçin Öncelikli Mesele: Süveyş Kanalı'nın Savunması

Osmanlı Hükûmeti'nin kararını henüz netleştirmedeği günlerde Hindistan ve diğer müstemlekelerden getirilen askerlerin sayılarının Mısır'da giderek artması sebebiyle İngiltere, İstanbul'un kararından korkuyordu. Her ne kadar temayül Almanya yanında savaşa girileceği yönündeyse de Hindistan'dan gelen çok sayıda askerin Osmanlı Hükûmeti'ni İngiltere karşısında savaşa girmeye kışkırtmasından endişe duyuluyordu. Bu amaçla İstanbul'daki İngiliz elçisi hükûmeti teskin edici bazı sözler verdi. Enver Paşa kendisini sık sık ziyaret eden İngiliz yetkililere, Suriye'de artan askerî hareketliliğin Mısır'daki İngiliz varlığına yönelik olmadığını, rutin bir askerî durum olduğunu söylüyordu. Hem Türk tarafı hem de Mısır'daki varlığını hızla güçlendiren İngiltere birbirini teskin edici sözlerle süreci devam ettirdi.

Daha önce de belirtildiği üzere Süveyş Kanalı dünyanın en önemli su yollarındandır. 17 Kasım 1869'da açılan Kanal, Mısır'da I. Dünya Savaşı başlarında bir protektora ilan eden İngiltere için oldukça stratejik bir noktaydı ve güvenliğini sağlamak için müstemlekelerden asker sevk etmekteydi. Bu durum, getirilen askerlerin Kanal'a yığılmasına neden oluyordu. Örneğin savaşın başlarında Hindistan'dan getirilen 17.000 askerden 14.000'i Süveyş Kanalı boyunca taksim edildi. Kudüs Mutasarrıfı Vahid Bey, gelen Hint askerlerini ağustos 1914'te 30.000 olarak yazmıştı. Bir süre sonra İskenderiye ve Süveyş'e yerleştirilen asker sayısının 50.000 civarında olduğunu bildirmişti. İstihbarat

akışı bu sayılar üzerinden devam etmişti. En nihayetinde I. Kanal Harekâtı sırasında 30.000 kişilik bir savunma kuvvetinin Kanal boyunca olduğu belirtilmektedir. Askerî eğitimleri bitmemiş, 40.000 kişilik de ihtiyat kuvveti olduğu düşünülürse, Kanal savunması için 70.000 kişinin getirildiğini görürüz. 28 Ekim 1914 tarihli bir malumata göre 52 nakliye gemisi Mısır'a gelmişti. Gelen askerlerin bir kısmı oldukça gençti ve muhtemelen askerlik tecrübesi olmayan Avustralyalılardan mürekkepti. Osmanlı istihbaratı bunları "sakalı bıyığı çıkmamış 15-16 yaşında gençler" olarak tanımlıyordu. Aslında Mısır ya da başka bir cephede bu yaş aralığında asker alımı yapılmamıştı. Ancak alınan bilgiler, gelen asker çeşitliliğini anlamayı kolaylaştırmaktadır.

Türkler, Mısır'a getirilen Hintli Müslüman askerlerle Almanlarla savaşacaklarının söylendiğini, Müslüman Türklerle savaşacaklarından habersiz olduklarını belirtmektedir. Bu duygusal yaklaşım kısmen doğru olsa da Hindistan'dan getirilen birliklerin tamamı için geçerli değildir. Kanal ve Mısır'daki bu gelişmeleri Yafa Jandarma Kumandanı Hasan Efendi ve Urban Kumandanı Mümtaz Bey bildiriyordu. Enver Bey'in yaverliğini yapan Mümtaz Bey; 27 Ağustos 1914'te Süveyş Kanalı'nı korumak için müstemleke askerlerinin yerleştirildiklerini, lağım kazılıp, batarya ve toplar konulduğunu bildirmişti. İngilizler, Hint birliklerini getirirken, Mısır'ın savunmasına büyük önem verdikleri imajını da güçlendirerek Mısır halkının takdirini kazanmak istiyorlardı. Öte yandan bir filo da Kanal'ı korumak için bekliyordu. Kraliyet donanmasından Chatham, Black Prince, Duke of Edinburg, Swiftsure, Gloucester, Minerva, Doris, Prosperpin, Philomel, Clio, Himalaya, Ocean, Requin, D'Entrecasteaux, Proserpine ve Hardinge gemileri Kanal civarında görev yapıyordu. Malta'dan da ihtiyaç duyulması hâlinde takviye alınacaktı. Ayrıca 17 Kasım 1914'te Deniz Kuvvetleri, Kanal devriyesi ve nehir tipi destroyerleri Mısır'a göndermesini istiyordu. Dahası el-Ariş-Kantara hattındaki kuyuları Huveytât kabilesine kapatıyor ya da zehirleterek kullanılmaz duruma getiriyorlardı. Osmanlılar bu bölgede Huveytât kabilesini izale etmek için üzerlerine cepheler göndermişti. Kuyuların

korunması da önemliydi zira Osmanlı IV. Ordusu'nun seferber kuvvetleri, bu hattı takip ederek Kanal'ı geçmeyi deneyecekti. İngilizler, Kanal'ı koruyacak zırhlı trenler yerleştiriyorlardı. Bu trenler sıradan trenler değildi. İçlerinde toplar vardı ve trene monte edilmiş vaziyetteki bu toplar, Kanal hattında hareket ettirilebiliyordu.

İngiliz makamları Mısır'a gelen çok sayıdaki askerin Kanal'a ve Mısır'ın İskenderiye, Kahire gibi önemli merkezlerine yerleştirilmesinin Türklerin savaşına girmek için bir gerekçe oluşturmamasından, yani Türkleri ajite etmesinden endişe ediyordu. İngiltere, isyan ihtimaline rağmen Hintlileri Mısır'a sevk etmeye devam ediyordu. Avustralya, Yeni Zelanda ve Kanada'dan da birlikler getirilmekteydi. Yeni Zelanda yerlileri *Maoriler*den 500'ü de buraya getirilmişti. Osmanlı Devleti özellikle Hintli Müslümanları İngilizler aleyhine kışkırtıyordu. Ancak bu propagandalar işe yaramamıştı. Süveyş'in korunması 3 noktada planlandı: Süveyş, İsmailiye ve Port Said Kanal'ın savunmasındaki stratejileri, Kanal'ın 7-8 mil doğusunda ağır topraklarla yapılan bir saldırıya karşı koymaya uygun bir savunma hattı inşa etmekte. Doğu yakasında; bazı kalıcı, güçlendirilmiş köprübaşlarının yanı sıra ikinci bir iç hat da inşa edilecekti. Aynı zamanda Kanal'a yapılacak bir saldırı mümkün olduğunca sert bir karşılıkla püskürtülecekti, bundan dolayı savunma hattı için garnizonlara ek olarak hareketli sütunlar hazırlanacaktı. Kanal'ın savunma planı tamamen buna dayanıyordu. Genel Kumandan, Kanal'ın savunmasına dair plan gereğince karargâhını, İsmailiye'de 22 Ocak 1915'te kurdu. Süveyş Garnizonu yönetimini 9. Ordu Korgenerali Julian Byng aldı. İsmailiye ve Port Said karargâhları ve A.J. Godley kumandasındaki Avustralya-Yeni Zelanda ordu birlikleri ise 15. Ordu birliklerinden müteşekkil hâlde Korgeneral H.S. Home'a verildi.

İngilizler, İsmailiye merkezli Kanal'a 150 km boyunca savunma kuvveti yerleştirdiler. I. Kanal Harekâtı öncesinde Kanal'ın savunması batı yönüne konuşlanmıştı. I. Dünya Savaşı başladığında Mısır'daki kuvvetlerin idaresi tamamen İngiliz kumandan General John Maxwell'e verildi. Muharebe, onun savunma stratejisine dayanıyordu.

Kanal savunması için İngilizlerin oluşturduğu organizasyon şu şekildedir:

Tablo 1: Süveyş Kanalı savunma düzeni.

I. Kanal Harekâtı sonlanınca bu fikirden vazgeçildi ve birlikler Kanal'ın doğusuna yerleştirildi. Bu strateji değişikliği Akdeniz seferber kuvvetleri kumandanlığına, 1916'da atanan Korgeneral (Lieutenant General) Archibald Murray tarafından önerilmişti. Murray'a göre Sina Yarımadası'nın ele geçirilmesi, Kanal'ın savunması için çok daha önemliydi. Elbette Kanal'ın batısına geçilmesi ve Sina Yarımadası'nın kontrolünün ele alınması, Filistin'deki Osmanlı kuvvetlerini baskı altına almayı kolaylaştıracaktı. Buna karşılık Kanal'dan Sina Çölü'ne doğru ilerledikçe, başta susuzluk olmak üzere sahranın ordu üzerindeki zorlayıcı pek çok etkisiyle karşılaşılacağı da kestirilebiliyordu. İngilizlerin elindeki Kantara'dan Sina-Filistin sınırındaki el-Ariş'e kadar bir demiryolu ve boru hattı döşenirse bu plan işleyebilirdi. Archibald Murray'ın planının temelinde bu vardı. Murray Mısır'a ulaştığında bir taraftan Kanal'ı korumak için hazırlıklar yaparken böylesi bir saldırıdan Türklerin hedeflerinin ne olacağını belirlenmeye çalışıldığını belirtmektedir. Türklerin Port Said'e saldırması ve Kantara'da bir garnizon kasabası kurulması, körfez yerleşiminin önemini azalttı. Tüm Kanal bölgesi, savaştan önce olduğu gibi artık Port Said, İsmailiye ve Süveyş gibi belirli şehirlerle sınırlı olmayan askerler tarafından dolduruldu. Kanal bölgesindeki sömürge birliklerinin istihdamı, Kanal'ın kolonyal durumuna yeni bir boyut getirdi ve askerlerinin sadakat sorunları ortaya çıktı. Zira Türk istilâsı belirlen-

diği üzere, bazı Hintli Müslüman askerler; Arap, Yemenli ve Türk askerleriyle savaşmayı reddediyorlardı. Buna karşılık İngiliz yetkililer, Şîî Nizârîlerinin lideri Ağa Han ve Ali Baig'i askerî kamplara göndererek Hintli askerlerin sadakatini ve bağlılığını kuvvetlendirmeye çalıştılar. Diğer sömürge askerleri, kendilerinden beklenen vatanseverliği göstermişlerdi. Kanal bölgesi, sömürge bağlılıklarının yanı sıra imparatorluklar arası (her şeyden önce Fransız-İngiliz) savaş zamanı ittifaklarının özellikle belirginleştiği bir yer olarak görülmekteydi. Bu görüşe göre savaş, harp öncesi dönemde Kanal'a damgasını vuran sömürge rekabetlerini aştı ve böylece Süveyş Kanalı'nın "uluslararası" niteliği daha fazla öne çıktı. İkinci Champagne Muharebelerinde (25 Eylül-6 Kasım 1915) yer alan Saigon'dan Francois-Bertrand, ekim 1915'te Kanal'dan geçmiş ve izlenimlerini şu sözlerle aktarmıştır:

Süveyş Kanalı'nı geçerken etkileyici anılar edindim. Girdiğim andan itibaren gerçek bir kaleye yaklaştık. Yüksek kumlu banklar, çok sayıda topçunun yerleştirildiği eğimli surlarla örülmüştü. Sonsuz düzlükte göz alabildiğine uzanan, çevresinde çok sayıda İngiliz ve Arap askerinin kamp kurarak akın ettiği uzun gri çadır sıraları yükseliyor. Genellikle kasvetli ve ıssız olmasına rağmen artık olağandışı bir hareketlilikle canlandırılıyor. İstasyonların kendisi çok sayıda küçük burçlara dönüşmüştür. Kanal'ın kıyılarından geçerken askerler, sefer kıyafetleri içinde koşarak geldiler ve kalabalıklar içinde kendilerini gösterdiler, bizi yüksek sesle ve "alkışlarla" karşıladılar, biz de mutlu bir şekilde karşılık verdik. Bu savaşçı gösteri kalpleri ısıtıp ve güven vermektedir.

Mısır'a Yönelik Harekâtın Alt Yapısını Hazırlamak:

Osmanlı'nın İstihbarat ve Propaganda Çalışmaları

Türk-Alman müttefiklerin I. Kanal Harekâtı hazırlıkları iki yönden ilerledi. Birincisi, aşağıda ayrıntıları da verileceği üzere, bölgedeki geleneksel Osmanlı ordusunun hazırlıklarıyla yürütüldü. Diğer ise bu geleneksel kuvvet-

lerle bağlantılı ancak daha mobilize ve bağımsız hareket eden gayrinizami kuvvetlerin faaliyetleriyle devam etti. İş birliği içerisindeki Arap-bedevi kabileleri, Teşkilât-ı Mahsûsa'ya mensup ve Enver Paşa'nın yaverliğini yapan İzmitli Mümtaz Bey kumandasındaydı. Bu hareketin bir diğer beklentisi, Kanal yönüne sevk edilen askerî birliklerin hareketi duyulduktan sonra, gerek Mısır'da gerekse diğer İslâm coğrafyalarında İtilaf Devletleri aleyhine ciddi ayaklanmaların başlamasıydı. Böyle bir beklentinin gerçekleşmesi için Türk tarafı, 1913 sonlarında ilk defa Teşkilât-ı Mahsûsa aracılığıyla Sina Yarımadası'nda faaliyet göstermek istedi. Burada *cihad-ı ekberin* motivasyonunu güçlendirmek için altın ve parayla ittifak dairesi geliştirmeye çalıştılar. Diğer taraftan İstanbul'dan yola çıkan Osmanlı ajanlarından bazıları da Mısır'daki Müslüman halk arasında İngiliz karşıtlığını kuvvetlendirmeye uğraştılar. Görevleri Tûr-ı Sînâ'da karışıklık çıkarmak, Kanal'a torpil yerleştirmek ve halkı İngilizler aleyhine yükseltmekti. Bu bölgede çeşitli zamanlarda görev yapan isimler içerisinde urban kumandanı Enver Paşa'nın yaveri Mümtaz Bey, eski Akkâ mebusu Esad eş-Şukayr ve Paşa'nın eski casuslarından Bahaeddin Bey de vardı. Yine Teşkilât-ı Mahsûsa içerisinde çeşitli faaliyetlerde bulunan Eşref Kuşcubaşı da Kanal Harekâtları kapsamında bölge urbanını kazanmak için faaliyet göstermişti. Bu isimler dışında Meclis-i Âyan'da Suriye mebusu olarak görev yapan Sapançalı Hakkı Bey ve Abdurrahman Bey de bölgeye gidenler arasındaydı. Yanlarında 1.000 Osmanlı altın lirası bulunan bu görevlilerden bazıları Suriye ve Filistin'deki Birüssebi ve Gazze bölgelerinde aşiretleri ziyaret ettiler. Bu ziyaretlerde bedevi kabilelerin desteğini sağlamaya çalıştılar.

Bölgedeki urbanın organizasyonunda Dürzî emiri Emir Şekip Arslan'ın ismini de zikretmek gereklidir. Zira o, bölge urbanının sadakatini sağlamakta inisiyatif alıp hazırlıklara destek oldu. İngilizlerin kaygıyla takip ettiği bu isim, savaşa Osmanlı Devleti dâhil olmadan evvel sınır ihlalleri yapmış, el-Ariş'i ele geçirmişti. Mümtaz Bey'in başında bulunduğu Urban Kumandanlığı, Mısır'ın doğu sınırında yürütülen Teşkilât-ı Mahsûsa faaliyetleri kapsamında düşünülmelidir. Binbaşı Mümtaz Bey'e VIII. Kolor-

du tarafından resmî olarak 7 Ekim 1914'te verilen görevlere göre, savaş ilanından sonra Kanal yönünde bilinen üç rota üzerinde bütün kuyuların zapt edilmesi, karşılaşılan İngiliz kuvvetlerinin imhası, Arapların Türk savaş planına dâhil edilmesi, Sina Yarımadası'nın Mısır'la bağının koparılması ve keşif hareketleri yapılması isteniyordu. Bu kapsamda daha önce de yapıldığı üzere Kanal'daki savaş gemileri, yollar ve güzergâhlar hakkında bilgi istendi. Bu yollarda top ve araçların geçişe uygunluğu ve kuyuların durumu hakkında özellikle bilgi istendi. Eğer yapılabilirse Kanal'dan geçen gemilerin kaptanı, kılavuzu ve dümençisinin vurulması isteniyordu.

Esad eş-Şükayr ise bölgede bedevi ve Dürzîleri kazanmaya yönelik faaliyet göstermiştir. Yafa'da Binbaşı Hasan Efendi'yle bağlantılı Manastırlı Bahaeddin Bey de Teşkilât-ı Mahsûsa faaliyetlerinin içerisindeydi. Arşiv kaynakları içerisindeki yazışma silsilesi, Manastırlı Bahaeddin Bey'in güvendiği üç kişiyle buraya görevlendirildiğine yer vermektedir. Bu yazışmalarda (Teşkilât-ı Mahsûsa yazışmalarının kendine has yapısı içerisinde kapalı sayılabilecek bir üslup olduğu belirtilmelidir) Bahaeddin Bey'in amacının teşkilat meydana getirmek, işe yarar adamlar seçerek çeteler oluşturmak olduğu belirtilmelidir. Bu ifadeleri açıklamakta fayda var. "Çete teşkil etmek", "işe yarar adamlar seçmek" gibi ifadeler, Teşkilât-ı Mahsûsa yazışmalarında sıkça yer alan bir jargondur ve aslında yürütülen işin düzenli ordu faaliyetlerinin dışında esas harekâtın alt yapısını hazırlamaya yönelik faaliyetlerin icrası olarak düşünmek mümkündür.

Enver Paşa'nın bilgisi dâhilinde yürütülen bu faaliyetler için yapılan yazışmalar, harbin Avrupa'da patlak vermesinden hemen sonra başlamıştı. Teşkilât-ı Mahsûsa belgelerinde, Süleyman Askerî Bey'in Yafa Jandarma Kumandanı Hasan Efendi'yle para trafiği yazışmaları bulunur. Para haricinde silah, mühimmat, erzak, insan nakli ve şifre miftahı (anahtarı) da istenilenler arasındadır. Hasan Efendi'nin organizasyonu için Süleyman Askerî Bey'in para tedarik etmeye çalışması, buradaki Teşkilât-ı Mahsûsa faaliyetlerinin organizasyonunu anlamak için önemlidir. Bu yazışmalar devletin diğer kurumlarında görmeye alışılmış türde bir resmîyeti haiz değildir. Mesela Yafa Jan-

darına Taburu'ndan Hasan Efendi, laubali ve iş görülmez olarak nitelediği Mülazım Sami isimli teşkilatçıyı Süleyman Askerî Bey'e bildirmiş, Eşref Bey de bu kişiyi benzer özellikleri yüzünden uzaklaştırmak istemiştir.

Teşkilât-ı Mahsûsa üyelerinin Kanal'a yönelik faaliyetleri, yetki ve etkinlik sahası çatışmasını da tetikleyebiliyordu. Bu noktada öne çıkan isimlerden biri de Eşref Bey'dir. Urban Kumandanı Mümtaz Bey'le anlaşamadığı için kısıtlı urban kuvvetini kendi yetkisi altına almakla suçlamaktaydı. Oysaki amaç zaten Türk tarafının yönetiminde bölgedeki faaliyetleri idare etmektir. Burada iş gören Teşkilât-ı Mahsûsa faaliyetleri oldukça kısıtlı imkânlar dâhilinde işlemekteydi. Silahlar eski modeldi, verilen cephaneye yetersizdi, merkezden istenilen malzeme bazen eksik kalıyordu bazense hiç ulaşmıyordu. Ebû Feridun ismini kullanan Eşref Bey, beraberindeki birliklerin yetersizliklerinden söz etmektedir. Öyle ki, yazışmalara göre bazı askerlerin pabuçları dahi yoktu. Bu yazışma silsilesinde yer alan "ya pabuç ya da 500 lira gönderin," ifadesi, durumun vahametini göstermektedir.

Osmanlı Devleti, I. Dünya Savaşı'na girmeden hemen önce ekim 1914'te, Eşref Bey'in emrinde 700 kadar adam bulunuyordu. Bunlar arasında 60 deve süvarisi vardı. Develeri Kress Bey vermişti. 1.800 kişinin daha Medine'den Maan'a geldiği, bunların hiçbir ekipmanları bulunmadığı hatta kaputlarının dahi olmadığı bilinmektedir. Bu yetersiz malzeme sorunu devam etmiş, bazen takviyeler yapılmıştır. Bu hareketlilik İngiliz istihbaratı tarafından yakından takip ediliyordu. Osmanlı Devleti savaşa resmen girmemişken, İstanbul'daki büyükelçi Louis Mallet, Mısır'a kılık değiştirmiş vaziyette 600 fedainin gittiğini rapor etmişti. Dahası bu fedailerin başının Enver Paşa olduğunu açıkça yazıyordu. Hama, Humus, Baalbek, Şam ve Havarân'da camilerde konuşmalar yapan bir grup, bölgenin ileri gelen şeyhlerini İngiltere'ye karşı harekete geçirmek için çaba sarf ediyordu. Hicaz demiryoluyla devam edecek bu grubun Mısır'a ulaşarak oradaki Müslümanları ayaklandırmak istedikleri öğrenilmişti. Osmanlı Devleti'nin daha savaşa resmen girmeden evvel bu tür bir organizasyonu nasıl başlatıldığı konusu Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Sa-

vaşı öncesi yaşadığı savaş tecrübesiyle ilgilidir. Yunanistan ile 1914 yazında bir savaş ihtimali oldukça muhtemel görüldüğünden burada faaliyet göstermesi için bu çeteler organize edilmiş ancak bu çatışmanın yaşanmaması üzerine bir kısım fedai buraya kaydırılmıştı. Durumu bu denli net biçimde ifade eden İngiliz yetkililer karşı propaganda için de hazırlıklıydı. Mısır'daki aşiretlere, Türklerin İngilizlere yenileceği anlatılıyor, böylece savaşta Türkler lehine hareket etmeleri engelleniyordu.

Mısır'daki İngiliz Yüksek Komiser vekili Cheetham, kılık değiştirmiş vaziyetteki sekiz Türk görevlisinin Trablusgarp'a doğru yola çıktığını rapor etmiştir. İngiltere için Osmanlı tehdidi sadece Sina Yarımadası'ndan gelmiyordu. Batı Çölü'nden de Mısır sınırı tehdit ediliyordu. Burada da Türk görevliler ile Senûsîler, iş birliği içerisinde Pan-İslâmî hareketi canlandırmaya çalışıyorlardı. Bu amaçla faaliyet gösteren Süleyman el-Bârûnî, bölgeye ulaşır ulaşmaz İngiliz istihbaratı tarafından mimlenmişti. Mümtaz Bey'in başında olduğu organizasyon, Yafa'daki Binbaşı Hasan Efendi ve Eşref Kuşcubaşı, gayrinizami harp faaliyetlerini Sina urbanıyla iş birliği içerisindeki yürütüyorlardı. Mısır'ın Batı Çölü adlı sınırında Senûsîler ve Türk yetkilileri faaliyet hâlindeydiler. Bir de "Türk Milli Savunma Komitesi" denilen grubun adı kayıtlara geçmiştir. İngiliz duyumlarına göre Şeyhülislâm, Enver Paşa ve Alman elçisinden oluşan bu komite, çeşitli bölgelere kutsal savaş ilanını yayması için gönderilecek casusları seçmekteydi. Mısır, Tunus ve Cezayir'de çalışacak propagandistleri onlar seçiyorlardı. 1913 yılında kurulan "çok gizli" cemiyetin üyeleri arasında Abdülaziz Çâvîş, Hidiv Abbas Hilmi, Mısırlı yazar Ali Paşa Mübârek, Emir Şekip Arslan gibi isimler zikredilmektedir. Bu istihbaratta sözü edilen yapı, muhtemelen Cemiyet-i Hayriye-i Osmâniyye olmalıdır.

Şimdi tüm bu detayları bir kenara bırakarak Mısır'daki faaliyetlere odaklanalım. İngilizler, yukarıda da saydığımız tüm nedenlerle son derecede kaygılı hâldeydiler. Gelen istihbarat onlar için hiç iç açıcı değildi. Bu duyumlar içerisinde en çok zikredilen, Kanal Harekâtı öncesinde Enver Paşa'nın emriyle harekete geçen bazı Arapların, Mısır ordusuna sızmayı deneyecekleriydi. Sivil Mısırlılara

yönelik de benzer girişimlerden haberler geliyordu. Örneğin bir raporda, Mısır'a giderek Pan İslâmîk örgütlenmeyi sağlayacak 19 Türk'ün faaliyetleri zikredildi. Buna benzer faaliyetler, İngilizlerin evhamından yahut eksik-yanlış duyumundan mı ibaretti? Osmanlı ve İngiliz kayıtlarına daha dikkatli bakıldığında bu sorunun bir karşılığı olduğu anlaşılmaktadır. Sudan'daki İngiliz ordusunda karışıklık yaratmak ve ordudaki azınlıkların İngilizlere karşı harekete geçmelerini sağlamak için eski Mısır ordusu mensubu Almas Efendi, Sudan'a gönderildi. Enver Paşa'nın emriyle Sudan'a giden Almas Efendi'nin görevi son derece tehlikeliydi. Mısır'daki İngiliz-Mısır karargâhına ulaşmayı başarmalı, din adamı kılığında içeriye girmeli, üzerindeki kostümü çıkararak Türk subay üniformasıyla karargâh subayına Enver Paşa'nın emriyle geldiğini söyleyerek *cihad-ı ekber* ilan edildiğini bildirmeliydi. Tüm bunları yaparken başarılı oldu ancak Mısırlı subay odadan ayrıldıktan sonra İngiliz Kumandanı Wilson, Paşa'yı arayarak durumu bildirdi ve nihayetinde Almas Efendi yakalanarak casusluk ve vatana ihanetle onun idamına hükmedildi.

Mısır'da sorun yaratmak amaçlı her türlü olasılık ve imkân kullanılıyordu. Muhtemelen Teşkilât-ı Mahsûsa vasıtasıyla Mısır'daki vapurlarda bir isyan çıkarılması ve İngiltere'nin hareket kabiliyeti sekteye uğratılmak isteniyordu. Söz konusu vapurlardan birinin Kanal'ın girişinde batırılması, böylece Kanal'ın tıkanması ihtimali üzerinde çalışılmıştı. Mısır, Teşkilât-ı Mahsûsa üyelerinin Hindistan'a giderken kullandığı bir güzergâh olarak da işlev görüyordu. İstanbul'dan yola çıkanlar önce İskenderiye'ye ulaşıyor, oradan da Hindistan'a gitmek için çaba gösteriyorlardı. Hedef, Mısır'a yönelik esas askerî harekât ile eş zamanlı bir kalkışmanın fitilini ateşlemektir. Tüm bu girişimler İngiltere tarafından oldukça kaygıyla takip ediliyordu.

Teşkilât-ı Mahsûsa belgelerinde ismine sıklıkla rastlanan Binbaşı Mümtaz Bey ise urban ile sınırı tehdit ediyordu. Esas harekât 3 Şubat 1915'te başlamadan önce Mümtaz Bey, urban bölüğü ile 7 Kasım 1914 - 16 Şubat 1915 tarihleri arasında sınırı sürekli tehdit etti. Öylesine detaylı bir raporla faaliyetlerini yazmıştı ki, onun bu zaman diliminde yaşadığı tüm detaylar takip etmek mümkün. Diğer taraf-

tan İngiliz devriyesi tüm bu hareketlenmeyi görüyor ve Türklerin urbanla birlikte Kanal'ı tehdit edeceğini tahmin ediyordu. Henüz savaşa resmen girmemiş hâldeki Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi bekleniyordu. Böyle bir saldırı Kanal'da gerçekleşebilirdi. Mümtaz Bey raporunda, faaliyetleri neticesinde elde ettikleri başarılarından da söz etmişti. Bunlar yer yer duygusal değerlendirmeler olarak görülebilir. Ancak savaşın belirli aşamasına kadar doğrudur. Kanal'ı baskı altında tutarak İngilizleri buraya kuvvet yığmaya zorlamak, onların Avrupa Harbi'ne gitmelerini engellemiş, Sina urbanının etki altına alınması sağlanmıştı. Sudan ve Hint askerlerinin sempatisi de böylece temin edilmişti. Bu sayede İngiltere, Kanal savunmasını doğu yönüne taşıyamadı. Kısacası İngiltere-Mısır'ı hedef alan bu girişimler planlanan şekilde yürütüldü ve başarı da sağlandı. Urban üzerinde hâkimiyet kurmak oldukça zordu. Sürekli para akışı bile olsa disiplinsizlik ve firar hadiseleri Mümtaz Bey'i zorluyordu. Burada gönüllüler vardı ve harekâta görev almak isteyenlerin talepleri de sıklıkla geliyordu. Bir kısım Teşkilât-ı Mahsûsa gönüllüleri İstanbul'dan gönderilerek buradaki harekâtlarda görev yapması için Mümtaz Bey ya da Yafa'da Hasan Efendi kuvvetlerine dâhil oldu. Onlar, Osmanlı-Mısır Çeteciliği'ne katkıda bulundular. Bu gelenler sıradan asker değildi; bazıları Arapça biliyordu, bazıları ilaçlar hakkında bilgi sahibiydi. Aralarında, on sene hidiv nezdinde görev yapıp bölgeyi bilenler dahi vardı.

Kanal'a yapılacak harekât için bazı benzerlikler propaganda-motivasyon malzemesi hâline getirildi. Bunun için başarılı sayılabilecek sloganlar da üretildi. Süveyş Kanalı'na yürüyecek askerler, Târık b. Ziyâd'ın Cebelitarık'ı geçen askerlerine benzetiliyordu. Çölü geçmek de akıllara Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferini getirmişti. Askerler ve kumandanlar, Yavuz Sultan Selim'in seferindekiler gibiydi. Bu benzetmeler ve tarihsel kahramanlıklardan alıntılar, olayın kutsiyetini arttırmak amaçlıydı. "Mücahit" olarak Mısır harbine iştirak etmek için çok sayıda neferin müracaat ettiği, IV. Ordu'ya bildiriliyordu. Bu başvurular arasında İstanbul'da yaşayan Mısırlılar bile vardı. Mesela Prens Mahmud Paşa'nın maiyetinden olup İstanbul'da yaşayan

Mısırlı Muhammed Ali bunlardan biriydi. Dil bilen insana ihtiyaçtan ötürü İngilizce ve Arapça bilen ve tahkikatı temiz çıkanların adları Teşkilât-ı Mahsûsa'ya sevk edildi. Savaşın başında İstanbul'da bulunan Hidiv Abbas Hilmi Paşa'nın maiyetinden Abdülhamid isimli bir şahıs da 8 Aralık 1914 tarihli belgeden anlaşıldığı kadarıyla bölgeye gönderilen gönüllülerdendi.

Emir Şekip Arslan gibi Dürzî liderleri de Mısır harekâtına destek olmuş, birkaç yüz fedaiyi Mısır hududuna göndermişlerdir. Bunlar tamamen gönüllü ve bu harekâtta kendileri için bir beklentisi olmayan gençlerdi ancak silah ve cephane gibi eksiklerinin tamamlanmasını istiyor, ailelerine göndermek için az da olsa bir paraya ihtiyaç duyduklarını belirtiyorlardı. Oldukça erken bir dönemde, yani Osmanlı Devleti daha savaşa girmeden ve Cemal Paşa harekâtı yönetmek üzere bölgeye gelmeden önce gerçekleşen bu yazışma ve hazırlıklar, Kanal'ı tehdit etme fikrinin savaşa girmekten bağımsız, tedbiren düşünülmesiyle ilgilidir. Bu noktada sefere Hicaz emiri, Suudilerin lideri İbn Suûd ve Reşîdîlerin reisi İbn Reşîd'i dâhil etmek ve desteklerini almak önemli görülüyordu.

Diğer taraftan Mısır'ın batı sınırı da Osmanlı Devleti gayrinizami harp taktikleriyle ikame edildi. Bu sınır İngiliz belgelerinde Batı Çölü olarak tabir edilen bölgede Senûsîlerle idare ediliyordu. Bu faaliyetleri incelemek Kanal Harekâtı öncesi yürütülen faaliyetleri anlamak için önemlidir.

Mısır'ın Batısını Tehdit: Senûsîlerle İş Birliği

Batı sınırındaki Osmanlı faaliyetleri, Teşkilât-ı Mahsûsa'nın Trablusgarp faaliyetlerini oluşturuyordu. 1914 ağustos ayında Süleyman el-Bârûnî komutasındaki bir grup Senûsî'nin yanına gelmişti. Peki, Senûsîler olarak ifade ettiğimiz Libya'da mukim bu topluluk neyin nesiydi?

Seyyid Muhammed b. Ali es-Senûsî (Batı literatürünün ifadesiyle Grand Sanusi), soyundan gelen Senûsîler, Kuzey Afrika'nın en etkili İslâmî liderlerindendi. Senûsîler, Sünnî İslâm'ın Trablusgarp'taki önemli temsilcilerindendi. 1842'de kurdukları zaviye, Sünnî İslâm öğretilerini ve doktrinlerini öğretiyor, hastane, aşevi, kafe ve mahkeme gibi

işlevleri yürütüyordu. Grand Senûsî'nin ölümünden sonra Sîdî el-Mehdî döneminde Senûsî öğretisi ve etkisi genişledi ve 1902'de Fransızlarla sınır çatışmasına neden oldu. Bazı önemli Senûsî merkezleri 1909'da Fransızlarca ele geçirildi. Senûsîler de Fizan ve Trablusgarp'ı 1913-1914'te ele geçirdi. Teşkilât-ı Mahsûsa ajanlarının hedefindeki yerlerden birisi de Senûsîlerin hâkimiyetindeki Trablusgarp ve Bingazi'ydi. Buraya giden isimlerin başında Osmanlı Meclis-i Âyan Üyesi Mısırlı Süleyman Bârûnî bulunuyordu. Osmanlı Meclisi'nde Trablusgarp Vekili olarak yer alan Bârûnî, savaşın başlamasıyla, özellikle Trablusgarp'ta Ahmed eş-Şerif es-Senûsî'ye cihat çağrısını tebliğ etmek ve Osmanlı yanında savaşa çekmek üzere Enver Paşa'nın kardeşi Nuri (Killigil) Bey'le birlikte gönderilmişti. Esas çalışma bölgesi Trablusgarp olan Bârûnî'yi savaş yıllarında İngilizler sıkı bir takibe almıştı. Senûsî'ye ait pek çok İngiliz istihbarat raporunda Bârûnî'nin izine rastlamak mümkün. Hindistan Genel Valisi'nden gelen 15 Eylül tarihli gizli telgrafta da Bârûnî'nin Mısır'a doğru yola çıktığı bildirilmişti. Dahası Bârûnî'nin buradan Hindistan'a gidebileceğinden şüphe ediliyordu. Batı sınırındaki Osmanlı faaliyetleri, Teşkilât-ı Mahsûsa'nın Trablusgarp faaliyetlerini de oluşturunuyordu. 1914 ağustos ayında Süleyman el-Bârûnî komutasındaki bir grup Senûsî'nin yanına gelmişti.

Mısır'a yapılacak saldırıda İngilizleri teyakkuza tutmak için Batı Çölü'ne yönelik faaliyetlere girişildi. Bunun için Enver Paşa bu bölgede daha önce Yüzbaşı Nuri (Killigil) Bey'i Teşkilât-ı Mahsûsa bünyesinde buraya göndermişti. Nuri Bey bu görevi gerçekleştirmek için beraberinde Cafer el-Askerî'yle birlikte 21 Şubat 1915'te Bingazi'nin Tobruk-Sollum arasındaki Defne kıyılarına çıkmıştı. Nuri Bey buraya ulaştıktan sonra ilk olarak Sollum bölgesinde Senûsî lideri Seyyid Ahmed'le iletişim kurdu. Nuri Bey ile Seyyid Ahmed el-İdrîsî arasındaki diyalog, Türklerin derhal desteklenmesi üzerine olmayabilir. Seyyid Ahmed Senûsî, Türklerden daha fazla silah ve cephane talep ediyordu ancak istekleri yeterince karşılanmıyordu. 1915 mayıs ayında İtalya'nın İtilaf Devletleri safında savaşa dâhil olmasına kadar Seyyid Ahmed, İngiltere'ye karşı açıktan hasmane bir tavra girmedi. Ancak İngilizlerin Çanak-

kale'de aldıkları başarısız netice, Senûsîleri Türklerle iş birliğine sevk etti. Teşkilât-ı Mahsûsa, Senûsîlerin ihtiyaç duyduğu silah, mermi ve diğer teçhizatı Harbiye Nezareti'nin emriyle Pola, Cattaro, Fiume, Milas, Bodrum ve Fethiye'den Afrika kıyılarına sevk ediyordu.

Senûsîlerin Mısır'a karşı harekete geçmesi 1915 yazına denk geldi. Kahire'deki Yüksek Komiser ile Şeyh Senûsî arasında zaman zaman gerçekleşen yazışmalardan öyle anlaşılıyor ki Şeyh Senûsî, İngilizlere açık açık düşmanlık edeceği günü bekliyordu. Şeyh Senûsî ile İngilizler arasındaki gelişmeler şöyle ilerlemiştir: Şeyh Senûsî, İngiliz Yüksek Komiseri McMahon'a bir mektupla ve kaba bir dille aralarındaki dostluğun sürüp sürmediğini sordu. McMahon, Senûsî'ye gönül alıcı biçimde bir cevap göndermiş ve Senûsî'yi yatıştırmaya çalışmıştır. Burada çok önemli bir denge vardı. İngiltere Senûsî'nin kendi yanında olmasını istiyordu, buna karşılık Şeyh Senûsî'nin İtalyanların nüfuzunu kıracak biçimde faaliyet göstermesini görmezden gelmeye çalışıyorlardı. Çeşitli mektuplaşmalar ve teskin çabaları sürerken Batı Çölü sınırını Eylül 1915'te 40 kişilik bir grup geçti. Biri Vasfi Bey olmak üzere üç kişi tarafından komuta edilen bu grup, İngiliz ileri karakolu tarafından durdurulduğunda Snow Bey (Miralay Snow Bey tam adı Cecil L. Snow) ile Şeyh Senûsî arasında antlaşma olduğu ileri sürüldü. Durum Snow Bey'e iletildiğinde, Türk subayları idaresindeki bu grupla çatışmadan kaçınılmasını emretti ve Türklerin kendi sınırlarına çekilmesi için gerekenin yapılmasını bildirdi. Vasfi Bey olduğunu düşündüğümüz subay da durumu idare etti ve kamp yerinden ayrılmadı.

Ekim ayından itibaren sınırda faaliyetlerini arttıran Senûsîlerin bu hareketliliğinde Türklerden ulaşan silah ve mühimmatın payı büyüktür. Öte yandan İngilizlerin Çanakkale'de mağlup olması da Türklerle ittifak kurmalarında son derece etkili olmuştur. Senûsîlerle tesis edilen iş birliğinin ve Mısır'ın batı sınırına yönelik faaliyetlerin 1915'in eylül ve ekim ayları itibarıyla başladığı anlaşılmaktadır. Burada Almanların da hayli faal oldukları belirtilmelidir. Alman ajan Mannesmann, Senûsîler nezdinde oldukça faal olmasına rağmen Enver Paşa, Almanların bu hususta

bireysel hareket etmesinden rahatsızdı. Müttefikler arasında ve Senûsîlerle süregelen diyalogda gerçek bir güven ortamı yoktu. Senûsîler İngilizler aleyhine bir hareketten kaçınıyorlardı. Ancak Almanların Sollum'da İngiliz karakol mevzilerini topa tutması, batı sınırında İngiliz-Senûsî çatışmasını başlattı. Sollum'un Senûsî kuvvetlerince ele geçirilmesi her ne kadar tam anlamıyla planlı bir gelişme değilse de İngilizleri Mısır'ın batı sınırındaki Sollum'u terk etmeye mecbur bırakmıştı. İngilizlerle Senûsî kuvvetleri arasında 11 Aralık 1915'te Ümmürrahman Muharebesi olarak isimlendirilen muharebe cereyan etmiştir. Dahası bu muharebede Snow Bey bir Arap tarafından öldürülmüştü. İngiliz kuvvetleri Ümmürrahman Muharebelerinden sonra da Vadi-i Macit Muharebelerinde (25 Aralık 1915) Senûsîlere karşı başarı elde etmişlerdir. Halazin Muharebesi ise 23-24 Ocak 1916'da cereyan etmiştir. Mısır'ın batı sınırındaki Senûsî kuvvetlerinin silah ve erzak ihtiyaçları için özellikle Pola önemli bir sevkiyat noktasıydı.

İngilizlerle Senûsî kuvvetleri arasındaki çarpışmalar 1916'da da devam etti. 26 Şubat 1916'da Agagir'de İngilizler Türk-Senûsî birliklerini yenilgiye uğrattılar. Bu çatışmada Cafer el-Askerî yaralı olarak esir edilmiş ve Mısır'da Meâdî esir kampına götürülmüştür. Diğer taraftan Nuri Paşa'nın birliklerine 15 Mart 1916'da saldırmış, bu harekâta Nuri Paşa'nın birlikleri dağılmıştır. Bu girişimler Mısır'ın batı sınırını tehdit etmeye yönelik girişimlerdi. Bundan sonra Nuri Paşa Mısırâ'te karargâh kurdu. Artık Mısır'ın batısına yönelik girişimlerin son bulduğunu söylemek mümkündür. Haziran 1916'da eski Osmanlı mebusu Süleyman el-Bârûnî'nin Trablusgarp'a gitmek için İstanbul'dan ayrıldığı anlaşıyor. 21 Eylül 1916'da Süleyman el-Bârûnî Trablusgarp valisi olarak padişah iradesiyle tayin edildi. Böylelikle Osmanlı merkezî idaresi, buradaki faaliyetlerinin merkezine İtalyanlarla mücadeleyi konumlandırmıştır. İtalyanlar ise Senûsîlere karşı İngiltere'yle birlikte mücadele ettiler. İngilizlerin bölgedeki yetkili kumandanlarından Albay Talbot ile İtalyanlar arasında Senûsîlere karşı nisan 1917'de bir iş birliği anlaşması imzalanırsa da bu ittifak uzun ömürlü olmamış, aynı yılın sonlarında bozulmuştur. 1917 sonlarında İngiliz Batı Cölü kuvvetleri ile Senûsî kuvvetle-

ri arasındaki çarpışmalar şiddetlendi. Ancak bu çarpışmalar Kanal Harekâtlarının destekleyicileri olmaktan ziyade İngilizleri rahatsız etmek ve hâkimiyet sahası gittikçe daralan Senûsîlerin kendi bölgelerini kontrol etmek amaçlıydı.

Müttefik ve Rakip: Süveyş Kanalı'na Yönelik Harekâta Alman Desteği

Müttefik ve rakip söylemi Türk-Alman ilişkileri için uygundur. Zira Almanya ve Osmanlı Devleti'nin savaştaki durumu son derece kritikti. Borçlanma, silah ve cephane tedariki gibi konularda Almanya'yla ittifak hayati önemi haizdi. Ancak bu ittifak içerisinde sık sık güç mücadelesi ve komuta konusunda mücadeleler yaşanıyordu. Almanlar zaman zaman "burada bizim borumuz öter," dercesine davranışlar seslendiriyorlardı. Almanlar için Süveyş'e yapılacak harekât oldukça önemliydi. Almanya'nın 16. yüzyıla dayanan Ortadoğu ilgisi, 19. yüzyılda zirveye ulaştı. 1887'de Berlin'de *Seminar für Orientalische Sprachen*, Hamburg'daysa *Deutsches Kolonial-Institut* gibi kurumlarla Ortadoğu'yu daha iyi tanımaya çalışan Almanya, Arapça eğitime verdiği önemin yanında kültür, tarih, tecrübe ve bilgi birikimi de oluşturdu. 20. yüzyıl başında Ortadoğu'da Almanya'nın hareket tarzını belirleyecek bilgi birikimi böylece tesis edildi. İngiltere'nin Ortadoğu politikasında T. E. Lawrence ne kadar önemliyse Alman Arkeolog ve casus Max Freiherr von Oppenheim da Almanya için benzer şekilde önemlidir. *Nachrichtenstelle für den Orient* (Doğu Propaganda Ofisi), Berlin'in Doğu'ya yönelik propagandasının asıl merkeziydi.

Oppenheim, 1896'da Kahire'de Alman istihbaratı için çalışmaya başlamıştı. Bu dönemde İngiltere ve Fransa'ya karşı Pan-İslâmî bir ihtilale ihtiyaç duyuluyordu. Osmanlı sultanının halife unvanıyla yapacağı cihat ilanı, Türk ve Alman uzmanlar tarafından yayılabilirdi. Oppenheim bir arkeolog olmasına rağmen Osmanlı Devleti ile Almanya arasında imzalanan 2 Ağustos 1914 tarihli gizli ittifak anlaşması için Alman Dışişleri Bakanlığı'nda görevlendirilmişti. Doğu Propaganda Ofisini de bundan sonra kurmuştu. Bu ofiste **Carl Max Prüfer** de görev yapmıştı. Prüfer,

Berlin Üniversitesi'nde eğitim görmüş, 1903'te Kahire'de dil eğitimi almıştı. 1907-1913 arasında Kahire Alman Konsolosluğu'na baş tercüman olarak atanması, I. Dünya Savaşı sırasında Oppenheim gibi önemli biriyle bölgede görev yapmasında etkili olmuştur. Savaş öncesi dönemde de bedevi kıyafetleri giyen Oppenheim ve Prüfer, yanlarındaki hediyelerle Mısır ve Suriye'deki bedevi şeyhlerini ziyaret ettiler. Bu ziyaretler sırasında Arap kabilelerinin yapılarını gözlemleyerek onları nasıl ajite edebileceklerini öğrenmişlerdi. Halife cihat ilan ederse bu çağrı tüm dünya Müslümanları nezdinde cevap bulabilirdi. Mısır sınırı bedevilerle tehdit edilebilir ve İngiliz varlığı böylece zora sokulabilirdi. Bu düşünceler zamanla daha da olgunlaşmış ve Osmanlılarla ittifak kurulmasında motivasyon oluşturmıştır.

Alman istihbarat faaliyetlerinin ve savaş propaganda-sının Kanal Harekâtı öncesinde nasıl yürütüldüğüne bakarsak, daha ağustos 1914'te bölgede faaliyet göstermeye başladıklarını görürüz. Arapları isyana teşvik etmek için Arap nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde Arapça kaleme alınan ve Alman imparatorunun mührü bulunan bildiriler dağıtıldı. Avusturyalı müttefiklerin de burada Almanlarla Kanal Harekâtı öncesinde faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. Moselli isimli bir Avusturya Romen Katolik Papazı buna örnek gösterilebilir. Çok iyi Arapça konuşan ve fiziksel olarak da bedevilere benzeyen bu ajan, 10 Kasım'da Mısır'a gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmıştı. Ayrıca Moselli'yi bölgeye Avusturya Hükûmeti'nin gönderdiği öğrenilmişti. Ancak Avusturya-Macaristan'ın faaliyetleri Almanya ile kıyaslandığında çok daha sınırlı kalmıştı.

Alman ajanları bölgede ne gibi faaliyetler yapıyordu? Yakından bakılınca ilginç detaylar göze çarpmaktadır. Hal-ep'teki İngiliz Konsolosluğu, daha Osmanlı Devleti resmen savaşa girmeden önce Alman ajanlarının kasabadaki bir terziden Hint kıyafetleri sipariş verdiklerini öğrendiler. Muhtemelen bu kıyafetlerle Hintli birlikler içerisine sızarak propaganda yapacaklardı. Almanların faaliyetlerinde Türklerle iş birliği yapmaları ve birlikte hareket etmeleri istenmişse de arada ciddi sorunlar vardı. Başkanlığını Rauf (Orbay) Bey'in ve kurmay başkanlığını Ömer Fevzi Bey'in yaptığı bir heyet bu konuda dikkat çekti. Ancak bu meş-

hur propaganda heyetinin üyeleri, Bağdat'tan sonra ayrı yollardan ilerleyeceklerdi. Türk-Alman heyetleri de Mısır sınırını harekâta hazır hâle getirilmek amacıyla ajanları görevlendiriyordu. Bu kişiler hakkında edinilen istihbarat, İngiliz raporlarında yer almaktadır. Mesela, kısa boylu ve esmer iki Türk subayı ile beraberinde çok uzun boylu ve kızıl benizli bir Alman subayından oluşan grup Mısır'a gitmek üzere Halep'ten geçmişti.

Alman yedek subayı Schmidt, Rus Yahudisi Casimir Cyon'la birlikte bedeviler arasında propaganda yapıyorlardı. İngilizler bu kişileri dikkatle takip ediyor, kimi Alman ajanlarını yakalıyorlardı. Yakalanan Alman ajanlarından sorguya çekilen Teğmen Robert Mors çok dikkat çekici bir örnekti. Tutuklandığında üzerinde Süveyş Kanalı'nın ayrıntılı bir haritası ve fesinde gizlenmiş hâlde şifreli mesajlar bulunmuştu. Diğer Türk-Alman ajanlarıyla bağlantılı olduğu ifadesinden de anlaşılmıştı. Sorgusunda Türk-Alman istihbarat ve propaganda faaliyetleri hakkında pek çok detayı anlatmıştı. Mors, emirleri Enver Paşa'dan aldığını söylemişti. Öte yandan İskenderiye'de hidivin casusu Hamuda isimli bir kişiyle de bağlantıları vardı. Robert Mors, 4 Eylül 1914'te İstanbul'a gelerek Hotel Germania'ya yerleşmiş, burada kendisi gibi bir Alman görevli Mr. Curt Prüfer'le tanışmıştı. Prüfer onu Ömer Fevzi Bey'le tanıştırmış, Mors 6 Eylül 1914'te Ömer Fevzi Bey'i ziyaret etmişti. Ömer Fevzi Bey, bu ziyarette Mısır'ın durumunu ve ülkedeki bir yerli isyanının başarı şansını sormuştu. Mors bu görüşmede Mısır'daki çetelerin nasıl hazırlandığını Ömer Fevzi Bey'den öğrenmişti. Buna göre, yerlilerden iki grup organize edilmişti. Bunların görevleri Mısır'daki demiryollarına ve İngiliz uyrukluların mallarına saldırmaktı.

Genel amaçları, İngiliz kuvvetlerini ülke geneline dağılmaya mecbur bırakmaktı. Ömer Fevzi Bey, Mors'a faydası olacak elli kişilik Mısırlı asker ve polislerden oluşan bir liste hazırladıklarını da söylemişti. Ayrıca dört güçlü bedevi grubunu Süveyş Kanalı'na göndermek üzere hazırladıklarını da söylemişti. Bu gruplar da elli kişiden oluşacaktı. Mors'u sorgulayan İngilizler onun önüne bir Süveyş Kanalı haritası koymuşlar ve harita üzerinde planları anlatmasını istemişlerdi. İlk grup saldırı için bir İngiliz postasını yok

edecek, ikinci grup da onun yardımına gidecekti. Bu arada bekleyen üçüncü ve dördüncü grupsa bedevi birliklerinin zayıf noktalara hücum etmesiyle Kanal'daki vapurlar ateşe verilecekti. Bu plan başarıya ulaşırsa bedevi birlikleri çöle çekilecek, takviye edildikten sonra başka bir posta birliğine tekrar saldıracaklardı. Ömer Fevzi Bey, Mors'a iki seçenek sunmuştu. Buna göre ya bir Türk subayına yardımcı olmak üzere "Komitacılık" operasyonlarına yardım edecek ya da Mısır'da bazı askerî görevleri üstlenecekti. Komitacılıkla ilgili bilgisinin noksanlığından dolayı Teğmen Mors, Türk ordusu içerisinde subay rütbesini kabul ettiğini ifade etmişti. Mısır'da gizli faaliyetlere katılacaktı. Mors bu görüşme sırasında Mısır'a yönelik pek çok faaliyetten haberdar olmuştu. Sahih Arapça konuşan, elli yaşlarında bir bedevi şeyhi, Ömer Fevzi Bey'i ziyaret etmişti. İçme suyu kanalı ile Süveyş Kanalı arasındaki setin yok edilmesi planı üzerine yapılan bu konuşmaya Mors da şahitlik etmişti. Şeyh bu işi 200 adam ve bir miktar dinamitle dört saatte yapabileceğini söyleyince Fevzi Bey, gerekirse binlerce kilo dinamit sağlayabileceğini ifade etti. Teğmen Mors bu projenin bedeviler ve Fellahlarla yapılamayacağını anlattı. Şeyhin odadan ayrılmasıyla Ömer Fevzi Bey'e bu fantastik projenin gerçekleşmesinin imkânsızlığını tekrar vurguladı. Ancak Teğmen Mors'un ifadesine göre Ömer Fevzi Bey, şeyhin başaracağına inanıyordu.

Mors'un ifadesindeki ilginç noktalardan biri de Süveyş Kanalı'nın kapatılmasıyla ilgili plandır. Massowa isminde olduğunu düşündüğü bir vapurun kaptanı eski Türk deniz subayı, Massowa'yı İtalyan limanından tam dolu şekilde Süveyş'e getirecekti. Gemi şunlardan birini yapacaktı: 1. Bir İngiliz gemisine çarpmak, 2. Bir İngiliz savaş gemisini kışkırtarak kendisini batırtmak, 3. Kendi kendisini batırtmak. Bu planın amacı Kanal'ı uzun süre kapatmak ve hatta kullanılmaz hâle getirmekti. Tüm bunlar İngilizlerin eline düşen bir Alman ajanının itiraflarıydı. Ancak İngilizler bu sorgu sonucunda söylenenlere şüpheyle yaklaşmışlardır. Dönem üzerine yaptığım araştırmaları göz önünde bulundurarak Teğmen Mors'un ifadelerini muhtemel görüyorum zira onun verdiği bilgiler, Roma Sefiri Nabi Bey'den gelen kimi raporlarla örtüşür. Ayrıca Mors,

öylesine spesifik isimler ve bilgiler vermektedir ki, böylesi kişi ve yerler hakkında rastgele, kurgusal bilgi sahibi olması düşük bir ihtimaldir. Mors, sorgusunda Enver Paşa ile diyalogu olup olmadığına dair soruya da evet demişti. Ayrıca Abdülaziz Çâvîş, Dr. Ahmed Fuad, Prüfer ve Hamuda arasında da bir bağlantı olduğunu belirtiyordu. Robert Mors, Hotel Germania'da Dr. Prüffer'in odasında Şeyh Çâvîş'i de görmüştü. Bu görüşmede bomba yapımını anlatan bir tarifi Arapça olarak çoğaltırken gördüğünü söylemişti. Bu tarifte bomba yapımında kullanılan bileşenleri oluşturan kimyasallar ve bir bomba taslağı üzerinde duruluyordu. Mors, Mısır'da İngilizler tarafından yakalandıktan sonra casusluk suçlamasıyla yargılanmış ve ömür boyu hapse mahkûm edilmiştir.

Sonuç olarak, Alman ve Avusturya-Macaristan müttefikleri Osmanlı'nın Kanal saldırısı öncesi bölgede İngilizlere rahat olmadıklarını hissettirecek girişimlerde bulunmuş, sabotajlar planlamıştır. Bu gayrinizami faaliyetleri belirledikten sonra şimdi de I. Kanal Harekâtı'nın askerî hazırlıklarına bakmakta fayda var.

I. Kanal Harekâtının Askerî Hazırlıkları

I. Dünya Savaşı arifesinde Suriye'deki Osmanlı ordusu, II. Ordu Müfettişliği bünyesinde Halep'te bulunan VI. Kolordu, Adana'daki 16. Tümen, Antep'teki 24. Tümen ve Halep'te mukim 26. Tümen'den müteşekkildi. II. Ordu'nun VIII. Kolordusu Şam'da, onun 23. Tümen'i Humus'da, 25. Tümen'i Şam'da, 27. Tümen'i ise Hayfa'daydı. 22. Bağımsız Hicaz Tümeni Mekke'de konuşlanmıştı. 9 Ağustos 1914'te II. Ordu Müfettişliği ismi "Suriye, Halep ve Beyrut Vilayetleri ve Havalisi Genel Komutanlığı" şeklinde değiştirildi. II. Ordu'nun yetki sahasındaki Seyyar Jandarma Birlikleri 5 Aralık 1914'te teşkil edildi. Ancak 6 Aralık 1914'te Şam merkezli IV. Ordu resmî olarak tertip edildi. Bu ordu, Musul'dan hareket eden XII. Kolordu, VIII. Kolordu, Hicaz Kumandanlığı ve Medine Muhafızlığından müteşekkildi. Bu ordu Suriye'nin savunmasını ve Mısır'a yapılacak saldırıyı hazırlayacaktı. Bu düzenlemelerden sonra Zeki Paşa (Kolaç 1862-1943) IV. Ordu Kumandanlığına atandı, ko-

mutayı Cemal Paşa alana kadar hazırlıkları yürüten oydu. Cemal Paşa'nın bölgeye ulaşmasından evvel Friedrich von Kressenstein buraya ulaşarak hazırlıkları Zeki Paşa'dan devraldı. Şimdi Zeki Paşa, Friedrich von Kressenstein ve ardından da Cemal Paşa'nın buraya ulaşmasından sonra devam eden hazırlıkları ele alarak ilerleyelim.

Zeki Paşa, Enver Paşa ve Alman müttefiklerin isteklerinin aksine Kanal'a harekâtın kısa zamanda gerçekleştirilmesinin mümkün olmadığını düşünüyordu. Endişeleri bununla da sınırlı değildi. Su kaynaklarından uzaklaşılacak olması ve Kanal'da güçlü bir İngiliz savunmasıyla karşılaşma ihtimali onu ürkütüyordu. Bu düşüncelerini Enver Paşa'ya da yazdı. Zeki Paşa mektubunda şunlardan bahseder: 1) Hazırlıkların tamamlanması için yeterli süre eksikliği, 2) Suriye'ye harekât sırasında düşman tarafından yapılacak ani bir saldırıda birliklerin geri hareketinin yaratacağı güçlük, 3) deve ihtiyacı (en az 20.000), 4) altın para, 5) su tulumu-su temini konusunda karşılaşılabilecek güçlükler.

Eksiklikler hakkındaki endişelerini defalarca yenileyen Zeki Paşa, Kanal'a ulaşan güzergâhlara dair de çekinmelerini yazdı. En basit hâliyle Kanal'a uzanan 3 ana güzergâh bulunmaktaydı. Bu güzergâhlardan ordunun ilerleyişinin Sina'da Süveyş Kanalı'na ve Mısır'a doğru belli başlı rotalar şunlardı: 1) Kıyı rotası. Bu rota Gazze-el-Ariş-Kantara üzerinde ilerlemektedir. Bu rotayı takip etmenin zorluğu denizden saldırıya açık olmasıdır. 2) Güney hat. Bu yol Akabe civarında denizden saldırıya açıktır. Hac güzergâhı olarak da isimlendirilmektedir ve Akabe-Kalatü'n-Nahil-Süveyş hattını takip etmektedir. 3) Orta hat. Gazze- Birüssebi-Şelale-Mağdebe-İsmailiye hattıdır. Deve katarlarının da nadiren kullandığı bu hat suya erişim açısından son derece yetersiz ancak bir bombardıman ve saldırı ihtimalinden uzaktır.

Zeki Paşa'nın Kanal seferine dair diğer bir önemli tespitiyse Kanal'ın geçilmesi ihtimalinin sonrasındır. Yani, Kanal harekâtının iki aşamalı olarak planlanmasından söz etmiştir. İlk aşamada Süveyş Kanalı saldırısını hazırlama ve uygulama, ikincisindeyse Mısır topraklarında ilerlemek ve Kahire'yi ele geçirmek. Zeki Paşa, görüldüğü üzere Ka-

nal'a yapılacak saldırı konusunda dikkatli bir hazırlık ve planlama yapma taraftarıdır. Ancak özellikle Alman müttefiklerin Kanal'da mümkün olduğunca müstemleke askerini tutmak için Osmanlıların harekâtını en kısa zamanda istedikleri anlaşılmaktadır. Zeki Paşa'nın fazlaca ihtiyatlı tutumu ve Alman müttefiklerin istekleriyle Kanal'a bir sefer konusunda karar alındığı anlaşılmaktadır. Bundan sonra hızlı adımlarla Zeki Paşa'nın etkinliğinin kırıldığı anlaşılmaktadır. 9 Eylül 1914'te Kanal Seferi'nin VIII. Kolordu Komutasında yapılması, diğer taraftan IV. Ordu komutanının XII. Kolordu ve Seyyar Jandarma ile Suriye'yi koruması kararlaştırıldı. VIII. Kolordu ise Başkomutanlığa bağlanmış, bundan sonra Friedrich von Kressenstein buraya görevlendirilmiştir. O, Harekât Şubesi'nde Enver Paşa'nın emrindeki Başkumandanlık Vekâleti'nde görevliyken Mısır'a yapılacak harekâtın planlarının hazırlanmasında vazifelendirildi, 27 Eylül 1914'te VII. Kolordu Kumandanı Mersinli Cemal Paşa'nın Kurmay başkanı olarak beraberinde 6 Alman subay ve mühendisle Şam'a ulaştı ve bundan sonra sefer hazırlıklarının başına geçerek seferî kuvvetin eğitimi planladı. Cemal Paşa'nın gelişine kadar Friedrich von Kressenstein'in yaptığı askerî hazırlıklar nelerdir diye baktığımızda şu başlıklar altında toparlayabiliriz:

1. Askerî eğitim konusunun düzenlenmesi.

2. Eksik malzemelerin tamamlanması.

3. Mümtaz Bey kuvvetlerinin organizasyonu ve yönlendirilmesi.

Kressenstein'in faaliyetleri içerisinde askerî eğitim içerisinde savaş eğitiminin verilmesi, sudan geçişi yapacak kuvvetlere yüzme eğitimi verilmesi, sahra topçularının eğitilmesi gibi çok çeşitli işler vardı. Diğer taraftan malzeme eksiklikleri de çok çeşitliydi; harita, istihkâm malzemesi, tombaz taşıt malzemeleri gibi ihtiyaçlar vardı. Diğer taraftan Kressenstein, 8 Ekim 1914'te Şam'dan bir keşif için çöle gitti ve 23 Ekim'e kadar incelemelerini sürdürdü. Bu keşif gezisinde çölün yapısına daha yakından şahit oldu. Çöle arabadan ziyade develerin götürülmesi gerektiğini düşünüyordu. 30.000 deve ihtiyacını, maliyetini ve nasıl temin edilebileceğini tespit ediyordu. Bunları harita ve vergi yoluyla

la istense dahi alınması zordu, bu nedenle deve ihtiyacının mübayaa yani satın alma yöntemiyle yapılması gerekliydi. Hazırlıklar sürerken Kressentein'in belirlediği bir savaş planı da ortaya çıktı. Bu planı kısaca açıklayalım. Daha önce de üzerinde durulduğu üzere çöle yürüyecek kuvvet 3 kol hâlinde ilerleyecekti. Hafir-Birihassana-Habra-İsmailiye yolu olarak belirlenen Merkez Kol: 25. Tümen'in güzergâhı olacaktı. Sağ kol olarak ifade edilen güzergâh ise el-Ariş-Katya-Kantara yönünde sahil yolunu izleyecekti. Burada Mümtaz Bey komutasındaki urban, 80. Alay'ın 1. Tabur'u, 27. Topçu Alayı'nın 5. Dağ Bataryası, bir telgraf takımı, ½ hafif cephane kolu olacaktı. Kalatü'n-Nahil-Süveyş yolunu takip edecek kuvvetlerin güzergâhına Sol Kol denilmişti. 69. Alay Komutanı Yarbey Musa Kazım Bey komutasında, 69. Alay'ın I. Tabur'u, 27. Topçu Alayı'nın IV. Dağ Bataryası, 8. İstihkâm Taburu'nun 4. Bölüğü, ½ Hafif Cephane Kolu, bir hecinsüvar bölüğü, Eşref Bey kumandasındaki gönüllülerinden oluşacaktı.

Resim 4: Kanal'dan 6 kilometre mesafede Hafir'de
IV. Ordu, VIII. Kolordu, III. Fırka Kumandanları.

(Atatürk Kitaplığı, Bel_Mtf_024718.)

Kressenstein'in hazırlıkları ve planları böyleyken Osmanlı Devleti savaşa girince Kanal seferine dair hazırlık ve planların durumunda önemli bir gelişme yaşandı. Zira savaşın da kaderini tayin eden komutanlardan biri tam bu sırada Kanal Seferi'nin icracısı olarak görevlendirildi: Cemal Paşa. Büyük Cemal Paşa, Sakallı Cemal Paşa, Grand Cemal, kimi Arapların ifadesiyle Cemal el-Gaddar gibi

sıfatlarla anılan bu komutan, Süveyş Kanalı'na yapılacak harekâtın ve Suriye'deki savaş yıllarında alınan tedbirlerin belirleyicisi olacaktı. Hatıralarında IV. Ordu Kumandanlığı ve Suriye Valiliği görevini Enver Paşa'nın kendisine şu sözlerle tevdi ettiğini yazmaktadır:

Azizim Cemal Paşa, Süveyş Kanalı üzerine taarruz, bir harekât tertibi suretiyle İngilizleri Mısır'da alıkoymaya mecbur etmekle beraber Çanakkale'ye bir çıkarma kuvveti sevklerine mâni olmak istiyordum... Binaenaleyh düşünüyordum ki: zatıalınız bir fedakârlık buyursanız da 4. Ordu Kumandanlığı'nı üzerinize alsanız, hem Kanal seferini hazırlayıp icra hem de Suriye'de dâhili emniyet ve asayişini temin buyursanız? Bilmem teklife cesaret edeyim mi?

Bu teklif üzerine Cemal Paşa da "Benim icra kabiliyetimin nerede vatan için daha faydalı ve lüzumlu olduğuna kanaat hâsıl ederseniz, oraya gidip vazife ifa etmek benim için en mukaddes bir vazifedir," demişti. 21 Kasım 1914'te heyetiyle birlikte İstanbul'dan Suriye'ye ulaşmak üzere yola çıktı. Cemal Paşa'nın Mısır-Kanal seferine inancının çok kuvvetli olduğu iddia edilmiştir. Öyle ki, Cemal Paşa'nın daha savaş başlamadan Fransız Elçisi Mösyö Bonpard'a "Mısır benim Alsas Loren'imdir!" dediği ve savaş ihtimali gerçekleşirse orayı almak için uğraşacağını söylediği iddia edilmiştir. Dahası Cemal Paşa'nın, Mısır'ın alınmasına yönelik aşırı tutkusu nedeniyle IV. Ordu Kumandanlığı'na getirildiği de iddia edilmiştir.

Buradaki komuta Cemal Paşa'daydı, Alman Frankenburg ise onun kurmayıydı. Bu göreve sonrasında da Ali Fuad (Erden) getirildi. IV. Ordu, 8 tümene ayrılmıştı. Bu tümenler 50-80 bin kişilik tümenlerdi. VIII. Kolordu Mersinli Cemal Paşa'nın kumandasında Şam'da konuşlanmıştı. Cemal Paşa savaş başladığında II. Ordu Kumandanlığı ve Bahriye Nâzırlığı görevlerini yürütüyordu. Cemal Paşa'nın IV. Ordu Kumandanlığı yanında Suriye ve Arabistan Valiliği de uhdesine verilmişti. Cemal Paşa beraberinde II. Ordu Kurmay Başkanı Albay Fon Frankenberg (Werner von Frankenberg und Proschlitz, 1868-1933), Kurmay Yarbey Ali Fuad (Erden,) Kurmay Binbaşı Refet (Bele) ile Şam'a hareket etmişti. Suriye ve Cemal Paşa'nın Süveyş

Kanalı'na bir saldırının hazırlıklarını yapması ve yönetmesi için tayin edildiği İngiliz makamlarınca da biliniyordu. Cemal Paşa ise, 2 Aralık 1914'te Başkumandanlığa gönderdiği şifreli telgrafta Suriye'yi müdafaa görevi yanında Mısır seferini yerine getirmek vazifesiyle bölgedeki tüm kuvvetlerin bizzat kendisi tarafından kumanda edileceğini bildiriyordu. Stanford Shaw'a göre bu atama, İttihat ve Terakki'nin en önemli isimlerinden Alman yanlısı olmayanının Enver ve Talat Paşa tarafından uzaklaştırılması olarak yorumlanır. Öte yandan gerçek sebebi tam olarak bilmemiz mümkün değil. Altında ne sebep yatarsa yatsın İttihat ve Terakki'nin en etkili isimlerden Cemal Paşa'nın Suriye'ye atanması, Türk saldırısının kesinliğini ortaya koydu. Artık bu harekâtın salt gösteriş için olmadığı Batı basınında yankılanıyordu. Müttefik Alman basınında Kafkaslardaki başarılarından sonra şimdi de Mısır'da başarılar elde edileceğinin duyurulduğuna değiniliyordu. Kanal'a yürümeye hazır 76.000 kişilik bir ordunun mevcudiyetinden söz edilmekteydi. Bu rakam gerçeğe oldukça yakındır.

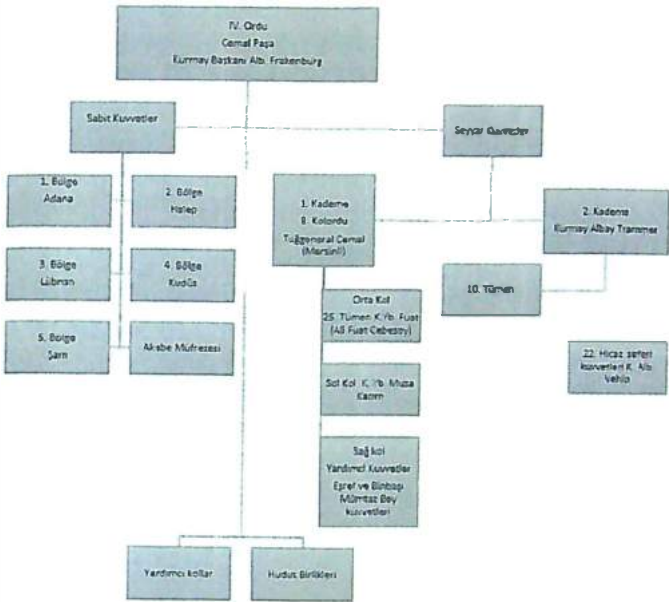
Tahminleri ve arka plan okumalarını bir kenara bırakarak Kanal'a yapılacak saldırıda yer alacak birliklerin hazırlıklarına yakından bakmakta fayda var. Söz konusu harekât çölde, yani su kaynaklarının ve yiyecek temininin son derece kısıtlı olduğu bir bölgede vaki oldu. Bu vaziyette askerlerin; beraberlerindeki yük, silah ve teçhizatla geçmesi gerekiyordu. Kanal'a ulaşılması için askerlerin diğer tüm harekâtlarda olduğu gibi bölgeye uygun biçimde teçhiz edilmesi, eğitilmesi ve eksik kadroların giderilmesi gerekliydi. Askerin ve teçhizatın sevki için lojistik alt yapının tamamlanması da önemliydi. Silah ve teçhizat temin edilmesi, iaşe tedariki ve güvenli sevk temel ihtiyaçlardı. Sefere Almanlar büyük önem addediyordu ancak söz konusu hazırlıkların tamamlanması için gerekli zaman ve imkân kısıtlıydı. Cemal Paşa, İstanbul'dan yola çıktıktan sonra görev bölgesine ulaşırken yolda eksiklikleri gözlemlemiş ve giderilmesi için emir vermişti. Mesela Halep'e giderken İskenderun-Belen-Kırıkhan-Katma yolunun çoğu kısmının bozuk olduğunu görmüş ve gerekirse tüm ahalinin çalıştırılarak bu ana hattın düzeltilmesini İskenderun ve Belen Kaymakamlarına emretmişti. Halep'te XII. Kolordu'nun

35. Tümeni'yle kolorduya bağlı birlikleri denetleyen Cemal Paşa, eksik subay kadrolarının tamamlanması için I. Ordu'dan bazı nitelikli küçük rütbeli subaylar istemiş, eratin elbiselerinin eksik olduğunu tespit etmişti. Bu sırada yük hayvanlardaki eksiklikler de göze çarpmıştı.

Cemal Paşa bu sırada Mısır ve Süveyş Kanalı'yla ilgili çeşitli ölçeklerde haritalar hazırlattı. Yetersiz imkânlarla rağmen demiryolu inşasını öne çıkardı. İtalya'dan demiryoluna vagon satın almak için girişimlerde bulundu. Kanal Harekâtı'na ayrılma iş kuvvetlerin hareketinden önce Kanal'ı tahrip etmek için Teşkilât-ı Mahsûsa bağlantılı faaliyetler kapsamında 20.000 kilo barut, develerle Süveyş Kanalı'na doğru sevk edildi. Cemal Paşa görev bölgesine ulaşır ulaşmaz Kanal üzerine bir harekât için hazırlıklara başladığında Sina Yarımadası'ndaki urbanın davranışlarının kontrolü daha da önem kazanmıştı. Bu bağlamda Başkumandanlık Vekâleti 16 Kasım'da gönderdiği bir yazıyla Mekke emirine *cihad-ı ekberin* ilan edildiğini ve urban kuvvetleriyle birlikte bir an evvel Kanal Seferi'ne iştirak etmesinin gerektiğini söylüyor ve kaç gün içinde VIII. Kolordu'ya iltihak edebileceğini soruyordu. Şerif'e yapılan bildirim, Cemal Paşa'ya da haber verilmişti. Kanal yönünde gerçekleştirilen ve Osmanlı askerî tarih literatürüne I. Kanal Harekâtı olarak geçen bu operasyonda görev alan 25. Tümen'in tamamının Araplardan oluştuğu ve Türklerle Kanal harekâtı sırasında ortak kaderi paylaştığı bilinmektedir.

İngilizler, Türklerin savaşa kaç kişi sevk edeceğini hesaplarken Osmanlı kuvvetleri bölgeye gelmeye başlamıştı bile. Burada temel kuvvet VIII. Kolordu birlikleri ile 23., 25.ve 27. Tümenleri ihtiva etmekteydi. Süveyş Kanalı'nda toplam 58 tabur mevcuttu. Sözü edilen 58 taburun 17'si redif, 4'ü makineli tüfek bölüğü, 9 zırhlı, 31 dağcı birliği ve bir havan topu bataryasından oluşuyordu. Aşağıdaki şemada IV. Ordu'nun I. Kanal Harekâtı öncesindeki kuruluşu kabataslak (ordu-kolordu ve tümen esasında) görülmektedir.

Tablo 2: I. Kanal Harekâtı IV. Ordu Kuruluşu.

Türk tarafındaki hareketlilik İngiliz yetkililerce dikkatle takip ediliyordu. İngiliz kuvvetleri, Türk askerî hareketleri hakkında bilgi almak için hidroplanlar da kullanıyorlardı. Bu şekilde edinilen bilgiye göre 20 Ocak 1915 tarihi itibarıyla ileri garnizon konumundaki Birüssebi'de 10.000 kişilik bir kuvvet bulunmakta ve 6-7.000 kişilik bir kuvvet de Cebel-i Lübnan yönünde hareket etmekteydi. Diğer yandan Port Said'den İngiliz Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na verilen bilgiye göre, Türklerin hararetli hazırlıkları devam etmekte ve Araplar hariç 120.000 kişilik askerî kuvvet, Süveyş Kanalı'nı ele geçirmek için bir hazırlık yapmaktadır. Fransız ataşenin edindiği bilgilere göre, Birüssebi'deki Türk hastanesi 27 Ocak'tan itibaren yaralıları tedavi etmek için hazır hâle getirilmişti. Bu günlerde İngilizler çeşitli karşılıklar vermeye de başlamışlardı. Askerî sevkiyatın aksatılması ve iletişim hatlarının koparılması için İngiliz zırhlıları stratejik yerleri bombalıyorlardı. Akdeniz Müttefik donanmasının önemli parçaları; Doris, Minerva, Fran-

sız Dentrecasteaux zırhlıları, Kanal'a gönderilmişti. Ayrıca İngilizler Kanal trafiğini gece kapatıp Kanal'ın güvenliğini sağlamaya çalıştı. Bu süreçte Türk-Alman nişancılarının Kanal'dan geçecek gemilerin kaptanlarını ve görevlilerini vurmasından, Kanal trafiğini kesmeye çalışmalarından endişe duyuluyordu. 1915 ocak ayında Süveyş Kanalı alanının Port Said, Süveyş, İsmailiye ve Kanal boyunca yerleşmiş kasabaları askerî kontrol altında alındı.

Türk askerî hazırlıkları bahsine tekrar dönelim. Askerî hazırlıktan kastımız ordunun iâşesi, nakli, iletişimi gibi hususlardır. Bu noktada Cemal Paşa görev bölgesine ulaştıktan sonra verdiği bir raporda 14.000 kişilik bir kuvvet için harekât sırasında günde 600 gram peksimet, 150 gram hurma veya 160 gram zeytin, 9 gram çay, 23 gram şeker, 4 litre su verilmesi düşünülüyordu. Atlar için günlük 5 kilo arpa, 18 kilo su, develer için 3 kilo arpa, 5 litre su verilmesi hesaplanmıştı. Su gerçekten de ordunun en önemli ihtiyacıydı. Çölde Kuseyme kaynakları dışında hiç akarsu kaynağı yoktu.

Resim 5: Kuseyme'den bir görüntü.

(Amerikan Kongre Kütüphanesi, American Colony in Jerusalem Collection)

Birbirinden en az 25 kilometre uzaklıkta kuyular vardı. Kuyuların su kapasitesi de farklıydı ve en verimlileri Hafirûlavce ve Birihasana'daki kuyulardı. Hazırlık evresinde mevcut kuyular ıslah edilirken yeni kuyular da kazıldı. Kanal önünde bulunan ordunun su kaynağı ise birikmiş

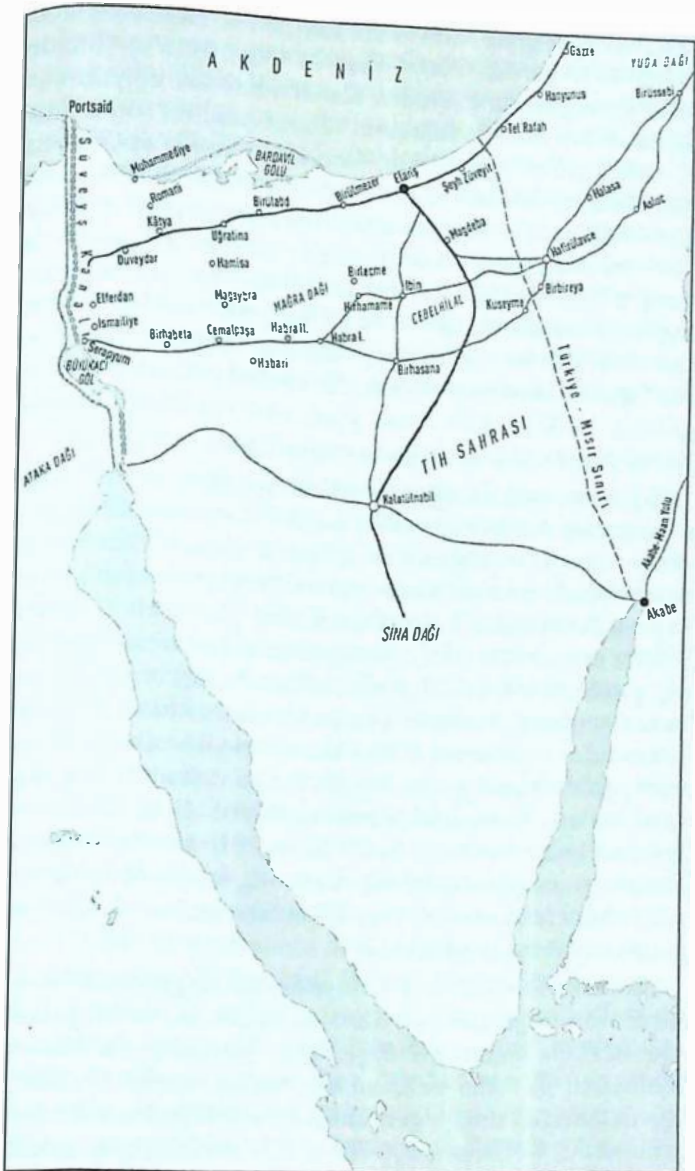
yağmur sularıyla karşılanıyordu. Bu nedenle yukarıdaki istihkak cetvelinde görülen rakamlar gerçeklikle örtüşmedi. El-yüz yıkamak yasaktı ve develere üç günde bir su verilebilmekteydi. Aynı şekilde yiyecek taksimatında da tahsis edilmesi planlanan miktara uyulamadı. I. Kanal Harekâtı için ihtiyaç duyulan deve sayısı 30.000 olarak planlanmış ancak sonrasında bunu temin etmenin imkânsız olduğu görüldüğünden sayı 9.000-11.000'e kadar düşürülmüştü. Develerin stratejik öneminin Kanal harekâtı hazırlığı için önemi yazışmalardan anlaşılır. Ancak harekât sırasında en çok da develer zayıyata uğradı. Develere verilmesi planlanan arpa yetmediğinden peksimet kırıntıları ve günlük yarım kilo arpa verilebildi. Harekâta katılan askerlerin durumuyla ilgili en kötü sonuç gerçekleşmemiş, hiçbir asker açlıktan hayatını kaybetmemiştir. I. Kanal Harekâtı boyunca yetersiz iâşe sorununun baş göstermediğini söyleyebiliriz; bunun nedeni sıkı disiplin ve şiddetli tedbirlerdir. Ancak aynı durum develer için geçerli değildir.

Hazırlıkların teknik bazı detaylarına yakından bakıldığında ilk dikkat çeken, iletişim hatları için zaruri telgraf hatlarının kurulmasıdır zira harekâtın en zorlayıcı alanını çöl içerisinde telgraf hatlarını tesis etmektir. Bu sırada bazı düzenlemeler yapıldı ve ordu Kanal önüne geldiğinde, Gazze-el-Ariş-Birülabd-Katya telgraf hattı tamir edilerek kullanıldı. Bunun dışında Birüssebi-Hafirülavce-Ümmüşeyhan-Hilal ve İbin'e kadar telgraf hattı çekilmişti. Bu sırada pek çok teknik malzemeye de ihtiyaç duyulmuştu. Bunların başında Cemal Paşa'nın görev bölgesine ulaştıktan sonra karşılaştığı tel örgü engellerini kaldırmak için kullanılacak demir makası ve eldiven geliyordu. Öte yandan kuyu açmak için 500 adet su tulumbası da istenmişti. Tüm bu malzemeyi kullanmak için teknik personel de gerekiyordu. Ancak tüm bu personeli temin etmek kolay değildi.

Kanal'a Yürümek: Cemal Paşa Kumandasında I. Kanal Harekâtı

Mısır seferi projesi 6 Kasım 1914'te son şeklini aldı. Seferî kuvvet iki kademe hâlinde birbiri ardına Birüssebi'de, I. kademenin ağır topçusu, istihkâm taburu ve köprücüleriyse Hafirûlavce'de toplanacaktı. İkinci kademedede 10. Tümen (orta kol) ile sağ ve sol kollar bulunuyordu. Osmanlı'nın Süveyş Kanalı operasyonu çok da yeterli olmayan, birbirinden bağımsız ve kopuk bir hazırlıktan sonra Birüssebi'den yola çıkan birliklerin hareketiyle başladı. Kanal'a ulaşacak birliklerden VIII. Kolordu, ileri yürüyüşüne 3 Ocak 1915'te başlamıştı. Bu birlik çöl şartları dolayısıyla geceleri yürüyüp gündüzleri dinlenerek yol alıyordu. Çöl güzergâhının fiziki şartlarından dolayı gece yürüyüşü tercih edilmişti. 8 Ocak 1915 günü İkinci Habra'ya gelen IV. Ordu Karargâhı'nda ordu komutanına, kolordu tarafından taarruz planı açıklandı. Harekât, üç kol üzerinden ilerleyecekti. Sağ kolla Kantara'ya, sol kolla el-Ferdan-Serapyum bölgesine, merkezî kolla Süveyş yönüne ilerlenecek ve asıl geçit harekâtını merkezî kol gerçekleştirecekti. Seçilen bu bölgeler İngiliz savunmasının zayıf noktalarıydı.

Türk birliklerinin Kanal üzerine yürüyüşünden evvel 28 Ocak günü İngiliz devriyeleriyle ilk çatışmalar Kantara yakınlarında vaki oldu. İngiliz devriyeler, Türk ordusunun hareketini dikkatle takip ediyordu. 30 Ocak'ta, Türklerin en büyük kuvvetinin Kanal'a saldırmak üzere konuşlandığı alan Kantara'daki İngiliz birliklerince bildiriliyordu. İkinci Habra'dan hareket ederek Kanal'a doğru ilerlemeden önce arkadan gelen Hicaz Sefer Kumandanlığı'na mensup bir hecinsüvar subayla Kanal'a yapılacak seferin stratejisini anlatan bir not gönderilmişti. Bu notta, ordunun 2/3 Şubat gecesi Kanal'a taarruz edeceği, sol kanat kolu müfrezesinin, aynı gece Süveyş'e karşı gösteriş taarruzları yapacağı, Hicaz sefer kuvvetinin hepsinin veya bir kısmının bir an önce Kanal'a yerleşmesi gerektiği bildirilmişti. Bu amaçla kuvvetin tüm fazlalık yükleri terk ederek ilerlemesi bildirilmişti. Kanal'a yapılacak saldırının tarihi böylece kesinleşti. Ana kuvvet olan VIII. Kolordu; Kanal'ı, muntazam bir geçit şeklinde değil, ansızın bir baskınla geçmenin, üstün

Harita 1: Sina Yarımadası'ndan Süveyş Kanalı'na ulaşan güzergâhlar.
(Kressentein'in *Türklerle Berber Süveyş Kanalı*na isimli eserindeki harita örnek alınarak hazırlanmıştır)

konumdaki İngiliz kuvvetleri karşısında başarı sağlayacağına inanıyordu. Cemal Paşa 26 Ocak 1915'te "Bugün ordu karargâhıyla alamaten Kanal'a hareket ediyorum," diyor ve bulunduğu noktanın telgraf hattının son noktası olduğundan bahsediyor, bundan sonraki kısımlarda muhaberenin hecinsüvar muhabere postalarıyla yapılacağını bildiriyordu. Ayrıca askerin maneviyatının oldukça kuvvetli olduğunu vurgulayarak, mevcut gelişmelerde tertip edilen dışında bir durum olmadığını belirtiyordu. İngilizler, Akabe-Kalatü'n-Nahil yolundan ilerleyen Türk kuvvetlerinin kendilerini şaşırtmak istediğini anlamışlardı. Türk kuvvetlerini neredeyse eksiksiz hesaplayan İngilizler, 19.000 kişilik insan gücü ve 16 makineli tüfekle Kanal'ın 4 ila 12 mil yakınına yerleştiler.

Saldırının yapılacağı gecedен bir gün önce Kanal'ı takviye etmek üzere Avustralya birlikleri yerleştirildi. Gündüzleri Kanal'ın doğusunda düşman keşif kolları dolaşırmaktaysa da geceleri kimse yoktu. Bu durumda düşmanı şaşırtarak baskınla karşıya geçilmesi planlandı. 1 Şubat 1915'te saat 18.00'da düşman uçakları akşam uçuşlarını yapıp gittikten sonra VIII. Kolordu'nun bütün birlik komutanları toplandı. Kolordu Kurmay başkanı kısaca şu emirleri okudu: 1) Düşman bütün kuvvetiyle Kanal'ın batısına çekilmiştir. İsmailiye ile Büyük Acıgöl arasında tek tük keşif kolları, Timsah Gölü'nde ve Büyük Acıgöl'de savaş gemileri bulunmaktadır. 2) 2/3 Şubat 1915 gecesi taarruzla Kanal'ı geçeceğiz. Bizimle birlikte sağ kol Kantara'ya 68. Alay el-Ferdan-İsmaliye'ye, sol kol Süveyş'e ve 10. Tümen gerimizde ihtiyata gelecektir.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girişinden kısa zaman sonra gerçekleşen Kanal hücumu, 2-3 Şubat gecesi saat 02.00'da başlamıştı. Başlangıçta yürüyüş çok düzenliydi fakat ilk hatta bulunan tombazları taşıyan birlikler, ağırlıklarından dolayı geri kalıyor ve sükûnet sürekli bozuluyordu. Birliklerin 600-700 metre sokuldukları sırada Kanal'ın batısında yer alan köpekler havlamaya başlayınca, İngiliz nöbetçisi ateş açtı. Ateş altında Kanal'a tombaz indirilmesini son derece zorlaştırmıştı. Çünkü Kanal'ın her yerinden tombaz indirilmesi mümkün değildi. Ancak belli noktalardan suya tombazlar indirilebiliyordu. İngi-

liz nöbetçi askerinin uyarısından sonra başlayan ağır ateş nedeniyle karşıya geçebilen tombazlar geri getirilememiş, birçoğu da aldığı kurşun nedeniyle batmıştı. Türkler İsmailiye üzerinden yaptıkları saldırıda 822,96 metre içeriye girebilmişlerdi. Tossum üzerinden yaptıkları saldırının engellendiği ve tombazların ele geçirildiği anlaşılmaktadır. Kantara üzerine yapılan saldırı püskürtülmüş, Türk tarafı 15 yaralı ve 40 esir vermişti. "Swiftsure" geri çekilen Türk kuvvetlerini bombalarken, Timsah Gölü'nde Hardinge isimli İngiliz zırhlısı ile Requin isimli Fransız zırhlısı Türk ateşinden yerlerini korumakta güçlük çekmişti. Türk topçusunun atışlarından Hardinge zırhlısı zarar görmüş, İngilizler 10 zayıat vermişti.

Her türlü nitelikli çabaya rağmen Türk saldırısı da başarısız olmuştu. Kanal'daki İngiliz ve Fransız zırhlıları Kanal'ı korumuş, Türk birliklerini geriden savunmaya alabilecek daha uzun menzilli obüs bataryalarının olmaması İngiliz harp gemilerinin atışlarının zarar vermesine neden olmuştu. Kanal'ı kapatmaya Türkler yaklaşırsa da bu hazırlıkla Kanal'da tutunmaları neredeyse imkânsız hâle gelmişti. Türk birlikleri geri çekilirken Swiftsure de Türk birliklerine ateş açmış, Tossum'a geçme girişimi engellenmiş, ele geçirilen köprücü malzemesi İngilizlerce yok edilmişti. Batmakla karşı karşıya gelen Hardinge kruvazörü Timsah Gölü'ne çekilmiş, Requin de onu takip etmişti. İngilizler, Türk saldırısının devamının gelmesinden endişe ediyorlardı. Bu ihtimale karşı eldeki cephanenin idareli kullanılması gerektiğine değiniliyordu. Türk saldırısı 3 Şubat öğleden sonra devam etmişse de ateş üstünlüğü hâlen elde edilememişti. Bunun üzerine Cemal Paşa ve VIII. Kolordu kurmayları arasında düzenlenen toplantıda harekâttan başarı elde edebilme ihtimalinin olmadığı kararına varılmıştı. Cemal Paşa, bu durumda kişisel şerefi için sefer kuvvetini mahvetmeyeceğini, bu nedenle çekilme kararını bildirmişti. Anılarında Kanal'a yapılan bu seferi İngilizlere Kanal'da rahat bırakmayacakları izlenimi vermek için yaptığını, zira zırhlı trenler dâhil olmak üzere her türlü teknik ve insan sayısı açısından ileride olan bu kuvvete karşı ellerindeki ilkel imkânlarla Kanal'ı ele geçirmek ihtimali olmadığını bildiğini yazmaktaydı.

Türklerin 1. Dünya Savaşı'na girişinden sonra Mısır'a saldıracakları yönündeki söylentiler, beklentiler ve hesaplamalar karşılık bulmuş, Cemal Paşa idaresinde Kanal Harekâtı gerçekleşmişti. 2-3 Şubat tarihleri arasında Kanal önündeki birliklerin merkez ve geri kuvvetlerinin muhaberatı kesilmişti. İngilizlerin savunmaya yönelik tedbirlere dikkat edildiğinde İngilizler Kanal'ı kruvazörlerle savunuyordu. Kanal'ı geçmek isteyen Türk birliklerine Timsah Gölü ile Acı Göl'den açtıkları ateşle saldırıyı püskürtmüşlerdi. Hardinge vurulunca içlerinde pilotların da olduğu 10 İngiliz askeri yaralanmıştır. Requin savaş gemisi Türk kuvvetlerinin makineli tüfeğini susturmuştu, D'entrecasteaux isimli Fransız gemisi bir grup Türk'ü kuzeydoğuda dağıtmıştı.

İngilizlerin verilerine göre Türkler bu saldırıda 300 ölü, 504 esir ve 50 yaralı vermişti. İngilizlerin kaybı 20 ölü, 98 yaralıydı. Ali Fuad Erden, Türk kayıplarını şu şekilde vermektedir: 18 subay, 156 er şehit; 18 subay, 399 er yaralı; 16 subay, 803 er kayıp. Cemal Paşa ise harekâtın insan bilançosunu şu şekilde vermektedir: 14 subay, 174 er şehit; 15'i subay, 366 yaralı; 15 subay, 712 er kayıp. *The Times*'a göre Türk askerlerden 8'i Kanal'da boğulmuştu. Askerlerden 500'den fazlası hayatını kaybetmişti. 100'ü yaralı olmak üzere 652 esir bırakılmıştı. İngiliz gazetesi *The Observer*, ele geçirilen 300 Türk esiri arasında oldukça ağır yaralı olanlar bulunduğunu, bu nedenle bazılarının hayatını kaybetmesinin muhtemel olduğunu yazmıştı. Yaralı Türk askerleri Kahire'de Kasrû'l-ayn Hastanesi'ne götürülmüştü. Türk birliklerinin geri çekilişi disiplinli biçimde kademeli olarak gerçekleştirilmişti.

Cemal Paşa 8 Şubat 1915'te gönderdiği telgrafta Kanal'da yaşanan çarpışmayı özetlemişti. İngiliz kuvvetinin ahvali kesin olarak bilinmediği için birliklerin bir kısmıyla Kanal'a saldırılmıştı. Cemal Paşa "keşif taarruzunda" Kanal'ın doğu kesimindeki kuvvetli tahkimatın görüldüğünü, Kanal'ın altı adet kruvazör tarafından korunduğunu, şimendifer hattının zırhlı trenlerde taşınan rovelvör toplarıyla mücehhez olduğunun görüldüğünü bildiriyordu. Bu şekilde korunan Kanal'da karşı tarafa geçilse bile tutunmanın mümkün olamayacağı anlaşıldığından geri çekilmeye karar verildiğini bildiriyordu. Bu "keşif taarruzu" iddiasını İngilizler çok da gerçekçi bulmamışlardı. 4 Şubat 1915'te geri çekilmeye devam eden Türk birlikleri, İngiliz-

lerce takip edilmemişti. Türk tarafı geri çekilirken Cefcafe'ye geldiğinde, Cemal Paşa, Başkumandanlıktan gecikmiş şifreli bir telgraf aldı. Aslında harekâttan önce yazılan telgraf başarının ne denli önemli olduğunu hatırlatıyordu. Gerekli araçlar hazırlanana kadar saldırının başlamaması ve İngilizlerin Kanal üzerindeki kuvvetlerinin oyalanması bildiriliyordu. Bu emri ancak seferin icra edilmesinin akabinde alan Cemal Paşa, İbin'de cevap yazmıştı. Seferî kuvvet, Kanal önünde kalmalıydı ancak bunun sağlanamadığı görülmüştü. Seferî kuvvetin daha kuvvetli bir arka lojistik desteğe ihtiyacı vardı. Kanal'ı tahrip edebilmenin ancak karşı tarafa geçip yerleştikten sonra mümkün olabileceğinin bu sırada anlaşıldığı bildirilmekteydi. Cemal Paşa, Başkumandanlığa verdiği uzun bir raporda, Kanal Seferi'nin başarısızlığını bu sebeplere bağlamıştır.

Dahası, I. Kanal Harekâtı sayesinde patlak vermesi umulan panik de oluşturulamadı. Kanal'daki harekât Mısır yönetiminde herhangi bir telaşa neden olmadı. Mısır Sultanı Hüseyin Kâmil, İngiltere'yi bu bağlamda Serdar unvanlı Yüksek Komiser Wingate'i bir telgrafla kutlamıştı. Dönüşte Cemal Paşa seferin nasıl bir yankı uyandırdığını merak ediyordu. Kendisine İngilizlerin ajanslara gönderdiği Kanal saldırısı hakkındaki haberler özet bir şekilde bildirildi. Haberler gerek İngiliz propaganda faaliyetlerinin gerekse harekâtın etkisizliğinin de tesiriyle Cemal Paşa'yı mutlu edecek türden değildi. "Türklerin Tossum üzerinden Süveyş Kanalı'nı geçmek için vuku bulan teşebbüslerine burada gülmekle mukabele ediyorlar," ifadeleri, Reuters Ajansı'nın haber özetleri arasındaydı. Firarların arttığı haberleri dışında, Kanal'a çok geniş bir cepheden saldıran Türklerin 10.000 kayıp verdiği gibi detaylara da yer verilmişti. Kanal'a yapılan Türk hareketiyle ilgili aşağılayıcı yorumlar dikkat çekiyordu. Bu haberlerden birinde, Alman subayların beraberinde bir beyaz bayrak taşıdığı yazılıyordu. Cemal Paşa, İngilizlerin Kanal'ın doğusunda kendilerini takip etmeye cesaret edemediğini ve onların Kanal önünde herhangi bir zafer kazanmadığını söylüyor ve haberlerin tekzip edilmesini istiyordu. Türk basınında ise Tossum üzerinden karşıya geçmek üzere yüklenen Türk ordusunun karşı tarafa geçerek yerleştiği haberleri veriliyordu.

Tossum üzerinden Kanal'a saldıran ana sefer kuvvetinin dışında, Mahdes Müfrezesi ile Şaluf'a gönderilen bir-

lik, sağ kanat kolunu oluşturan Kantara'daki birlik, sol kanat müfrezesi, Şaluf'a gönderilen 28. Alay 2. Bölüğü ve Gondos Müfrezesi faaliyetleri Kanal Harekâtı'nın bir parçasıdır. Bunlardan Mahdes Müfrezesi kesin taarruzun yapılacağı Tossum-Serapyum merkezinin kuzeyinde Mahdes adı verilen yerden saldırmışlardı. Söz konusu müfreze, iki kola ayrılmış ve bu kollara el-Ferdan ile İsmailiye istikametlerine taarruz etme görevi verilmişti.

Sağ Kanat Müfrezesi'nin Harekâtı: Birlikler, Kantara'nın 12 kilometre kuzeydoğusunda 31 Ocak 1915'te yerleşmişti. Amaç bölgede mümkün olduğunca fazla kuvvetin meşgul edilmesiydi. Dört kilometreden fazla genişliğe sahip bir cepheye düşman tamamıyla meşgul edilememişse de sürekli takviye edilen İngiliz kuvvetlerinin karşısında daha fazla fayda sağlanamayacağı anlaşıldığından 3/4 Şubat gecesi tekrar eski mevzilere çekilerek burada toplanılmıştı. 7 Şubat'ta Birülabd'a çekilmişti. el-Ariş'te düşman harp gemilerinin görüldüğü haberi de alındığından, buraya gelmesi istenen müfreze, 11 Şubat'ta şehre vardı. Sol Kanat Müfrezesi'nin Harekâtı olarak isimlendirilen harekâta ise 20 Ocak 1915'te Kalatü'n-Nahil'den hareket eden müfreze, Süveyş'in güneydoğusundaki Birimabuk'a varmıştı. Olaylar Süveyş Kanalı'na 12 kilometre uzakta vuku buldu. Bu birlik, 27 Ocak sabahı düşmanla ilk teması gerçekleştirmişse de müfrezeye 6 Şubat'ta geri çekilme emri verilmiş, aynı tarihte geri çekiliş başlamıştı. Şaluf Müfrezesi'nin Harekâtı ise şu şekilde gerçekleşmişti: 31 Ocak-1 Şubat gecesi İkinci Habra'dan Şaluf'a gitmesi emredilen, ardından da gelen parça parça çarpışmalardan başarı elde edilememiş, kuvvet, 6 Şubat'ta İkinci Habra'ya gelmişti. Gondos Müfrezesi'nin Harekâtı (Tur Baskını Teşebbüsü) ise IV. Ordu Komutanlığı'nın hizmetindeki Jory Gondos'un sol kanat müfrezesi harekete geçmeden önce bu yedek subay küçük bir müfrezeyle birlikte harekete geçmişti. Mevcut, Eşref Kuşçubaşı'nın da gönüllüleri dâhil olmak üzere 50 kişi ve 10 muvazzaf Türk erinden oluşuyordu. Oldukça az sayıdaki bu birlik, sol kanat askerlerinin ihtiyacını sağlayacak su kuyusunu bir süre elinde tutabilmiş ve bazı çarpışmalarda İngilizleri geri püskürtmüştü. Ayrıca bu kuvvet, 6 Şubat'ta Tur'un 90 kilometre kuzeyindeki maden ocağına gece karanlığında baskın yapmış ve maden ocağını tahrip etmişti. Burada bazı ganimetler ele geçirilmiş ve Tur Lima-

nı'nda bazı petrol tesisleri ve evlerde tahribat yapılmıştı. Birlik 6 şehit vermiş, harekâtını tamamladıktan sonra Kalatü'n-Nahil'e dönmüştü. Tur saldırısı ana ordu dışındaki bu birliklerin harekâtları içerisinde en dikkat çekeniydi.

Üzerinde uzun planlamalar yapılan, İttihat ve Terakî'nin en önemli isimlerinden Cemal Paşa'nın kumandasına atandığı Kanal Harekâtı bir diğer adıyla Mısır Seferi, askerî açıdan ve beklenen dikkati çekmek noktasında başarılı olamamıştı. Kanal'a yeni bir sefer düzenlenecekti. Fakat bu sefer çok daha güçlü bir hazırlık yapılacaktı. Zaten 16 Şubat 1916'da Rus ordusu Erzurum'a girmiş, şehri koruyan Türk ordusunu ağır bir yenilgiye uğratmıştı. Bu durum Kanal'a yeni bir saldırıyı kısa vadede imkânsız kılacak bir gelişmeydi. Suriye'deki Osmanlı askerî garnizonundan buraya sevkiyat olacaktı. İngiliz kayıtları bu sevkiyattan sonra yeni bir Mısır saldırısı için elde kalan kuvvetin 60.000 civarında olduğunu yazmaktaydı. İngilizler I. Kanal Harekâtı'ndan sonra hızla Kanal'ın doğusunda keşif hareketlerine giriştiler. 15. Kolordu Bi'ri'n-nus ve Hod-um Ugba'ya kadar yaptıkları devriyelerde buranın boş ve terk edilmiş olduğunu tespit ettiler. Kraliyet Hava Kuvvetleri 1916 mart ayında Birihasana'ya saldırmaya başladılar. 1916'nın 11 Mart'ında Savaş Bakanı'ndan General Murray'a General Maxwell'in emir ve yetkisi devredilmiştir. Murray ve Maxwell 13 ve 19 Mart'ta yaptıkları toplantılardan sonra Murray buradaki tüm askerî yetkiyi üzerine aldı. Bu durum Mısır'daki iki komutanın ve onlara bağlı ikili komuta sistemini ortadan kaldırmıştır. Bundan sonra Murray hem Mısır'daki sıkıyönetim idaresinden hem de Nil Vadisi ve Delta'nın yönetiminden Senûsîler üzerine yapılacak harekâtların idaresinden de sorumlu hâle gelmişti. Murray bu yeniden organizasyon sürecinde Delta ve Batı sınır kuvvetlerini (çoğunlukla Senûsî birlikleriyle mücadele ediyorlardı) hızlı bir şekilde organize etmiştir. Genel karargâh İsmailiye'de tutulurken Kahire'de aynı zamanda İletişim Savuma Hatları Komutanı ve Delta Bölgesi Komutanlığı olarak görev yapacak Genel Kumandanlığı kurulmuştur. Batı Çölü kuvvetleri iki kısma ayrılmıştır. Batıdaki operasyonlar kuzeybatı ve güneybatı olmak üzere iki kısma ayrılmış, böylece Batı Sınır Gücü oluşturulmuştur. Murray komutasındaki kuvvetler, Mısır Seferi Kuvvetleri adını almıştır.

BÜYÜK HAZIRLIKLAR VE HAYAL KIRIKLIKLARI: II. KANAL HAREKÂTI

I. Kanal Harekâtı başarısız olmasına rağmen eksiklikleri tecrübeyle tespit edilmişti. Bunların giderilerek ikinci saldırıya geçilmesi düşünüldü. Fakat hazırlıklar daha fazla zaman alacak gibiydi. Demiryolunun uzatılması, ordu silah gücünün ağır toplarla güçlendirilmesi ve topların naklini mümkün kılacak karayolu inşası gibi... Harekâtın propagandası ve hazırlıkların aksatılmaksızın sürdürülmesi Almanya'nın isteğiydi. O hâlde hazırlıklar ve sevkiyat doğrultusunda II. Kanal Harekâtı nasıl icra edilmişti? Şimdi bunu inceleyelim.

Bu genel çerçeveyi ve hazırlıkları anlatmadan evvel II. Kanal Saldırısı'nın askerî planının I. Kanal Saldırısı'na nazaran temelden değiştiğini söylemeliyiz. I. Kanal Harekâtı'nın icrasından sonra 5 Şubat'tan itibaren kuvvetlerin Gazze-Birüssebi-Halilürrahman bölgesinde bulunması ve çölün elde tutulması düşünülmüştü. Artık Süveyş Kanalı'nın 19 bin kişilik bir kuvvetle ani bir baskınla geçmenin mümkün olmadığı da görülmüştü. İngiliz yetkililerinin düşüncesi değişmişti. Öyle ki I. Kanal Harekâtı'ndan sonra nisan 1915'te Mısır Genel Kumandanı'na İngiliz Savaş Bakanlığı tarafından tüm düşman vatandaşlarının deniz yoluyla Süveyş'e gelenler de dâhil olmak üzere kontrol altına alınması veyahut tutuklanması emri verilmiştir. Düşman tebaası olanların şüpheli hareketleri ya da askerlik yaşında olmaması durumunda mutlaka ülkeye girişine izin verilmeksizin gözetim altına alınması şeklindeki emir, İngiltere'nin Kanal'daki kontrol faaliyetlerini arttırdı.

Artık Kanal'ın bir baskınla geçilmesi fikrinden vazgeçilmişti. Bunun mümkün olmadığı birinci seferde anlaşılmıştı. Hazırlıklar tamamlanmalı ve ateş üstünlüğü kurularak Kanal'ın batısına geçilmeliydi. Ancak bu gerçek seferin hazırlıklarının tamamlanmasına kadar geçecek

sürede Kanal'ın sürekli taciz altında tutulması ve çöldeki hazırlıkların kontrol edilebilmesi amacıyla "Çöl Kumandanlığı" teşkil edilmişti. VIII. Kolordu Kurmay Başkanı Albay von Kressenstein, Kolordu kumandanlığı yetkisiyle Çöl Kumandanlığı'na tayin edilmişti. Çöl Kumandanlığı'nın karargâhı İbin'deydi. Kressenstein'in buradaki görevi seferin hazırlıklarına yön vermek ve Kanal'ı sık sık taciz etmektir. Bu amaçla gönderildiği Kanal'a yakın yerlerde İngilizlerle müsademeler yaşanıyordu. Bunlardan bazıları şöyle yaşanmıştı: Kalatü'l Nahil'den Süveyş istikametine ilerleyen bir tabur piyade, bir makineli tüfek bölüğü ve bir bataryadan oluşan seyyar müfreze, 22/23 Mart 1915 gecesi Süveyş'in yaklaşık on kilometre güneyinde Madamiye İstasyonu karşısında Kanal'a ulaşır, düşmanın bir keşif koluna saldırmıştı.

Resim 6: Kalatü'n-Nahil'den bir görüntü.

(Amerikan Kongre Kütüphanesi, American Colony in Jerusalem Collection)

Türk kuvvetleri Kanal'daki iki düşman gemisine taarruz teşebbüsünde bulunmuş ancak düşman topçu ateşinin tesirinden dolayı ilerleyememişti. Müfreze 12 şehit ve 20-30 kadar yaralı vererek çekilmişti. Bundan başka bir diğer

saldırı da Şaluf ile Küçük Acı Göl arasındaki içi asker dolu bir düşman gemisine taarruz edilmiş ve çıkan müsademe 20 dakika sürmüştü. Yine yanlarında mitralyöz bulunan bir düşman deve bölüğüyle Türk kuvvetleri arasındaki yarım saatlik çarpışma yaşanmış, düşman 3 yaralı bırakarak geri çekilmeye mecbur olmuştu. Kanal'daki İngiliz kuvvetlerini rahat bırakmamak amacına yönelik bu taarruzlar devam edecekti. 27 Mayıs 1915 tarihli bir başka saldırıda Kanal'a gönderilen 10. Fırka Süvari bölüğü, Çerkez Süvari gönüllü bölüğü ve bir torpil kıtası 28 Haziran 1915'te dönebildi. Müfreze torpil yerleştirememiş ancak İngilizler sürekli taciz edilmişti. Kanal'daki gemi hareketliliğinin kesilmesi ya da en azından aksatılması, ana harekâta kadar geçen sürede yapılmalıydı. Zaten bahsettiğimiz bu saldırılar Kanal'daki gemileri de hedef alıyordu. Bu faaliyetler yapılırken Kanal'a torpil yerleştirilmesi mümkün olmuşsa da bir İngiliz gemisine çarpmamıştı. Hatta Cemal Paşa'nın bu mayına tarafsız bir geminin çarpması neticesi ortaya çıkacak olumsuz sonuçlara dair kaygıları vardı. Zira ne merkezî İngiliz Hükûmeti ne de Mısır'daki Yüksek Komiserlik, Kanal'a mayın döşendiğini uluslararası kamuoyuna açıklamıyordu. Oysaki Cemal Paşa, mayının Kanal'a yerleştirildiğine ve hatta bundan birkaç gün sonra da tarafsız gemilerden birinin dubasına çarptığına dair yazıları Başkumandanlığa gönderiyordu.

Tüm bu süreçteki esas amaç, Mısır'dan özellikle Çanakkale'ye asker sevkini önlemektir. Merkez, bu algının güçlendirilmesini istiyordu. Çanakkale'ye Mısır'dan asker gönderildiği, burada Mısır'a bir sefer yapılacağına dair gösterilerle İngilizlerin Mısır'dan asker sevkini önüne geçilmesini istiyordu. Oluşturulmaya çalışılan bu algı, İngiliz yönetimlerini teyakkuza sokmasa da durum ciddiye alınıyordu. Deniz Kuvvetleri Bakanı Churchill, Savaş Bakanı Lord Kitchener'a gönderdiği bir mektupta, ihtiyat kuvvetlerinin Çanakkale'ye sevk edilmesiyle Mısır'da ortaya çıkabilecek otorite boşluğundan çekincesini yazıyordu. Churchill, bu kuvvetlerin tümüyle Çanakkale'ye gönderilmesinin Hindistan ve Irak'taki olumsuz sonuçlarından kaygı duymaktaydı. Ancak Çanakkale cephesine tüm gücüyle yüklenen İngiliz kuvvetleri için özellikle kara çıkar-

masının başlayacağı nisan ayında, Mısır'daki kuvvetlerin Çanakkale'ye kaydırılması gerekiyordu. Lord Fischer, Winston Churchill'e gönderdiği mektubunda Ian Hamilton'un Mısır'dan Çanakkale'ye birlikleri sevk etme yetkisini soruyordu. Kanal'ı tehdit eden birliklerin hareketleri buradaki sonucu değiştirmede. İngilizler Mısır'dan Çanakkale'ye asker sevk etmeye devam ettiler.

Kanal'a Yeniden Saldırı Hazırlıkları

Cemal Paşa'ya göre I. Kanal Harekâtı bir keşif taarruzuydu. Bu keşfin ardından kuvvetli bir saldırı yapılacaktı, en azından böyle planlanıyordu. I. Kanal Harekâtı başarısız olmuştu ancak hem Türklere hem de İngilizlere şunu göstermişti: yaklaşık 20.000 kişi Tih Sahrası'nı geçmiş, on beşlik bir ağır obüs bataryası Kanal'ın önüne getirilmişti. Dahası bir yardımcı kruvazörle muharebe etmiş ve kruvazörü batırarak Kanal'ı tıkamaya çok yaklaşmıştı. Bu hedefe göre azımsanan sonuç aslında bir ihtimali de ortaya koyuyordu. 20.000 kişinin geçtiği çölü daha iyi bir hazırlıkla çok daha fazla sayıda asker de geçebilirdi. Osmanlı yöneticileri Kanal'a yeni saldırıyı bu hazırlık evresinin tamamlanmasıyla gerçekleştirmeye karar verdiler. II. Kanal Harekâtı hazırlıklarını, şu iki aşama içerisinde değerlendirmek faydalı olacaktır.

1- Askerî-İdari kadro üzerinde yapılan değişiklikler ve düzenlemeler

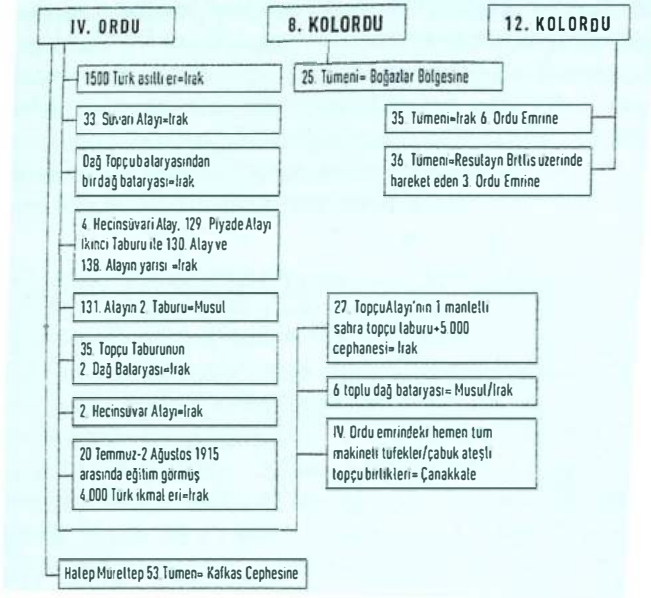
2- Teknik hazırlıklar

Şimdi askerî-idari kadro üzerinde yapılan değişiklik ve düzenlemelere bakalım: I. Kanal Harekâtı sırasında çölde kalıcı olabilmek için bir menzil teşkilatının tesis edilmesinin gerekliliği görüldü. Bu esnada İngilizlerin Kanal'ı savunmak için sahip oldukları askerî yapı ve kruvazörler tam anlamıyla denenmişti. Bu nedenle özellikle uzun menzilli topların teminine ve bunların da Kanal'a kadar sevk edilebilmesinde ulaşım ve iletişimin tesisine önem verilmesi zaruriydi. Zira Cemal Paşa seferden dönüşte Başkumandanlığa yazdığı raporlarda Kanal'da tutunabilmek ve tahrip edebilmek için Kanal'ın karşı tarafına geçilmesinin

zorunlu olduğunu bildirmişti. Bu amaçla birinci seferde eksikliği görülen menzil teşkilatının iyileştirilmesi, ulaşım için gerekli adımların atılması, ilerleyen ordu ve geride kalan birliklerle, ayrıca İstanbul ile iletişimin kurulabilmesi için altyapının hazırlanmasının zorunlu olduğunu belirtiyordu. Buna göre çölde menzil teşkilatı kurulacaktı. Yapılan düzenleme içerisinde Çöl Menzil Müfettişliği merkezi İbin'de kurulmuştur.

Çöl Kumandanlığına Kressenstein getirilmiştir. Çöl Komutanlığının vazifeleri de şöyle belirlenmiştir: Çöl komutanı, VIII. Kolordu komutanı emrindedir. Bazı kayıtlarda Çöl Menzil Müfettişliği olarak ifade edilen yapılanmanın da hayata geçirildiği, isimlerinin ise İbin Müfrezesi, el-Ariş Müfrezesi, Kalatü'n-Nahil Müfrezesi olarak verildiği belirtilmelidir. Çöl komutanı kendi maiyetinde bulunan Çöl Menzil Müfettişliği ile düşmanla teması muhafaza edecek, Kanal'dan geçişi taciz ederek mümkün olduğu kadar çok düşman kuvvetini Kanal'da tutacak, bilgi akışı sağlayacak, Kanal'a yapılacak ikinci harekâtın hazırlıkları bağlamında temin edilebilecek su yollarını keşfedecek, düşmanın üstün kuvvetleri gelinceye kadar savunacaktır. I. Kanal Harekâtı sonrasında ordunun yeniden tertibi ve düzenlemesi yapılırken 1915 mart ayından aralığa kadar geçen süreci "başka cephelere yardım, tahkimat ve imar (yol, demiryolu ve diğer), yeniden teşkilatlanma ve hazırlık evresi" olarak addedildiğini görüyoruz.

Seferî kuvvet: 11 Temmuz 1915 tarihi itibarıyla IV. Ordu'nun toplam kuvvetinin 57.919 nefer ve 19.407 hayvandan ibaret olduğu ancak seferin icra edileceği tarihte bu rakamın neye ulaşacağına şimdiden tespit edilmesinin mümkün olmadığı belirtiliyordu. Cemal Paşa, bu kuvvetin tüm ihtiyatı birliklerle birlikte 100.000'e ulaşacağını düşünüyordu. Oysa seferin yapılacağı dönemde bu sayı çok azalacaktı. Daha önce de belirtildiği üzere bunun nedeni Şerif Hüseyin'in Hicaz Bölgesi'nde başlattığı isyanın IV. Ordu emrindeki pek çok kuvvet, yaklaşık iki kolordudan fazla kuvveti Çanakkale ve Irak başta olmak üzere diğer cephelere kaydırılmıştı. Başka cephelere kuvvet sevkini şu şekilde göstermek mümkündür:

Tablo 3: II. Kanal Harekâtı öncesi ordu emrinden diğer cephelere gönderilen kuvvet/teçhizat.

(Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi-Sina-Filistin Cephesi, s. 273-274'teki bilgiler temel alınarak oluşturulmuştur.)

IV. ORDU Cemal Paşa					
12. Kolordu Fahrettin Türkkan Paşa** Şam			3. Kolordu Mersinli Cemal Paşa Kudüs		
41. Tümen İskenderun'da	43. Tümen Lübnan'da	44. Tümen Adana'da Vahitbey Adli	23. Tümen* Der'a'da Yarbay Refet Böl	27. Tümen Nablus'da	
Hecinsüvar Alay	Urban Müli Taburu	130'ın Muharara Taburu			
İşlak Mülhrecisi	Uşak mülhrecisi	120'ın edün bataryası			
Mevlevi Taburu	Kadırlı Bölüğü	Hureddin Efendi Göçmülhrecisi			
Karargâh Süvari Taburu	IV. Ordu Telgraf Bölüğü	Telgraf Ospre Bölüğü			

Tablo 4: 15 Haziran-15 Temmuz 1915 IV. Ordu Teşkilatı.

* 23. Tümen 1915 Temmuz ortasından sonra Der'a'dan Nablus'a taşınmıştır, İtalyanların harbe girmesinden sonra ise Adana bölgesine bir çıkarma tehdidi nedeniyle Tarsus'a alınmıştır. 23. Tümen'in yerine 43. Tümen verilmiştir.

** Hicaz'daki gelişmeler (isyanla ilgili) gereği Ordu Komutanı yetkisi verilerek karargâhıyla beraber Hicaz Kuvve-i Seferiye Komutanlığı bünyesinde Medine'ye gönderilmiştir.

Demiryolu-Şose yapımı: Özellikle ordunun iaşesinin uzun soluklu bir Kanal Harekâtı'nı destekleyebilmesi amacıyla menzil teşkilatı ile demiryolu-şose inşaatlarına büyük önem verilmişti. Almanya'dan Kanal Harekâtı için borç alınmaya çalışılıyordu. II. Kanal Harekâtı hazırlıklarının en dikkat çeken kısmını Güney Filistin'e doğru uzatılmaya çalışılan demiryoluydu. Aslında bu demiryolunun inşası I. Kanal Harekâtı'nın öncesinde başlamıştır. Alman Mühendis Meissner, Başmühendis unvanıyla 19 Ocak 1915'te Sille'den başladığı demiryolu yapımında önemli bir kade-me I. Kanal Harekâtı'ndan sonra tamamlandı (ekim 1915). Bu kısım Sille-Birüssebi arasıydı ve 30 Ekim 1915'te törenle hattın açılışı yapıldı. 165 kilometre uzunluğundaki hat 8-9 ayda tamamlanabilmiş ve 130.000 Türk Lirası'na mâl olmuştu. Bu hattın yapımı devam ettirilmiş ve 1 Mart 1916'da raylar Asluç'a, bundan iki ay sonra Hafir'e varmıştı. Birüssebi'den Hafir'e uzanan hattın uzunluğu 70 kilometreyi geçiyordu. Bu hatta 1916 yazında Hafir'den Kuseyme'ye uzanan 29 kilometrelik ek yapıldı. Buranın Osmanlı Devleti'nin Kanal Harekâtı için Sina Çölü'ne yönelik inşa ettiği çöl hattının o gün verilen ismiyle "Hicaz demiryolu Mısır şubesinin" sonu olduğu belirtilmelidir. Diğer taraftan birinci seferden sonra demiryolu ve karayolu ulaşımında görülen eksikliklerin giderilmesi için çalışmalara başlanmıştı. Hicaz demiryolunun Mısır yönünde uzatılması gerekiyordu. En azından birkaç ay içerisinde Birüssebi'ye kadar uzatılması zorunluydu. Ayrıca çöl içerisinde arazinin uygun olduğu bölgelere dekovil döşenmeli, Sille-Halilürrahman arasında yük otolarından katarlar kurulmalıydı. İlkel hâl-deki Halilürrahman-Birüssebi yolu, Hafirülavce'ye kadar şose hâle getirilmeliydi. Birüssebi-Hafir-Kuseyme-Birihasana-Birinci Habra yolu Avusturyalı Mühendis Wienecke tarafından yapılıyordu. Eriha-Amman arasındaki yol 77 kilometrelik bir mesafeydi ve 80 günde yapıldı.

Resim 7: Birihasana'da su kuyusu ikmali.

(Amerikan Kongre Kütüphanesi,
American Colony in Jerusalem Collection)

Mevcut karayollarının ıslahı ve demiryolu yapımına hız verilmesinin gerekliliği Cemal Paşa tarafından verilen raporda belirtiliyordu. Cemal Paşa'nın harekât planında nakliyat sistemi şu şekilde tasvir ediliyordu: Şimendifer nakliyatından Birüssebi'ye kadar istifade edilebileceğinden, Birüssebi-Hafirülavce arasında dekovil döşenmesi kararlaştırılmıştı. Döşenecek bu dekovilin yeterli olmaya-
cağından, aynı zamanda Mısır şimendifer hattının Hafirülavce istikametinde uzatılmasına karar verilmişti. 19 Ocak 1915'te başlayan Mısır şubesi hattı, Kudüs hattıyla 14 Mayıs 1915'te birleşmişti. Başlangıç noktasından Remle İstasyonu'na kadar 63 kilometre inşa edilmişti. Ayrıca Kudüs ile Şam arasındaki ulaşımın daha rahat yapılabilmesi için hattın genişliğinin 1 metre 5 santimetreye çıkarılmasına çaba harcandı. Cemal Paşa demiryolu inşasındaki en büyük engellerin mühendislerle kontrat akdedilmesi, arazi istimlak edilmesi ve inşaat hususunda yasal ve yürürlükte olan kurallar yerine pratik çözümlere gidilmeye çalışılması olduğunu düşünmekteydi. Türklerin hafif demir yolu (dekovil) yapımının yedi hafta içinde bitirileceği öğrenilmişti. Bu durumu oldukça tehlikeli gören Türklerin, Kanal

yakınlarına kadar çok sayıda ağır silah getirebileceklerini düşündürüyordu. I. Kanal Seferi'nde Osmanlı kuvvetlerinin ağır obüs bataryası yoktu ve bu durum İngiliz kruvazörlerinin şansını arttırıyordu. Ağır obüs bataryasının Kanal yakınına kadar taşınması için de yol yapımına hız verilmesi gerekliydi. Bölgede yürütülen demiryolu yapımı çalışmaları Alman Mühendis Meissner Paşa'nın idaresinde yürütülüyordu.

Meissner Paşa Doğu'daki Alman propagandasının güçlü isimlerinden biriydi ve aynı zamanda yetenekli bir mühendisti. Bu göreve Baş Mühendis Ahmed Bey'in yerine getirilmişti. Zira Ahmed Bey Süveyş Kanalı'na uzatılacak demiryolunun haziran 1916'da bitebileceğini hesap etmiş, bunun üzerine eylül 1915'e kadar bitirmek üzere Meissner Paşa görevlendirilmişti. Türklerin hazırlıkları İngiliz keşif uçakları tarafından gözlemleniyor ve Kanal'a yakın noktaya kadar dekovillerle silah ve asker gönderebilecekleri hesaplanıyordu. Ancak Meissner Paşa'nın planlanan dekovil hattı, 1915 eylül ayına kadar tamamlanamadı. Almanya'dan dekovil hattı ve lokomotif istenmiş, bunların bir kısmı gönderilebilmişti. Cemal Paşa, mevsim yaza doğru giderken Toros ve Amanos geçitlerinde bekletilen malzemelerin bir an evvel gönderilmesini istiyordu.

Cemal Paşa, İslâhiye ve Pozantı arasında bekletilen topçu, sahra ve ağır topçu malzemesinin nakledilebilmesi için Teşkilât-ı Mahsûsa'ya tahsis edilen otomobil filolarının IV. Ordu emrine verilmesini teklif etmişti. Hicaz demiryolunun Kanal'a yönelecek bir harekât için yetersiz olması Cemal Paşa'yı Hicaz demiryoluna paralellik arz eden bir hat inşa edilmesine yöneltti. Cemal Paşa bu hattın Cefcafe'ye kadar ulaşmasını istiyordu. Burası Kanal'a 90 kilometre uzaklıktaki bir ileri garnizon gibiydi. Meissner Paşa başlangıç noktası olarak Sille ya da Hayfa'yı tercih edebilirdi. Bu noktada Hayfa İtilaf Donanması'nın bombardımanına maruz kaldığı için Sille tercih edildi. Bu inşa faaliyetine I. Kanal Harekâtı öncesinde başlanmıştı. 19 Ocak 1915'te başlayan inşa faaliyeti neticesinde ekim 1915'te Sille-Birüs-sebi arası tamamlandı. 30 Ekim'de istasyon açıldı.

Resim 8: Birüssebi'ye ilk trenin ulaşması. Törenden bir görüntü.

(Amerikan Kongre Kütüphanesi,
American Colony in Jerusalem Collection)

Hat oldukça stratejik bir öneme sahipti. Mesudiye İstasyonu'na ulaşan hat burada iki yöne ayrılarak Tulkarım ve Lid'e bağlanıyordu. Buradan Birüssebi'ye, Birüssebi'den 70 kilometre uzaktaki Hafır'e ve buradan da Kuseyme'ye ulaşarak son buluyordu. İnşasına 19 Ocak 1915'te başlayan ve bu hattı inşa eden Meissner Paşa, onun ihtiyaç duyduğu malzeme ve yasal izinleri temin edense Cemal Paşa'ydı. Hat sayesinde Suriye ve Filistin arasında bağlantı kuruldu. Sina'da yapılan demiryolu, Kanal'a asker yığılabilmesi ve bu kuvvetin desteklenebilmesi için önemli görülüyordu. Fakat İngilizler de Kanal'ın doğusunda ilerlemekteydiler. Türklerin hedefi Süveyş Kanalı'na uzanan hattı demiryolu mobilizasyonu ile kontrol altına alabilmekken, İngiliz yetkililer bu hattın paralelinde Sina'nın kuzeyinden Akdeniz'e doğru bir hat inşa ediyorlardı. Nihayetinde demiryolu inşasının ilerleyişi Türk ve İngiliz savaş hedefleriyle uyumlu görünüyordu ve savaşın kaderini etkilemesi umuluyordu.

Kressenstein, hattın problemlili kısımlarının düzeltilmesini ve bunu yaparken hattın ilerleyişinin durdurulmasını önermişti. O günlerde Cemal Paşa ve Meissner Paşa bu

öneriye karşı çıkmıştı. Ancak İngilizlerin batıdan doğuya başlattıkları ilerleyiş nedeniyle Birüssebi hattına çekileceklerdi. Bu nedenle Hafirülavce-Birüssebi arasında döşenen raylar, 1917 baharından sonra sökülecekti. Burada görev yapan tek Alman mühendis Meissner değildi. Onun gibi Mösyö Oskar von Veltkof da burada çalışmaktaydı. Kudüs mıntıkası ve Sina Yarımadası'nda yeni yollar inşası ve mevcut yolların iyi bir şekilde muhafazası için aylık 150 Osmanlı Lirası maaş üzerinden anlaşma yapılmıştı. Tabi bu hazırlıkların hepsi Kanal harekâtının alt yapısını hazırlamaya yönelikti. Mühendis Oskar von Veltkof'un görevi Nablus-Halilürrahman yolunun tamiri, Kudüs-Eriha-Salat yolunun inşası, Halilürrahman'dan Birüssebi'ye şose inşası ve Birüssebi'den Hafirülavce-Kasımiyye-Birihassana-İbin istikametinde arabaların geçişine müsait bir güzergâh yapımıydı. Veltkof emrine altı amele taburu teşkil edilerek verilmişti. 26 Şubat 1915'te bu göreve atanan Oskar von Veltkof'un ve ekibinin çalışmaları neticesinde, Haziran-Temmuz 1331'e (1915) kadar Nablus- Halilürrahman şosesi tamir edilmişti. Ancak bu ekibin çalışma mıntıkasındaki Kudüs-Salat yolu ile Halilürrahman yolu aynı tarihlerde hâlâ tamire muhtaçtı. Amele taburlarındaki firar vakalarından ötürü yavaş da olsa çöle doğru inşaat devam etmişti. Demiryolu yapımı savaşın devam ettiği günlerde bölgede gerçekleştirilen en ciddi girişimlendendi.

Odun: Şimendifer nakliyatında kullanılmak üzere odun ihtiyacının karşılanması çok önemliydi. Odun toplanması için bu dönemde çok çaba sarf edildi. 16 Eylül 1915'e kadar Hicaz ve Bağdat İşletme İdarelerinde Mısır nakliyatı için toplanan odun miktarı 32.000 tona ulaşmıştı. Ancak bu miktarın 100.000 tona ulaşması gerekmektedir. Cebel-i Lübnan'dan temin edilmesi düşünülen kömürün getirilmesinde imkânsızlıklarla karşılaşıldığında, Cemal Paşa bu harekât için düşündüğü odun miktarını 100.000 ton olarak açıklayacaktı. Ayrıca bu miktarın şimendifer nakliyatının başlatılması düşünülen 14 Ocak 1916 tarihinden evvel toplanmasının zaruri olduğu vurgulanıyordu. IV. Ordu bölgesinden kesilecek ağaçların odununun taşınmasında dahi sıkıntılar vardı. Kesim işinin bazı sebeplerden şimendifer idaresinde yapılmasının mümkün olmadığı, ayrıca kesi-

len odunların ihtiyat kuvvetlerinin hayvanlarıyla taşınmasına rağmen kullanılan deve semerlerinin odun nakli yüzünden tahrip edilmesinin doğru olması durumundan söz ediliyordu. Nakliye vesaitinin ahaliden temini konusu gündeme gelmiştir. Kesim işinin de askerî kıtayla yapılması, ücret ödenmemesi için gerekli tedbirlerin alınması gibi çareler düşünülmüştür.

Para/Nakit: Yazışmalardan öyle anlaşılıyor ki, 1915 yılının son aylarında Almanya'dan II. Kanal Harekâtı'na sarf edilmek üzere 4.000.000 Mark Osmanlı Harbiye Nezâreti'nin emrine verilmişti. Ancak para sıkıntısı son bulmuyacaktı. Cemal Paşa'nın merkezle yaptığı yazışmalarda para sıkıntısından söz etmeye devam edecekti. Para her şey için gerekliydi, mesela buradaki en temel taşıma aracı olan deve satın alınması ve diğer hazırlıkların eksiksiz yürütülmesi için hayatiydi. Urbanın sadakati de verilen paralarla mümkün olabiliyordu.

Tayyare: İkinci harekâtta Cemal Paşa tayyarelerden ve zeplinlerden istifade etmek istiyordu. Burada görev yapacak Alman tayyarelerini kullanmak üzere Alman tayyarecilerin İstanbul'a geldiğini duyan Cemal Paşa, pilotların ne gibi şartlar altında görev yapacaklarını görmek üzere IV. Ordu görev bölgelerine bir an önce gönderilmelerini istiyordu. Ayrıca tayyare miktarının arttırılarak el-Ariş'ten tayyare gemileriyle Kanal'ın 100 kilometre yakınına kadar götürülecek tayyarelerin Port Said ve İsmailiye'yi bombardıman etmesi, Kanal'daki seyrüseferi tehlikeli bir duruma getirecek ve İngilizlerin durumunu tehlikeye sokacaktı.

Merkezden istenen savaş malzemesi: IV. Ordu Erkanı Harbiye Reisi Kressenstein'in, Kanal'a yapılacak saldırının hazırlıkları için tesis edilen iki merkezden Başkumandanlıkta olanın reisi Feldman Bey'den istediği ağır silahlar şunlardı: 4 adet 20 santimlik havan ve 4 adet 15 santimlik obüs, 2 adet 10 veya 13 santimlik top. Bunların yanında asgari dört cebel bataryalı bir Türk Fırkası, en az 3 makineli tüfek bölüğü, 3 istihdam bölüğü ve 3 muharip tayyaresi.

Telgraf hatları kurulması: Hatırlanacağı üzere Cemal Paşa merkezin kendisine yazdığı bazı telgrafları ancak Kanal Harekâtı dönüşünde öğrenebilmişti. Birinci seferde Ce-

mal Paşa, çölde iletişimi hecinsüvar postalarıyla kurmuştu. Bu da seferin ilerleyişinde zorluklara ve zaman kayıplarına yol açabiliyordu. Bunun için Kanal'a yürüyecek ordunun geri hatlarla iletişiminin sürebilmesi için telsiz-telgraf sisteminin yapılması istenmiştir. Mesela bunun için 1.078 kilometrelik telgraf malzemesi ile 7.464 ağır, 4.667 hafif telgraf direğine ihtiyaç olduğu bildiriliyordu. IV. Ordu tarafından bazı malzemeler imal edilmekteyse de birçok malzemenin İstanbul'dan gelmesi gerekiyordu. Hazırlıklar aşamasında Almanların telsiz-telgraf istasyonunu Şam'da kurdukları anlaşılmaktadır. Bu çalışmalar esnasında çöl telgraf şebekesi için mevcut malzeme ve memura ilaveten İstanbul'dan gönderilmesi zaruri malzeme ve memurun da bir an evvel getirilmesi istenmişti (14 Ekim 1915). İletişimde yaşanan aksaklıkların giderilmesi için yapılan bu hazırlıklar, yetersizliklere rağmen seferin icra edileceği güne kadar devam etmişti.

Yeme-içme sorununun çözümüne dair girişimler: Çölde giderilmesi gereken en temel ihtiyaç yiyecek ve su teminiydi. Cemal Paşa'nın merkeze yazdığı bir yazıda çölde aylarca kalacak bir ordunun önceki seferde olduğu gibi peksimet, hurma, zeytin gibi yiyeceklerle dayanmasının mümkün olmadığı, sağlıklı ve tam bir gıdanın temininin zaruri olduğu yazılmıştı. 1916 yılında tüm Suriye bölgesini kasıp kavuran çekirge tahribatı nedeniyle zeytin ve sebzelerin mahallinden temin edilemediği, tedarik edilebilecek yerlerden bu ihtiyaç maddelerinin ivedilikle temin edilmesinin zaruri olduğu ve çöl yiyeceğine kuru meyvenin de eklenmesi gerektiği bildiriliyordu. Eğer çölde daha uzun süre kalınacaksa çölde yemek pişirilmesi için canlı hayvanın da orduyla birlikte götürülmesi gerekiyordu.

İlk seferde, muharebenin ihtiyat kuvveti kabul edilen 10. Tümen, aldığı canlı kesim hayvanlarını Kanal önlerine kadar getirebilmişti; büyük kıtalara yemek pişirmek için yeterli çalı çırpı bulmanın mümkün olduğu da anlaşılmıştı. Cemal Paşa 22 Haziran 1915 tarihinde merkeze yazdığı raporda, çöldeki hazırlıklar için istediği miktarın üzerine yiyecek temininde harcanmak üzere 157.000 Lira eklenmesini ve meblağın toplam 852.000 Lira'ya çıkarılmasını istiyordu. Ayrıca Cemal Paşa, çölde her bir kişi için tayin

edilen yiyeceğin bir kilo azık olduğunu hesaplamıştı. Fakat Almanya'dan alınması zaruri olan konservenin de bir an evvel temin edilmesi gerektiğini vurguluyordu. Cemal Paşa, Levazımat-ı Umumiye şubesinin Adana vilayetinden arpa, buğday ve saman almaktan vazgeçmesini; Halep, Suriye ve Filistin'in mahsulünün yeterli olmadığını, sefer esnasında Anadolu'dan arpa celp edilmesi mecburiyetinin oldukça elim bir vaziyet yaratacağını bildiriyordu. Ancak kendisine verilen cevapta Anadolu mahsulünün henüz kaldırılmamasından ötürü bu bölgeden alınacak mahsulün diğer orduların ihtiyacı için zaruri olduğu bildiriliyordu. Yani kısıtlı imkânlar, Adana vilayeti mahsulünün Mısır'a ikinci bir sefer düzenleyecek orduya terkinin imkânsız kılıyordu.

II. Kanal Harekâtı yürüyüşü başlamadan evvel, Kanal'ın mümkün olduğunca yakınında yiyecek ambarları kurulması ve buralarda kuvvetli bir seferî gücün çölde en az bir ay geriden yiyecek getirmeden yaşayabileceği miktarda erzakın stoklanması düşünülüyordu. Su ihtiyacının sağlanması için de ilk seferde yetersizliği görülen basit araçların kuvvetlendirilmesi isteniyordu. Su bulmak ve yeryüzüne çıkarmak için jeoloji uzmanları ve mekanik malzeme olarak da artezyen makineleri, diğer malzeme ve ekipmanların gönderilmesi isteniyordu. Ayrıca Cemal Paşa bazı Alman mühendislerle sözleşmeler imzalamaktaydı. Cemal Paşa, Gazze-Birüssebi-Maan hattında ve bu hattın batısındaki Kanal'a kadar uzanan çöl mıntıkasında meydana getirilecek su tesisatını oluşturma işinin "Baş-mühendis" sıfatıyla belgedeki yazılışıyla Fronzih Krançi ve inşaat müşavirlerinden Doktor Mösyö Şumaher'e tevdi olunduğunu bildiriyordu. Buradan söz konusu mühendislerin ve onların seçecekleri memurların maaşlarının Çöl Kumandanlığı'nın Menzil Müfettişliği tarafından ödeneceği anlaşılmaktadır. Şumaher'in yetkisi altında su kaynaklarının bulunup kuyuların kurulması vardı. Buna göre İbin, el-Ariş, Kalatü'n-Nahil ve Kasımiyye'de inşaat müfrezeleri oluşturulmuştu. Su ihtiyacının bölgedeki kuyulardan teminine imkân yoktu. Bu sebeple sağ cenah kolunun ihtiyaç duyduğu suyun Kanal civarında, merkez kolu için Kanal'ın iki günlük mesafesinde, sol cenah kolunun Kanal'ın

bir günlük mesafesinden temin edilmesi gerektiği bildiriliyordu. Yapılan etüt çalışmalarında hayvanları sulamaya elverişli tek su kaynağı Kasımiyye'de bulunmuştu. Vadi-i Ariş'e 31 kilometre mesafenin su borularıyla taşınması için gerekli su boruları, Suriye ve Filistin'de uygulanan sıkı bir tekâlîf-i harbiyyeyle tedarik edilmişti.

Ulaşım vasıtalarının tedariki: Hazırlık aşamasında sefere yürümesi hesaplanan asker sayısına oranla, ihtiyaç duyulan deve miktarı dikkat çekiciydi. Zira birinci seferde olduğu gibi bu seferde de çöle yürüyecek ordunun ana nakliye vasıtası develer olacaktı. Çünkü Kana'l'a kadar uzatılması planlanan demiryolu tamamlanamamış, bu demiryolunda nakliye işini görececek lokomotif ve vagonlar bir türlü zamanında sevk edilememişti. Cemal Paşa'nın bildirdiğine göre bu sefer için çölde 40.000 deve ile 20.000 civarında çeşitli hayvana ihtiyaç olacaktı. Deve ihtiyacının birimlere dağılımı şu şekildedir: çöl kadrosu için 4.460, su nakliyatı için 9.393, erzak nakliyatı için 14.668, cephan nakliyatı için 4.509, çöl dâhilinde mevki-i mahallide bulunacak 3.000, yüzde on ihtiyat takımı 3.603 olmak üzere toplam 39.633 deve. Araba ihtiyacı ise şu şekildedir: erzak nakliyatı için 4.786, cephan nakliyatı için 1.533, yüzde beş ihtiyat takımı olarak 312 adet ve toplamda 6.631 arabaya ihtiyaç duyulduğunu bildiriyordu. 500 arabanın hazırlanabildiğini bildiren Cemal Paşa, 6.135 çift bargirli arabanın merkezden gönderilmesini istiyordu. Ancak bu kadar çok arabanın gönderilebilmesi şüpheli olduğundan ya Hafirûlavce ile Kasımiyye arasında dekovil inşa edilmesini ya da otomobil teşkilatı yapılmasını öneriyordu. Bu kadar hayvanın sağlıklı bir şekilde seferde kullanılabilmesi için baytara da ihtiyaç vardı.

Resim 9: Çölde nakliye hâlindeki birliklere dair bir görüntü.

(Amerikan Kongre Kütüphanesi,
American Colony in Jerusalem Collection)

Çölde 45 menzil noktası vardı, her menzile bir baytar atanmasına, 350 hasta deveye bir baytar tayin edilmesine ve bu hesaba göre İstanbul'dan 61 baytarın gönderilmesi gerektiğine karar verildi. Bu sayıya IV. Ordu'da mevcut 36 baytar da dâhil edildiğinde ikinci seferde görev alacak baytar sayısı 97'ye çıktı. Ayrıca IV. Ordu'nun Mısır seferi için altı aylık ilaç ihtiyacını gösteren listede de bu ilacın 40.000 deve ve 20.000 muhtelif hayvanın ihtiyacı için olduğu bildiriliyordu. IV. Ordu yayımladığı bir ordu emriyle Alman Binbaşı Fischer'i satın alınan ve alınacak develerin kol ve tabur hâlinde teşkilini icra etmeğe ve Ordu Menzil Müfettişliği sahasındaki hayvan hastanelerinden develerden teşkil kollarına nezâret etmeğe atamıştı. Otomobil teşkilatının kurulabilmesi için Cemal Paşa, 200 otomobil gönderilmesini Dersaadet'ten istemişse de bu kadar aracın gönderilmesinin mümkün olmadığı ancak mümkün miktarın gönderilmeye çalışılacağı bildirilmişti.

Çadır-can simidi-can yeleği-şukulaf-kıyafet: İhtiyaç kalemleri muhtelif. Yaz ayında Kanal'a yürüyecek VIII. Kolordu'nun hiç portatif çadırı olmadığını bildiren Cemal

Paşa, 5.000 portatif çadırın yola çıkarılmasını istemişti. Ayrıca bir diğer mesele de kurtarma yeleği ve simitlerinin temin edilmesi idi. Bu konuda ne kadar kurtarma yeleği ve simidinin dışarıda imal ettirilebileceği, Levazımat-ı Umumiye Müdüriyeti'ne sorulmuş, IV. Ordu Kumandanlığı'na da ne kadar kurtarma yeleği ve simidine ihtiyaç duyulduğu ve orada ne kadarının tedarik ve imal edilebileceğinin bildirilmesi istenmişti. Levazımat-ı Umumiye Müdüriyeti, günlük 25 adet imâl ettirilebileceğini bildirmişti. IV. Ordu Kumandanlığı'ndan verilen cevapta çölde naklinin daha kolay olması nedeniyle kurtarma yeleğinin, kurtarma simidine tercih edildiği belirtilmekte ayrıca çölde olabildiğince hızlı hareket edebilmek için en yeni malzemeden imal edilmeleri istenmekteydi. Yaklaşık 20.000 zaruri, ihtiyaten de birkaç yüz simit gönderilmesi istenmekteydi. Bunun yanında kurtarma yeleği ve simidinin mahallinde imalının mümkün olmadığı yazılıyordu. Ayrıca hasta ve yaralıları deve üzerinde oturur veya yatar vaziyette nakletmek için kakule veya şukulaf yaptırılması yoluna gidilmişti.

Resim 10: Kakule isimli hasta nakliye-sedye düzeneği.

(Amerikan Kongre Kütüphanesi,
American Colony in Jerusalem Collection)

Yelken bezi, sal malzemesi, tahrip malzemeleri, tüm kıtaat bölükbaşına bir tenvir (aydınlatma) tabancası ile 1.000 fişek, istenen diğer malzemeler arasındaydı. Cemal Paşa gönderilecek tüm muharip ve gayri muharip kuvvetlerin ve teşkilat-ı fenniyenin elbise ve teçhizatını sağlam ve her bir neferin yedek bir kat yazlık elbise, ikişer kat çamaşır, çorap ve mutlaka yedek birer ayakkabı gönderilmesini ısrarla dile getiriyordu. Buraya kadar anlatılan ihtiyaçların ne kadarının temin edilip ne kadarının eksik kaldığı sorusuna net olarak bir cevap verebilmek güçtür. Zira yazışma sisteminin bunu net olarak ortaya koyacak bir bütünlük göstermediği açıktır. Ancak Türklerin I. Kanal Harekâtı'ndan çok daha kapsamlı bir hazırlıkla 1915 İlkbaharından itibaren Kanal'a ikinci bir saldırı hazırlığı planladıklarını söylemek mümkündür. Bu durum müttefik Almanya'dan ve Avusturya'dan gelen personel-teçhizat konusunda da kendisini göstermektedir.

II. Kanal Harekâtı'nda Alman Yardımı

Alman yardımını iki temelde düşünmek gerekmektedir. Bunlardan ilki propaganda bağlamında gerçekleşen ve sahada bulunan Alman ajan ve görevlilerinin yardımıdır. Bu kapsamda İstanbul'dan hareket eden Alman Baron Oppenheim, bölgede aktif biçimde faaliyet göstermekteydi. Beraberinde I. Dünya Savaşı'nın gidişatına dair risale ve kitap içeren otuz sandık propaganda malzemesiyle İstanbul üzerinden Halep ve oradan Suriye'nin diğer bölgelerinde faaliyet gösterecekti. Bunlar dışında Baron Otto von Gumpenberg, Baron Bentheim, Solomon Inger (diğer adıyla Emir Süleyman) ve Mısır'da görev yapan diğer Alman ajanlar da faaliyetlerine devam ediyordu. Alman ajanlar II. Kanal Harekâtı öncesinde yürüttükleri faaliyetlerde Hristiyanlık karşıtı propaganda da yapıyorlardı. Alman İmparatoru Wilhelm'in Sultan Sahâddîn Eyyûbî'nin mezarını ziyaret ettiğini vurgulayarak Araplar arasında İmparator William'ın Müslüman olduğu yönündeki inancı arttırmak için faaliyet gösteriyorlardı. Bu günlerde Suriye de Max Oppenheim ve Dr. Prüfer gibi Alman ajanları Kayser'in İslâm'ın koruyucusu olduğu

fikrini halk arasında yaymak için çaba gösteriyorlardı. Şeyh Senûsî'ye gönderilen ve İngilizlerin eline geçen bir mektupta da Alman İmparatoru'nun Müslümanlığı seçtiği yazılmıştı.

Yardımların ikinci kısmını oluşturan Alman fiilî desteğiyle ilgili detayları gözden geçirelim. Öncelikle belirtilmelidir ki I. Dünya Savaşı'nda Almanya'dan gelen teknik donanım, silah, mühimmat ve malzeme çok çeşitli ve telafisi Osmanlı coğrafyasından mümkün olamayacak kadar çoktur. Bu nedenle malzemelerin II. Kanal Harekâtı için getirilenlerini bir kalem altında birleştirmek zordur. İkinci Kanal Harekâtı öncesinde İstanbul-Berlin-Kudüs arasında gerçekleştirilen yazışmalar neticesinde, Almanya'dan sipariş verilecek malzemelerin ne surette istenecekleri belirlenmeye çalışıldı. Kanal'a yapılacak bir saldırıda İngiltere'nin sahip olduğu teknolojik üstünlüğün göz ardı edilmesi mümkün değildi. Bu malzemenin Almanya'dan getirilmesi gerekiyordu. Kanal'a başarılı bir akın için zeplinlere ihtiyaç olduğunu bildiren Cemal Paşa, beş altı zeplinin mutlaka alınmasını istemişti. Botlardan atılan bombalardan çok miktarda gönderilmesinin gerekliliğini, bunun için de Almanya nezdinde teşebbüste bulunulmasını Başkumandanlığa yazmıştı. Almanya'dan istenecek ve yeni Mısır seferini de içine alacak malzemelerin siparişi meselesinde bir sistem oluşturulması düşünülmüştü.

Liman von Sanders, bu işlerin yürütülebilmesi için Berlin'de bir merkez kurulmasının uygun olacağını ve bu hazırlıklarla ilgili Türk-Alman yetkililer arasında bir itilafname imzalanmasının yerinde olacağını Enver Paşa'ya bildirmişti. Liman von Sanders'ın sunduğu bu raporda, Almanya'ya sipariş edilen malzemelerin (bunlar makinalı tüfek bölüğü, birkaç ağır topçu taburu, seri ateşli bataryalar, silah, piyade, topçu cephanesi, köprücü trenleri, telefon ve telsiz, telgraf malzemesi, sahra şimendifer malzemesi, binek ve yük otomobilleri, tayyareler şeklinde sıralanıyordu) sipariş edilirken tek bir merkezden istenmesinin gerekli olduğuna dikkat çekilmişti. Zira Berlin'den istenilen malzemelerin hangisinin IV. Ordu Kumandanlığı'nın ihtiyacı olduğu çözüleliyordu. Bu amaçla Berlin'de oluşturulacak Mısır seferi için hazırlıkların idare edilece-

ği merkeze Miralay Frekenzih Bey'in atanmasının uygun olabileceğine karar verilmişti. Ancak bundan önce hangi şubelerce, nerelerden ne tür malzeme sipariş edildiğinin ortaya çıkarılmasına ihtiyaç duyulmuştu. Bunun yanında gerekli paranın da Almanya tarafından verileceğini söyleyen Liman von Sanders'ın, öncelikli olarak yapılmasını istediği hazırlıklar şunlardan ibaretti: 1) Mısır kuvvetinin ne dereceye kadar takviyesinin düşünüldüğü ve tespiti, 2) takviye olacak kuvvetin harp malzemesi, silah, cephane ve iaşe ihtiyacının ne olacağının tespiti, 3) Karargâh-ı Umumi'ce yahut Harbiye Nezâreti'nce Mısır seferine iştirak edecek kıtaat için Almanya'ya sipariş verilmişse nelerden ibaret olduğunun tespiti. Liman Paşa, bu ikinci ve üçüncü maddeler hakkında tahkikat icra etmek ve bundan sonraki siparişi bir elden yapmış olmak için refakatinde birkaç Alman subayıyla birlikte münasip bir Türk subayının tayinini uygun olacağını bildirmişti.

Bundan sonraki aşamada Karargâh-ı Umumi'nin çeşitli şubelere yazdığı ve hangi tarihlerde nerelere sipariş yapıldığının sorgulandığı gözlemlenmektedir. Harbiye Dairesi Altıncı İstihkâm Şubesi'nden de Almanya'dan sipariş edilen malzemelerin bildirilmesi istenmişti. Bu şubenin verdiği cevabi yazılardan, istihkâm kıtaatı ihtiyacı için Berlin Ataşemilterliği'ne sipariş edilen malzemelerin Osmanlı Devleti'nin henüz resmen savaşa girişinden evvel sipariş edilmeye başlandığı anlaşılmaktadır. Bu siparişler oldukça muhtelifdir. 10.000 tahrip kalıbı, 500 tahrip fişeği, 4.000 tahrip kaputu, 1.000 metre boru... Bu tarihten sonra 28 Nisan 1915'e kadar çeşitli defalar Almanya'dan yukarıdaki malzemelere benzer siparişler yapılmıştı. Genelde Mısır seferi için yapılan siparişler diğer orduların-kiyle birlikte yapılmaktaydı. Harbiye Nezâreti vasıtasıyla Muhabere ve Muvasala Şubesi'nce toplam 9 telsiz telgraf istasyonunun Berlin'deki telefon şirketine sipariş edildiği ayrıca Harbiye Nezâreti vasıtasıyla 450 kilometre dekovil siparişi verildiği ve bunlardan bir kısmının da IV. Ordu'ya verileceği bildiriliyordu. Yapılan kimi düzenlemeler sonucunda Enver Paşa'nın tüm şubelere, tüm askerî yetkililere ve Berlin'deki Türk Elçiliğine gönderdiği 6 Temmuz 1915 tarihli yazıdan anlaşılmaktadır.

Süveyş Kanalı'na yapılacak yeni bir hücum için gerekli tüm hazırlık görevinin, Karargâh-ı Umumi tarafından Feldman Bey'e tevdi edildiği, aynı görevle Miralay von Frekenzih Bey'in Berlin'de iştigal edeceği bildiriliyordu. Bu tayinden maksadın iki merkez tesisıyla her türlü hazırlığın bilhassa silah ve cephane gibi askerî ihtiyacın bu iki merkezden yürütülmesi olduğu bildirilmişti. Bu teşkilatlanmadan sonra Cemal Paşa'dan IV. Ordu'nun Suriye kuvvetleri dışında kalan kuvvetin ihtiyacının, Almanya'dan sipariş edilebilmesi için nizam-ı harp ve teşkilatını ayrıntılarıyla bildirmesi istenmişti. Cemal Paşa ilerleyen günlerde ihtiyaç kalemlerini bildirirken bir kez daha Berlin'den doğrudan sipariş verilmediğini ve verilmeyeceğini vurgulamıştı. Bu siparişler muhtelif aralıklarla devam etti. Almanya'dan istenilen malzemeler Kanal Harekâtı öncesinde başlamış ve ikinci harekâtın hazırlıklarını da içine alan süreçte devam etmişti. Ayrıca istenilen malzemeler arasında yer alan kazma-kürek gibi basit aletlerin dahi yerel imkânlarla sağlanamayışı, imkânsızlıkların anlaşılabilmesi açısından önemli bir örnekti.

Avusturya'dan Gelen Takviye: Paşa Teşkilatı

I. Dünya Savaşı'nda Avusturya'nın Osmanlı Devleti'ne askerî yardımları içerisinde "Paşa Teşkilatı" olarak belgelerde ismi geçen bir organizasyon bulunmaktadır. Bu kapsamda Kanal'a yapılacak ikinci seferin hazırlıkları sürerken birinci seferde oldukça orantısız bir kuvvetle Kanal'da İngilizlerle mücadele eden Türk birliklerinin Alman-Avusturya askerlerinin de ilavesiyle güçlendirilmesi düşünülmüştü. Bunu temin etmek için Frakenburg'u Almanya'ya gönderen Cemal Paşa, Kressenstein'e de mektup yazdırmış ve II. Kanal Harekâtı için Berlin'de destek aramıştı. "Paşa Teşkilatı" ismiyle anılan bu organizasyon, 1915 yılı içerisinde hayata geçirilmişti. Zira bu teşkilata dair göze çarpan belge Nisan 1915'e aittir. Ancak bu teşkilata ait ilk kafilenin Birüssebî'ye ulaşması, 1916 nisan ayında gerçekleşmiştir. Avusturya'dan 1916 nisan ayında İzmir Körfezi'ne yerleşmiş İngilizleri bölgeden atmak ve kıyı güvenliğini sağlamak için kullanılmıştı.

Bataryalar 1916 yılını İzmir'e yakın çeşitli menzillerde geçirdiler. Cepheden cepheye sevk edilen bataryalar Çanakkale istihkâmlarında da görev yapmıştı. Enver Paşa'nın Kafkas Cephesi'nde de kullanım isteği mali-siyasi nedenlerle kabul edilmemişse de 1916 ocak ayında Sina Cephesi'ne II. Kanal Harekâtı'nda görev yapmak üzere bu bataryaların gönderilmesi onaylanmıştı. Bu tertibat çok gizli planlanmıştı. Ayrıca Prusya Levazım Müşavirine de aynı yazının gönderildiği anlaşılmaktadır. Prusya Levazım Müşavirine gönderilen yazıda, tertibatın gizli olmasından dolayı bizzat kendisi tarafından bu yazının muhafaza edilmesi isteniyordu. Friedrich von Kressenstein'le yapılan itilaf neticesi karargâhın İstanbul'da kurulması ilk Paşa Teşkilatı'nın oluşturulmasını gözlem altında tutması istenmekteydi. Paşa Teşkilatı'na ait ağır topçu mevcutları ve teşkilatları şu şekilde düzenlenmişti: 10 santimlik batarya; 2 küçük zabıt ve 22 nefer, 15 santimlik batarya; 3 küçük zabıt 30 nefer, iki adet 21 santimlik batarya ise toplam 4 zabıt 52 neferden oluşacaktı. Ayrıca iki tayyare topçu takımında zabıt olmaksızın 42 nefer bulunacaktır.

Paşa I. Kafilesi'nin kuvveti şunlardan ibaretti: "1 makineli tüfek taburu (8 bölükten oluşuyordu), 5 uçak savar grubu, 60. Ağır Makineli Bölüğü, 2 adet 100 mm toplu batarya, 4 adet 1.500 mm howitzerli batarya, her biri 210 mm howitzer toplu iki batarya, 2 trench mortar (siper havanı) birliği, 300. Uçak Müfrezesi: telgraf müfrezesi, 3 demiryolu bölüğü, 2 sahra hastanesi.

Bu çok gizli teşkilatın amacı, Almanya'dan ve Avusturya'dan gelecek kuvvetlerle Kanal Seferi'nde İngilizlere şok bir darbe indirmektir. Bunun için Osmanlı kuvvetleriyle iş birliği içerisindeki yerel kuvvetlerin de hareketleri Paşa Teşkilatı'nın hareketiyle eş zamanlı hâle getirilmeye çalışılıyordu. Öyle ki, Senûsîlerin İngilizlere yapacakları saldırı ile Paşa Teşkilatı'nın saldırısının eş zamanlı yürütülmesi istenmişti. İstanbul'daki Alman Ataşemiliteri'nin Başkumandanlık kanalıyla IV. Ordu'ya bildirdiği 23 Nisan 1916 tarihli tezkereye göre Senûsîlerin hareket esnasında Mısır'a saldırmayı düşündüğü ancak hazırlık için zamana ihtiyaçları olduğundan Paşa Teşkilatı'nın ne zaman baş-

layacağıının öğrenilmesi gerektiğinden bahsedilmekteydi. Ayrıca aynı tezkerede Kressenstein'in yazdığı bir telgraf-ta, Paşa Teşkilatı'nın ileri hareketi için daha aylarca bek-leneceği, zira ihtiyaç duyulan develerin ne zaman gelece-ğinin ve çölde iâşe ihtiyacının ne zamana hazır olacağıının bilinmediği yönünde bilgi verdiği belirtiliyordu. Buradan anlaşılıyor ki, Kanal'a yapılacak ikinci saldırının zama-nının belirsizliği, Paşa Teşkilatı'nın işlevine dair bir nevi muğlaklık ortaya çıkarmıştı.

Birliklerin İstanbul'a ulaşmasından sonra görev bölge-leri, IV. Ordu mıntikasına ve Birüssebi'ye nakilleri sırasın-da oldukça büyük sıkıntılar yaşanmıştı. Ağır silahlar ve otomobillerle donanımlı olan Paşa Teşkilatı birliklerinin nakillerinde neler yapılacağı belirlenmişti. Bu şube emri gereğince ve denizdeki sıkı İngiliz ablukası nedeniyle, birliklerin IV. Ordu mıntikasına nakilleri yetersiz demir-yoluyla yapılmıştı. Mevcut demiryolu, hatlarındaki ye-tersizlik ve bunun yanında Toros ve Amanos geçitlerinde mevcut hatların kesintiye uğraması nedeniyle birliklerin nakli zorluydu. Ancak deniz ablukası nedeniyle her ne kadar meşakkatli de olsa birliklerin demiryoluyla nakille-ri uygun görülmüştü. Bu bağlamda birliklerin naklinden sorumlu Başkumandanlık birimi Menzil Müfettişliği-ydi. Bunun yanında Adana, Toros, Amanos Menzil Kuman-danlığı, Adana, Halep, Şam Askerî Komiserlikleri kafilenin bölgeye ulaşmasında iâşelerinin temini ve gerekli kolaylık-ların gösterilmesi konusunda bu şube emri ile uyarılmış ve gerekli düzenlemeler yapılmıştı.

Gerçekten de demiryolu hatlarındaki yoğunluk ve ka-pasite yetersizliği Paşa Teşkilatı'na ait eşyanın naklinin dahi birliklerin İstanbul'a ulaşmasından çok sonralarına kadar devam etmişti. Haydarpaşa deposunda muhafaza edilen bu teşkilata ait eşyalardan 10.5 tonluk bir kısmı 6 Nisan 1916'da yola çıkarılmış, bir diğer postada toplam 20 tonluk erzakın günlük 10 ton olmak üzere İslahiye'ye gön-derildiği ve buradan da bekletilmeyerek nakledilmesi için çaba gösterilmişti. Diğer yandan mevcudu 1 zabıt, 19 nefer 28 ton eşyadan ibaret topçu müfrezesine ait iâşe depola-rının Birüssebi'ye gelmek üzere daha 23 Haziran 1916'da

Haydarpaşa'dan hareket ettiği Anadolu Komiserliği'ne ve Menzil Müfettiş-i Umumiliği'ne bildiriliyordu. Buradan hareketle, İkinci Kanal Harekâtı'nın zamanlamasında özellikle ulaşımdaki yetersizliklerin ne denli etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, görev bölgesindeki yetersizlikleri sık sık merkeze yazmak durumunda kalan Cemal Paşa, Paşa Teşkilatı'yla gelen kuvvetlerin eksikliklerinin giderilmesi noktasında da problemler yaşandığını belirtiyordu. Cemal Paşa "Bütün gayretime rağmen Paşa Teşkilatı'na mahsus gelmiş harp müfrezelerinin teşkilatını bile ikmale muvafık olamadım. Binaenaleyh, Paşa Teşkilatı'na mahsus olmayan kıtaatın hayvan ihtiyacının IV. Ordu tarafından temininin tamamen gayrikabil olduğunu ve vasi miktarım haricinde bir şeyi yapmağa bittabi muktedir olmadığımı arz ederim," diyerek görev bölgesinden temini istenen hayvan ihtiyacını karşılayamayacağını bildirmişti. Yine bu teşkilatın ihtiyaç duyduğu bazı askerî mühimmatın temininde de sorunlar vardı. Cemal Paşa, Başkumandanlığa gönderdiği yazıda, Paşa Teşkilatı'nın toplam topçu kuvvetinin 22 batarya olduğunu, bu yetersiz sayının adı geçen taburların takviyesiyle kapatılabileceğinden bu taburların seri şekilde hareketini istemişti.

1916 nisan ayında ilk kafilesi Birüssebi'ye ulaşan ve Paşa Teşkilatı adıyla anılan Alman ve Avusturya birliklerinin oldukça iyi teçhiz edilmiş oldukları görülmektedir. Ancak özellikle böyle teçhizatlı birliklerin bölgeye sevk edilmesindeki tek hedef Kanal Harekâtı kadrosunun güçlendirilmesi değildi. Gerçekten bu tayyare ve obüs taburunun halk arasında oldukça olumlu bir etki yaptığı anlaşılmaktadır. Alman General Kressenstein'in de belirttiği gibi bölge halkı üzerinde olumlu bir tesir bırakacak tayyarelerin ve teçhizatlı birliklerin psikolojik açıdan oluşturacağı havadan istifade edilmesi düşünülmüştü. Paşa Teşkilatı birliklerinin bölgeye gelmesinin, 1916 temmuz ayına kadar ertelenmek durumunda kalan İkinci Kanal Harekâtı'nın sonucunu da değiştiremediği görülmektedir.

İkinci Kanal Harekâtı Öncesi Gelişmeler ve Harekâtın Yapılması

İngilizlerin Kanal'ın Doğusuna Geçmeleri ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu

İngilizler Kanal'ın savunmasını aralık 1915'e kadar Kanal'ın batısında gerçekleştirmelerine rağmen bu tarihten sonra savunmayı Kanal'ın doğusuna taşımak için gerekli adımları atmaya başlamışlardı. Aslında bu yönde planlar ve raporlar daha 1915 yılı başlarında veriliyor ve Kanal'ın doğusunda kalarak savunma yapılması değil karşı saldırıya geçilmesi gerektiği üzerinde düşünceler tartışılıyordu. Bu konuda İstihbarat Departmanı Direktörü Yarbey G.F Clayton'un yazdığı raporda da bunun önemine vurgu yapılıyordu. İngilizler Türk otoritelerinin hareketlerinin kestirilememesi, Senûsî ve Batı Çölü Araplarının davranışlarının belirsizliği ve Mısır'ın iç işlerinden dolayı bir süre Süveyş'in batısına geçmekte tereddüt ettiler. Bunu yapmadan önce sahadan bilgi alma yolu tutulmuştu. Suriye ve Filistin halkı eğer İngiliz kuvvetleri ileri harekete yönelirse arka planda İngiliz kuvvetlerine destek olacak mıydı? Buna dair alınan duyumlar söz konusu desteğin olacağı yönündeydi.

İstihbarat Departmanı direktörü Clayton, yerel halktan zayıf bir direniş dışında mukavemet görmeyeceklerini öğrenmiş ve rapor etmişti. O, hatta yapılacak bir saldırıya yerel halk tarafından destek verilebileceğini düşünüyordu. Daha önce de belirtildiği üzere İngiliz yerel askerî yönetiminde General Maxwell'in yerine Murray'ın getirilmesi zaten önemli bir değişiklikti. Diğer taraftan Çanakkale'den çekilen İngiliz birlikleri Mısır'a dönmekteydi. Bu durum Birüssebi'yi önemli bir üs hâline getiren, Alman mühendisler ve teknik ekiple çöle doğru uzanan hazırlıklar karşısında İngiliz kuvvetlerinin teyakkuzunu arttırmaktaydı. Bu zamanlama meselesinin ise özellikle Arap isyanının koşullarının hazırlanması ve Arap şeyhlerinin İngilizler yanına çekildiğinin kesin olarak anlaşılmasıyla paralel görülmesi tesadüf değildi. Zira Kanal'ın doğusunda ilerlemek için mutlaka yerel Arap liderlerinin desteğinin sağlanması

gerekliydi. Bunun yanında Çanakkale'den 1916 yılında tamamen çekilen İngiliz kuvvetleri sayesinde Mısır'ın savunması için gerekli insan kaynağına kavuşmuşlar, ayrıca Çanakkale cephesinin kapanmasıyla ihtiyaç duyulan lojistik desteğin Mısır'a kaydırılması kolaylaşmıştı.

Şubat 1916'ya kadar Kanal mevzilerinin ve kıtalarının niteliklerinin arttırılması tamamlanmış, karayolu ve su yollarının yapımı önemli bir merhaleye ulaşmıştı. Bu durum IV. Ordu'nun da gözünden kaçmıyordu, zira Cemal Paşa merkeze yazdığı bir telgrafta İngilizlerin Kanal'ın doğusunda asker ve erzak toplamakta olduklarını bildiriyordu. Gittikçe artan hazırlıklar, Mısır Yüksek Komiseri McMahon tarafından Dış işlerine bildirilen bir yazıda oldukça uzun şekilde irdelenmiş ve alınması gereken tedbirler üzerinde durulmuştu. Türklerin bölgede güçlenmesinin bölge halkının Türk-Alman varlığına sempatisini arttırabileceğinden endişe ediliyordu. Mısır savunmasının Mısır'ın batısında kalması Bağdat demiryollarının Almanların elinde kalmasına ve dahası tüm doğuda İngiltere'nin geniş prestij kaybına neden olacaktı. Bununla birlikte çok benzer neticelerin Fransızların çıkarları için de geçerli olduğu üzerinde duruluyordu. Türk askerî ilerleyişinin engellenmesinin merkezce düşünülmesini isteyen McMahon, öncelikli olanın Kanal'ı ve Mısır'ı savunmak olduğunu, bunun da oldukça zorlaştığını bildiriyordu. İngiliz uçaklarının Türk mevzilerine yaptıkları sık keşif taarruzlarının amacı, Kanal'ın doğusuna taşınacak mevzilere ani bir baskınla saldırabilecek muhtemel Türk kuvvetini öğrenmekti. Hatta bu keşif taarruzlarının birinde Birüssebi semalarında birkaç tur yaptıktan sonra geri dönen bir İngiliz uçağı Kudüs'te zorunlu iniş yapmış, burada Hena-cire aşireti mensuplarınca esir edilmişti.

Süveyş Kanalı'nda İngilizlerin hazırlıklarındaki artış ve niyetleri aslında çeşitli kanallardan Türk makamlarıncaya öğreniliyordu. Hatta bu durum Mısır'dan alınan çeşitli haberler sayesinde de Türklere ulaşıyordu. Bu raporlarda Mısır'daki İngiliz ordusunun 140.000 kişi olduğu, Süveyş Kanalı'nın her iki tarafında geniş bir avcı hattı yapıldığı ve Asya cihetine esas olarak Avustralyalılar, diğer beyaz

kıtaat ile az sayıda Hint kıtaatı yerleştirildiği bildirilmekteydi. Mısır'da İngiliz, Avustralyalı ve Hintli birlikler esas kuvveti oluşturuyordu. Ayrıca Fransız ve yerli Araplardan da az sayıda kuvvet vardı. Bunun yanında 15- 20.000 civarında Ermeni, Yahudi ve yerli askeri olduğu tahmin edilmekteydi. Mısır'da İngiliz yetkililer yerli redif askeri silahlaltına almaktaydı. İngiliz yetkililer Kanal civarında büyük istihkâmlar hazırlatıyordu ve büyük hendekler açtırıyordu. Ayrıca daha önce de belirtildiği üzere Mısır'da ilan edilen seferberlik neticesinde resmî daire çalışanları dışında kalan tüm ihtiyat birlikleri silahlaltına çağırılmıştı. 1916 yılının başında İngilizler Mısır'da Kantara mevzii olmak üzere Kanal'ın doğusunda tahkimat yapıyorlardı ancak bu günlerde emniyet müfrezelerinden başka mühim kuvvet yoktu. On beş gün öncesinde Port Said'e kıtaatle beraber pek çok öküz ve manda getirilmiştir. Sallice'den Kantara'ya dekovil hattı yapılmakta, Şeyh Senûsî ile İngilizler arasında çarpışmalar devam etmekteydi. Çanakkale ordusundan 25.000 kişilik bir kuvvet, Tell el-Kebir ve Sallice'ye nakledilmişti. İsmailiye-Zekazik treni çift hat hâline getirilmişti.

Diğer taraftan Türk hazırlıkları devam ediyorsa da yukarıda da belirtildiği üzere beklenen savaş malzemesi ve teçhizatın naklinde gecikmeler yaşanıyordu. 3 Mart 1916 tarihli telgrafta İngilizlerin Mısır'da topladıkları asker sayısının 400.000'e yaklaştığı ve hâlen takviye edilmekte olduğu bildirilmişti. İngilizlerin Kanal'ın doğusuna geçip hızla tahkimat yapmaları ve asker sayılarını arttırmaları, Türk hazırlıkları ile eş zamanlı olarak ilerliyordu. Ancak Kanal'a yapılması planlanan büyük bir harekâtın öncesinde, lokal çarpışmalar bir süre daha devam etmişti. Bu lokal çarpışmalar, İngiliz keşif kuvvetleri ile Türk ileri birlikleri arasında yaşanmış yahut İngiliz uçaklarının çok fazla etkiye neden olmayan bombardımanları şeklinde seyretmişti. Fakat Kanal'ın doğusuna geçen İngiliz kuvvetlerinin bu ufak çaplı saldırıları ilerleyen dönemde Osmanlı kuvvetlerinin adım adım geri çekilmesinin habercisiydi.

Seferin Zamanlaması Meselesi ve Amacından Kopuşu

Osmanlı kuvvetlerinin hazırlıklarının ilerleyişinden, Kanal'a ikinci bir seferin 1915 yılı içerisinde düşünüldüğü anlaşılmaktadır. Çanakkale savunmasının büyük masraf ve durumun belirsizliği nedeniyle Enver Paşa tarafından IV. Ordu Kumandanı Cemal Paşa'ya 1915 yılı içerisinde yapılması düşünülen yeni seferin bir yıl ertelenmesi zorunluluğu bildirilmişti. Seferin ertelendiği bu dönemde Kressenstein tarafından Kanal'a sabotaj girişimleriyle İngiltere rahatsız edilmeye çalışılmıştı. Bu bağlamda Mart 1915'ten başlayarak baskın, mayın koyma, demiryolunun dinamitle sabote edilmesi gibi eylemler görülmüştü. 15-28 Mart 1915'te Kressenstein'in Süveyş Kanalı'na yönelik seferi, 8-9 Nisan 1915'te Yarbey Lauffer'in Port Said-Kantara arasında Kanal'a mayın koyma girişimi, 23 Nisan-5 Mayıs 1915 arasında Binbaşı Hüngar Müfrezesi'nin el-Ferdan'a yönelik girişimi, 4-10 Mayıs 1915 arasında Kressenstein'in Kantara'ya yürüyüşü bunlardan birkaçıdır.

Öte yandan Cemal Paşa, Başkumandanlığa daha ağustos 1915'te gönderdiği raporlarda seferin ertelenmesinin sakıncalarını sıralıyordu. Cemal Paşa seferin bir sene ertelenmesinin getireceği olumsuzluklara dikkat çekiyordu. Gelecek sene mahsulünün verimli olmayacağı öngörüsünü vurguluyor ve diğer bazı gerekçeleri buna ekliyordu. Cemal Paşa, toplanan odunların sefer dışı ihtiyaçlar için harcanabileceğini, çöl şartlarının zorluğundan ötürü zabitan, mühendis ve insanca zayıt olmasının engellenemeyeceğini, hâlihazırda yapılmış bazı malzemelerin bir kısmının gelecek seneye kadar harap olabileceğini ve yeniden yapmak zorunluluğunun ortaya çıkacağını düşünüyordu. Ayrıca çöldeki urbanın endişelenerek tekrar İngilizlere temayül edebileceklerini belirtiyordu. Cemal Paşa, deve mubayaasında yaşanacak bir yavaşlamanın seferin ertelenmesini ilan etmek olacağını, her ay yüzde yedi oranında deve zayı olduğunu ve bir sene zarfında zayı olan develerin yeniden alınmasının ekstra bir yük getireceğinin de hesaplanması gerektiğini dahası bundan da

önce İngilizlerin haberdar olacağını yazıyordu. Bu nedenle seferin bir yıl sonraya ertelenmemesini öneriyordu. Bu yazışmaların yapıldığı dönemden iki ay önce, İngilizlerin edindiği istihbarata göre Mısır'a bir Türk saldırısının General Falkenhayn'ın kumandası altında bir ay içerisinde icra edileceği düşünülmekteydi. Ancak Cemal Paşa ile Enver Paşa arasındaki bu müzakerelerden ve bazı birliklerin Çanakkale savunmasına kaydırılmasından İngilizler haberdardılar. Hatta buradaki moral motivasyon durumları, Alman subaylarla Cemal Paşa arasında yaşanan sorunlar da İngilizlerce biliniyordu.

Burada dikkati çeken iki nokta bulunmaktaydı. İlki, İngilizlerin çok kısa zaman aralıklarında, Türkler tarafından Mısır seferinin yakın zamanda yapılacağı ve sonrasında da seferin tehiriyle ilgili sahip oldukları izlenimdi. İkincisiyse, Cemal Paşa'nın mahiyetindeki bir görevliden İngilizlerin Mısır seferinin kış ayına ertelendiğini öğrenmiş olmalarıdır. İlk durum farklı istihbarat kaynaklarından edinilen bilgilerdeki farklılık olarak yorumlanabilse de ikinci durum oldukça şaşırtıcıdır. Cemal Paşa'nın seferin ertelenmesi noktasında İngilizlerin haberdar olmasından duyduğu kaygının çevresindeki subay erkânı tarafından da taşınıyor olduğu düşünülse bile, bu ve buna benzer haberler kulaktan kulağa yayılarak İngiliz makamlarına ulaşabiliyordu.

Türklerin Mısır'a bir sefer hazırlığı içerisinde olduğunu ve her an saldırabileceklerini İngilizler öyle sık duyuyorlardı ki teyakkuz hâlinde kalmaları anlaşılabilirdi. Mısır Hidivliği prenslerinden Aziz Hasan İngiltere'nin Madrid Büyükelçisi Sir A. Hardinge'ye Barcelona'dan gönderdiği bir mektupta eski hidiv Abbas Hilmi Paşa'nın İttihatçılar ve Suriye ordusu ile Mısır'a yeni bir saldırıyı 1915 Sonbaharında yapacağını bildirmişti. Bu bilginin aynısı McMahon tarafından Dışişleri Bakanlığı'na bildirilmişti. Onun haber kaynağı ise Mısır sultanıydı. Sultan Hüseyin Kâmil'in öğrendiğine göre, eski hidiv Türklerden aldığı emirle Mısır'a yeni bir sefer için İstanbul'a hareket etmiş olabilirdi. Viyana'daki Amerikan Elçiliğine sorularak gerçeğin öğrenilmesini istiyordu. Ruslar da İstanbul'daki çok özel bilgi

kaynaklarından Türk ve Almanların Kanal'a yapılacak bir saldırı için hazırlıkları hızla sürmekteydi. Enver Paşa'nın bu sefer için "yaklaşık bir milyon kişi" toplamayı umduğu haberi Rusya'nın yönetim merkezlerine bilgi olarak geçiliyordu. Kısa zaman sonra bir milyon sayısının Alman ve Türklerin yaydığı bir söylenti, Almanların batı cephelerini rahatlatmak adına Mısır'da daha fazla İngiliz askerini tutmak için ortalıkta dolaşan bir haber olduğu söyleniyordu. Petrograd sefirine göre bu kadar insanı toplamak imkânsızdı. Yine de gerçeklikten kopuk haberler deveren etmeye devam etti. Amerikan basınında birinci saldırıdan bir ay sonra, Türklerin silahlarını "çöle gömdüğü" ve ikinci seferde bunların kullanılacağı haberleri çıkıyordu. Psikolojik anlamda yapılan propagandaların bir baskı yarattığı düşünülse bile Kanal'a yapılması 1915 yılı içerisinde düşünülen bu sefer, 1916 yaz aylarına kadar ileri kayacaktı. Diğer taraftan İngiliz kuvvetleri muazzam denecek sayıda birliği Mısır'a sevk ederken, birinci saldırıda olduğu gibi Kanal'ı savunmakla yetinmeyecek, Kanal'ın doğusunda da hızla ilerleyişe geçecekti.

Uğratina, Katya, Duveydar Baskınları

Suriye'de yukarıda detayları verilmeye çalışılan hazırlıkların fiiliyata geçirilmesi amacıyla Türkler harekete geçmek niyetindeydi. İngilizlerin Kanal'ın doğusunda yaptığı hazırlık ve ilerlemeyle ilgili kulaktan duyma bilgilerin teyit edilebilmesi, eğer mümkün olursa İngilizlere bir baskın düzenlenebilmesi ve Kanal'ın batısına atılması için bir harekete girişilmesine karar verilmişti. İngilizler de 11-15 Nisan 1916'da Kanal'dan 40 km uzaktaki Cefcafe'ye bir akın yaparak bir Avusturyalı istihkam subayı ile 33 Türk erini esir almışlardı. Daha önce de bahsedildiği üzere İngilizler, Port Said'den kıyı boyunca 75 cm genişliğinde tali bir dekovil hattı da yapılıyordu. Bu demiryolunun yapımı için ileri karakol kurma ihtiyacı ortaya çıkmış ve nihayetinde Katya vahasında ileri karakol niteliğinde 6 Nisan 1915'te Katya Bölgesi Komutanlığı kurulmuştu. Bu çalışmalardan haberdar Türk kuvvetleri gelişmeleri takip

ediyor ve ani bir saldırıyla İngiliz ilerleyişini durdurmak istiyordu. Cemal Paşa, Nisan'ın 10. günü Katya'da düşmanla bir çatışmanın muhtemel olduğunu ve bu sırada İngilizlerin Port Said'den gemiyle Muhammediye'ye takviye kıtaat getirebileceklerini, bunu engellemek için el-Ariş ile Port Said arasında devriye gezmek üzere bir denizaltının gönderilmesi istenmişti. Ayrıca Katya, Muhammediye ve Kantara mıntıkasında düşmanın bir fırka kuvvetinde hecin süvari kıtaatı bulunduğu ve Kantara'dan uzatılan dekovil hattının Katya'ya yaklaştığı bildirilmekteydi. İngilizlerin bölgedeki kuvvetleri şunlardı:

Uğratina: İki bölük (1 birlik eksik), Worchester Yeomanry müfreze 2/2 Lowland Saha Birliği

Katya: Bir bölük ve makineli tüfek kolu, Gloucester Hussars, 40 yaya (dismounted) kuvvet

Hamisah: Warwick Yeomanry, (1 birlik eksik), Gloucester Hussars, 1 bölük Worchester Yeomanry

Romani (ihtiyat kuvveti): Gloucester Hussars (1 birlik eksik ayrıca makineli tüfek donanımı yok)

Yukarıda da belirtildiği üzere İngilizler ayrıca Katya'ya dayanak oluşturmak için Romani savunma mevzii oluşturmuştu. Kanal'ın doğusunda artık konuşlanmış ve seyyar İngiliz kuvvetleri nedeniyle Türk keşif kolu Kanal'ı taciz edecek kadar yaklaşacak imkândan yoksundu. Bu aşamada İngilizlere ani ve sert bir darbe vurulması düşüncesi ortaya çıktı. Bu harekâtı gerçekleştirecek seferî kuvvet şu birliklerden oluşacaktı: Akıncı alayı, birinci ve ikinci hecinsüvar bölükleri, 32. Alay'ın birinci ve ikinci taburu, makineli tüfek bölüğü, 50 cebel topu, bir sıhhiye müfrezesi, bir cephane kolu. Yaklaşık olarak 3.688 asker, 2.668 tüfek, 2.000 hayvandan oluşan bir kuvvet bu hareketi gerçekleştirecekti. 22 Nisan 1916 akşamı müfreze, Birülabd-Birülmağdabe hattındaki ordugâhlarından ileri harekete başladı. Katya ve Birimizah'taki İngilizlere baskın tarzında kuşatıcı bir taarruz yapmaya karar verilmişti. Türk birliklerinin Katya istikametindeki yürüyüşü esnasında Uğratina isimli vahada İngiliz birliğine Türk müfrezesi emir verilmediği hâlde hücum etmişti. Burada

İngilizler büyük bir talihsizlik yaşamıştı. Vahadaki Türk ilerleyişini fark edememişlerdi. Manzara oldukça ilginç bir çatışmanın gerçekleştiğini düşündürmektedir. Vahaya giren Türk askerlerinin varlığını algılamayan İngiliz askerleri ancak su tulumbalarında su içen askerlerin bağrışmalarını duyunca nöbetçiler ateş açmışlardı. Burada Türk piyadesi İngiliz avcılarıyla makineli tüfek mevzilerine Türk topçusu ateş açmadan "Allah Allah" nidalarıyla hücum etmişti. İngilizler bu saldırıya karşı cesaretle savaşmışlarsa da sonuç İngilizler açısından oldukça ağır olmuştu. Buna göre iki buçuk bölük kadar İngiliz kuvvetinden ancak 257 er sağlam olarak esir edilmiş, 24 yaralı ile 250'den fazla ölü bulunmuştu.

Kısa bir dinlenmeden sonra devam eden birliklerin yeni güzergâhı Katya'ydı. Uğratina vahasındaki çatışmadan habersiz buradaki İngiliz birliklere 1.500 metre sokulmaları sırasında İngilizlerde hiçbir hareketlilik olmamasına rağmen birkaç İngiliz süvarisine aniden atılan kurşunların çıkardığı sesle İngilizler alarma geçmişti. İngiliz mevzilerine 600 metre kadar mesafede başlayan bu hareketsiz makineli tüfek ateşi ilerleyen saatlerde Uğratina'dan gelen kuvvetlere rağmen cephanenin bitmesi ve dağ bataryasının yeniden başlayan ateşiyle durum İngilizlerin aleyhine dönmüş ve teslim olmuşlardı. Ayrıca Duveydar isimli yerde özellikle Akıncı Alayı'nın büyük çabalarıyla başarı elde edilmiş ve çok sayıda esir alınmış, İngilizlere çok sayıda kayıp verdirilmişti. Uğratina-Katya ve Duveydar baskınları sonrası Kanal'a ikinci bir saldırı yapılması için harekete geçilecekti. Anlaşılacağı üzere bu çatışmaların yaşandığı günlerde detayları anlatılan Hicaz ayaklanması patlak vermişti. Ancak buna rağmen Kanal'a ikinci bir saldırı yapılacaktı.

Resim 11: Katya çarpışmasından bir görüntü.
(Amerikan Kongre Kütüphanesi, American Colony in Jerusalem)

Romani Muharebesi

28 Haziran 1916'da IV. Ordu Komutanlığı I. Kuvve-i Seferiye Komutanlığına Kanal'a yapılacak harekât için şu emri verdi: I. Kuvve-i Seferiye, asıl kuvvetleriyle Kantara genel istikametinde ilerleyecektir. Burada amaç İngilizleri mevzilerinden atmak ve asıl Mısır seferinin başladığı düşüncesini oluşturmaktır. Bu noktada asıl mevzilerine taarruz edip etmemek hususu, I. Kuvve-i Seferiye komutanının takdirine bırakılmıştı. Ancak I. Kuvve-i Seferiye'nin felakete sürüklenecek bir harekete atılmaması da istenmekteydi. Zira geriden ciddi bir takviye alamaması hususu da hatırlatılmaktadır. Geri çekilme hususu da "yalnız zorunlu ve olağanüstü sebeplerle" ve "ordu tarafından verilecek emre binaen" ancak İngilizlerin tahkimli mevzilerine taarruz edilirse I. Kuvve-i Seferiye bu mevzide kalmak üzerine plan yapacak fakat bunun kesin biçimde mümkün olmaması durumunda -ordudan sormak hususunda da imkân olmazsa- I. Kuvve-i Seferiye'nin ancak taktik gereği sınır dışına çekilebileceği belirtiliyordu. Bu emir gereğince yapılacak hazırlık ve ileri harekât VIII. Kolordu komuta-

nı uhdesinde gerçekleştirilecekti. Kanal seferinin sonuna kadar çöl komutanlığını, Birüssebi'ye gelecek VIII. Korddu komutanı yapacaktı. I. Kuvve-i Seferiye Komutanı Kressenstein, 4 Temmuz'dan itibaren birliklerini el-Ariş'e intikal ettirmeye başlamıştı. Bu kuvvetler şunlardan mürekkepti: 1. Kuvve-i Seferiye ve 3. Tümen karargâhı, 31. ve 32. Piyade Alayları ve 32. Alay'ın makineli tüfek bölüğü, 3. Tümen dağ topçu taburu, 3. Tümen hecinsüvar bölüğü, istihkâm bölüğü ve sıhhiye bölüğü, Avusturya Macaristan dağ obüs taburu (altışar toplu iki batarya), 210 milimetrelilik 1. ve 2. ağır havan bataryaları (Bunlar el-Ariş'te bırakılmıştı), 2 uçaksavar top takımı (2'şer toplu), 100 mm uzun top bataryası (2 toplu), 150 mm Osmanlı obüs bataryası, ağır makineli tüfek taburu (8 bölüklü), 1. ve 2. hafif piyade havan (bomba) müfrezeleri, lağımçı müfrezesi (mayıncı), ordu telgraf müfrezesi, hafif telsiz müfrezesi, muhabere müfrezesi, kuyucu müfrezesi, 1., 2. ve 3. ekmekçi müfrezeleri, 1.-6. seyyar hastaneler, hastane nakliye kolları (kakule) 1-6 malzeme kolları, uçak müfrezesi (300. Bölük). Bu kuvvet içerisinde Paşa Kuvvetleri de vardı.

Muhtemel İngiliz kuvvetlerinin ve hazırlıklarının durumuna bakıldığında şu detaylar ortaya çıkıyordu: Kanal'ın doğusunda taşkınlara sebep olarak bataklık bir saha oluşturmuyordu. Diğer taraftan demiryolu ve karayolu uzatılarak geri hat ile iyi bir lojistik bağlantı kurulmuştu. Bu noktada İngilizlerin Kanal'ın doğusunda nerede bulundukları hatırlanmalıdır. İngilizlerin doğudaki asıl mevzilerinin Kanal'a mesafesi Kantara doğusunda 10 kilometre, İsmailiye doğusunda 20 kilometre civarıydı. Savunma mevzii birleşik bir hat değil çeşitli tahkimat gruplarından oluşuyordu. Beş yerde kuvvetli tahkimatları vardı: İlki Kantara'nın doğusunda Aynnihan'da sol kanat mevziiydi. İkincisiye Balah kuzey-doğu mevziiydi. Her biri en az birer takım-lık 10 tane piyade siperinden oluşuyordu. Üçüncüsü Balah güneydoğu mevziiydi. Bu savunma grubu da kuzeydoğu mevziinin tümüyle aynısıydı. Dördüncüsü İsmailiye kuzeydoğusundaydı. Beşincisi ise İsmailiye ile Serapyum doğusunda Aynnihan mevzii ile bağıntılı büyük Acıgöl mevziiydi.

Kanal savunma kuvvetleri 50-60.000 arasında tahmin ediliyordu. Tüm hazırlık ve hesaplamaların ardından I. Kuvve-i Seferiye hareketine başlandı. Yürüyüşün hedefleri: Birülabd ve Biribayut hattı, İkinci hedefi Uğratina-Hodelmasya-Birimagaybra olacaktı. Yukarıda anlatıldığı üzere 24 Temmuz 1916'dan itibaren I. Kuvve-i Seferiye hedefine ulaştı ve tahkimata başladı. Amaç Romani ve Muhammediye'de yapılacak taarruzla düşmanı bu hattın batısına atmak. Kressenstein saldırıyı yapmakla yapmamak arasında çok kez gidip geldiğini, kurmay başkanı Kadri Bey'in İngilizlere saldırı konusuna sıcak bakmadığını zira düşmanın sayıca üstün, askerin talimsiz olduğunu belirttiğini hatıralarında yazmaktadır. Kressenstein risklerine rağmen harekâtı yapmak ve İngilizleri tuttukları araziden geriye atmak hususunda istekliydi. 4 Ağustos 1916'da Türk uçakları İngiliz mevzileri ile ordugâhlarını bombaladı.

Sıcak hava ve kumluk arazi sebepleriyle askerin harekât kabiliyeti kısıtlıydı ve daha kötüsü yapılan keşiflerin aksine İngilizler (İngiliz Süvari Bölüğü), Türk 3. Grup birliklerini arkadan dolaşarak taarruz etmeyi başarmıştı. Şiddetle direnilmişse de Kurmay Binbaşı Kâmil Bey komandasındaki kuvvet İngilizlere tutsak düşmüştü. Çarpışmanın sonunda I. Kuvve-i Seferiye'den 850 kişi İngilizlerce esir edilmişti. 5 Ağustos 1916 saat 06.00'a doğru bütün I. Kuvve-i Seferiye birlikleri Birihamizah-Birimemlûk-Katya-Errabah hattına geri çekilmiş, kayıp ve komutansız kalan 39. Alay'ın durumu gözden geçirilmişti. 5 Ağustos öğleden sonra 5-6 tugay olduğu tahmin edilen İngiliz kuvvetleri geniş bir cephe ile Türk sağ kanadına Errabah civarında taarruz etmişti. Ancak burada 39. Alay'a karşı kısmen kolay elde edilen başarı İngilizler için yanıltıcı olmuştur. Albay Refet (Bele) komutasındaki kuvvetlerin kuvvetli mukavemeti İngiliz plan ve beklentisini altüst etmişti. 7 Ağustos günü Türk sağ kolu ile merkez kolunda topçu muharebesi olmuş, Avusturya-Macaristan dağ obüs bataryaları bu muharebelerde kendisini göstermişti. 9 Ağustos 1916 günü İngilizlerle Türk I. Kuvve-i Seferiye Kuvvetleri arasında Birülabd Muharebesi cereyan etti. Bu muharebe İngilizlerin atlı tugayının saldırısı ile 13

saat sürdü. 3. Tümen, kumandanları Refet (Bele) Bey ve Türk topçusunun mükemmel muharebe yeteneğiyle İngiliz kuvvetlerini ezmişti. İki tarafın da kuvvetleri son derece yorgun düştükten sonra İngiliz takibi başarılı olamadı.

Romani Muharebesi hakkında bir değerlendirme yapmak gerekirse bu muharebenin Türkler açısından hedefini kaybettiğini söylemek mümkündür. Türk tarafı verdiği esirlerle birlikte (yaklaşık 4.000 esir), bir dağ bataryası, 9 makineli tüfek, 2.300 tüfek, cephane, 100 at ve deve, 500 deve ve 2 tam teşekküllü sahra hastanesi kaybetti. İngiliz kaynakları, İngilizlerin 1.130 asker kaybettiğini belirtmektedir. İngilizler en son 17 Eylül 1916 sabahı Birülmezar'daki Türk artçısına bir baskın tarzında taarruz etti. Bu saldırı da Birülabd'da olduğu gibi İngilizlere ağır kayıplar verdirdi. Ancak arkadan destek gelme ihtimalinin azalması nedeniyle Birülmezar'daki Türk artçı kuvvetleri geriye çekildi. Bu çekiliş resmî olarak İkinci Kanal Harekâtı denilen taarruzun sonu anlamına geliyordu.

II. Kanal Harekâtı olarak isimlendirilen bu harekâta Türk tarafı 4.000 kişi kaybetti. İngilizlere göre Türk kayıpları 9.000 kişi kadardı. İngilizlerin de kayıpları oldukça ağır olmuştu. Genel kanaat özellikle Hicaz isyanının patlak vermesiyle bozulan ahenk ve özellikle 14. ve 53. Tümenlerin, Kanal Harekâtı'na katılamaması nedeniyle Kanal'ın doğusunda uzun süre kalabilecek kabiliyeti yitirmiş olduğudur. Hicaz'da patlak veren isyan ve harekâta etkisine daha yakından bakmak 1916 yazında Kanal'ın doğusundaki mücadeleyi anlamak açısından da faydalı olacaktır. Bir sonraki başlıkta bunu yapacağız.

VIII. Kolordu Komutanı Kressenstein, anılarında, "Son senenin bütün çalışma, azap, endişe ve mücadelelerinden sonra böyle sınırlı bir hedefle yetinmek mecburiyeti çok acıydı. Teselli verecek bir gerçek varsa o da yaptığımız teknik hazırlıkların bir taarruz tehdidinin Mısır'da daimî bir surette büyük kuvvetlerle önemli miktarda harp malzemesi bağlamış olmasıydı," şeklinde ifade ettiği sonucu kabul etmek mümkün müdür? Harekât sonrası İngiliz ilerleyişinin durmadığı göz önüne alındığında bu sorunun cevabı olumsuzdur. İngilizler, Romani'de Türklere

darbe vurulduğunu ancak bunun neticesinin bir süre sonra anlaşılabilirdiğini kaydetmektedir. Bu durumu da Romani sonrası Türklerin Kanal'a bir daha tehdit edici bir hareket gerçekleştirememesi ve Murray'ın Filistin'e doğru harekâtının metodolojik ve sürekli olarak devam edebilmesiyle açıklamaktadır.

Hicaz İsyanı, Arka Planı, Patlak Vermesi ve II. Kanal Harekâtına Etkisi

Şerif Hüseyin, II. Abdülhamid tarafından İstanbul'da Şûrâ-yı Devlet azalığı göreviyle zorunlu ikamette tutulmuştu. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Hicaz'a dönmesine izin verilen Şerif Hüseyin, Hicaz'da azalan nüfuzunu yeniden tesis etmek için çaba göstermişti. Bu günlerde demiryolları kutsal topraklara ulaşmaktaydı, öyle ki Şam-Medine hattı açılınca hacılar tren yolunu kullanabilmişlerdi. Artık hac yolunu koruma ve hac güvenliğini sağlama görevi bu teknoloji sayesinde anlamını yitirmeye başlamıştı. Bundan sonra Şerif Hüseyin ile hangi konular gündeme geldiğine bakıldığında kardeşi Nasır'ın Âyan Meclisi'ne atanmasını istediği ve bunun temmuz 1909'da gerçekleştiği görülmektedir. Diğer taraftan İbn Suûd'un otoritesini ve hâkimiyet sahası aleyhine faaliyetlere de girişmiştir. Osmanlı Devleti bu konuda Şerif Hüseyin'i desteklemedi. Merkezi otoritenin temsilcisi Hicaz valileriyle de sorunlar yaşamaktaydı.

“Savaş başladığında Şerif Hüseyin'in Osmanlı Devleti aleyhine harekete geçmesini gerektirecek gerekçeler var mıydı?” sorusuna bu bağlamda baktığımızda, yukarıda bahsettiğimiz veçheden Şerif Hüseyin'i incelersek, onun da böylesi bir karar için hazırlıkları olduğunu söyleyebiliriz. İsyanı kadar geçen gelişmeleri özetleyerek ilerleyelim.

1) Kitchener-Şerif Abdullah İletişimi: Osmanlı Devleti savaşa girmeden evvel İngiliz Savaş Bakanı Lord Kitchener, Kahire'deki İstihbarat Departmanı'nın etkili ismi Ronald Storrs vasıtasıyla Şerif Abdullah'a Almanlar nedeniyle Türkler İngiltere'yle bir savaşa girerse babası Şerif Hüseyin'in ve Hicaz Araplarının İngiltere'ye karşı tutumunun ne olacağını sorması.

2) Son ana kadar bekleme ve hazırlık: 1916 yılı başlarında IV. Ordu bölgesini teftişe çıkan Enver Paşa'nın Mekke emiri ve oğlu Faysal'la temaslarının isyana giden son süreçte Şerif ve oğullarının fikirlerinin netleşmesine neden olması. Bu seyahat sırasında Enver Paşa ve beraberindeki heyet Şerif Hüseyin ve Faysal tarafından karşılanmış ve ağırlanmıştı. Enver Paşa Faysal'a Medine'de Arap kıtalarının teftişi sırasında cihad-ı mukaddes için harp edecek savaşçılar bunlar mıdır diye sorduğunda, Faysal bunu tasdik etmişti. Bu bilgiyi veren T.E Lawrence'dir. Şerif Abdullah hatıralarında *cihad-ı mukaddese* katılıp Osmanlı Devleti'nin savaştaki faaliyetlerine destek vermek için babasının merkezi idareden; genel af çıkarılması, Suriye ve Irak'ta ademimerkeziyet yönetimi ilan edilmesi, Mekke'deki Şeriflik yönetiminin Sultan Selim zamanından beri kabul edilip miras yoluyla aktarılan haklarının yeniden tanınması ve Şerifliğin babadan oğula geçeceğini yazmaktadır. Eğer bunlar yapılırsa Arap milletin üzerine düşeni yaparak Suriye'de bulunan Emir Faysal'ın yanına yeni askerler vereceklerini söylemektedir. Ancak Sadrazam Said Halim Paşa ve Enver Paşa'nın bu taahhütleri vermeyeceklerini, Suriye'deki suçluların hak ettikleri cezalara çarptırılacağını, cepheye asker sevk etmediği takdirde oğlu Faysal'ı bir daha göremeyeceğini bildirdiğini Kral Abdullah anılarında yazmaktadır. Şerif Hüseyin verdiği cevapta Faysal hakkında tasarrufun kendilerinde olduğunu ancak onu tekrar göreceğine inandığını yazdığını da eklemektedir. Sadrazam Said Halim Paşa verdiği cevapta kuvvetlerini sevk etmesi durumunda Cemal Paşa'ya Şerif Faysal'la görüşmesi için gerekli işaretin verildiğini bildirdi. Şerif Hüseyin kendi askerlerinin Şerif Faysal kumandasında hareket etmek istediklerini, bu nedenle Faysal'ın ulaşması durumunda askerlerinin harekete geçeceğini yazdı. Bunun üzerine Faysal Medine'ye gönderildi. Ancak Faysal'ın güzergâhı Kanal seferine katılacak birliklerle aynı değildi. Bu bağlamda Şerif Hüseyin'in öne sürdüğü istekleri kabul edilseydi isyanın olmayacağına dair bazı iddialar ise gerçeklikten uzak görünmektedir.

3) İngiltere'nin Çanakkale ve Kût'ül Amâre'de alınan başarısız sonucu başka şekilde değiştirme isteği: Çanak-

kale’de ve Kût’ül Amâre’deki önemli başarısızlık ardından Türklerin savaşta hem fiilî gücünü hem de moral motivasyonunu düşürmek için İngiltere Şerif Hüseyin’in isyanı üzerinde dikkatini yoğunlaştırmıştır.

4) Hilafet: Hilafet makamını Hicaz’a taşımaya yönelik isteklerin isyanın hazırlayıcı faktörlerinden olduğundan da söz edilmiştir. *Cihad-ı ekber* ilanının Şerif Hüseyin’in ruhani kimliğine yönelik bir girişim olduğu, isyana bu hadisenin zemin hazırladığı iddia edilmiştir. Diğer taraftan İngiliz makamları arasında hilafet meselesinin bir teşvik edici olarak Şerif Hüseyin’e sunulması hususunda farklı görüşler bulunmaktaydı. İngiliz makamları Arap hilafetine Müslümanlar karar verirse İngiltere’nin buna saygı duyacağı üzerinde yoğunlaşmaktaydı. Bunun istisnası, karar mercileri arasında ilk dikkat çekici isim Kitchener’dı. Şerif Abdullah’a 31 Ekim 1914 tarihinde yazdığı mektupta hilafet meselesini açmıştı. İsyanın hazırlık aşamasında Sudan Kadısı Ali Morghani hilafet meselesine dair İngiltere’nin açık bir deklarasyonda bulunmasını ve halifelik pozisyonu için Şerif Hüseyin’in en uygun isim olduğunu yazmıştı. Kitchener tarafından açıktan ve yazılı olarak gündeme getirilen bu teklifler Şerif Hüseyin üzerinde muhtemelen etkili olmuştur.

5) Cemal Paşa’nın baskıcı yönetimi: Cemal Paşa’nın Suriye valiliği sırasındaki sert uygulamaların Araplar arasında nefret oluşturduğu, bu nedenle Şerif isyanının bu “diktatoryal” yönetime yönelik olduğu iddia edilmiştir. Dahası Kızıldeniz’in İtilaf Kuvvetlerince abluka altına alınması gibi sebepler zikredilmiştir.

Buraya kadar anlattıklarımız isyanın Şerif Hüseyin nezdinde hazırlık aşamasının meşru nedenleriyle ilgiliydi. Peki tüm bu hazırlık aşamasında Osmanlılar meseleye nasıl yaklaşıyorlardı? Savaş başlarında Suriye’de bir isyan patlamasından korkan Cemal Paşa, Şerif’in hareketlerinden şüpheye düşmedi mi? Önleyici tedbirler düşünmediler mi? Bu konuda resmî kayıtlara bakıldığında bazı örtülü tedbirler göze çarpmaktadır. İsyanadan evvel XII. Kolordu Kumandanlığına bir yazıyla Cemal Paşa, Medine’nin ve demiryolu hattının korunmasını istemiş ve bir açık ihti-

mal olarak görülen; Şerif Hüseyin'in düşmanla açıktan bir iş birliğine girmesi ve isyan bayrağını kaldırmasına kadar müsamahalı davranılmasının siyaseten daha yerinde olacağını yazmıştı. Şerif Ali ve Şerif Faysal'ın asilerin kumandanlığını ifa etmekte olduklarının dahi bilmezden gelineceği yazılmıştı. Askerî hazırlıklar yapılmaya devam ederken görüntü olarak gelişmelere karşı bir kayıtsız kalma duruşu tercih edilmişti. Şerif Hüseyin isyanı resmî deklarasyonla başladığında da Osmanlı makamları bu deklarasyonun bir "fesat hadisesi" olduğunu ve çok büyümeden isyanın söneceğini düşünmüşlerdi. Cemal Paşa, isyan patlak verdikten sonra yanıldığını itiraf etmişti:

... hiçbir zaman Mekke Şerifi'nin dürüst niyetine inanmakla beraber, İslâm halifeliğinin ebedi saadet veya felaketi-nin söz konusu olduğu böyle umumi bir harp sırasında, kişisel amaçları için bütün İslâm âlemini esaret boyunduruğuna almak isteyen devletlerle ittifak ederek, hilafet aleyhine isyan edeceğini ve memleketin her tarafında fitne ve fesat ateşleri tutuşturacağını katiyen ümit etmezdim. 1914 yılı aralık ayında kendisiyle başlamış olduğum gayet nazik ve saygılı haberleşme devam ediyor ve 1915 senesi kış mevsiminde girişilecek İkinci Kanal Seferi'ne Hicaz'dan göndereceği bir askerî kuvvetle katılacağına kesin güvence veriyordu.

Gelelim isyanın hazırlanması aşamasına. Tahmin edileceği üzere devlet otoritesine başkaldırmak devletin en zayıf olduğunun düşünüldüğü zamanlarda dahi son derece riskli ve sonuçları açısından öngörülemezdir. Şerif ile İngiltere arasındaki görüşmeler yani mektuplaşmalar çok meşhurdur ve İngiltere ile Şerif Hüseyin arasındaki antlaşmanın taslağı bu yazışmalarla oluşmuştur. Bilindiği üzere yazışmalar İngiltere'nin Kahire'deki önemli isimlerinden Ronald Storrs'a Şerif'in 14 Temmuz 1915 tarihli mektubuyla başlamıştır. Şerif bu mektupta tüm Arap bölgesinin ve Arap hilafetinin kabul edilip edilmediğini sormuştur. McMahon, 28 Ağustos 1915'te harekete duydukları sempatiyi bildirmiştir. Yazışmalar sürmüş ve ekim sonlarında McMahon, Kilikya ve Kuzey Suriye'nin Şerif'in bölgesi dışında olduğunu bildirdiği bir cevap yazmıştır. Bu mektupta Bağdat ve Basra'nın İngiliz özel yönetiminde bırakılması gereken bölgeler olduğunu da eklemişti. Şerif

ve McMahon arasındaki mektup teatileri 5 Kasım 1915'te "anlaşmayla" sonuçlandı.

Osmanlı yönetimi Şerif'in isyan gibi bir harekete girişeceğini hâlâ beklemiyordu. Öyle ki Yemen bölgesine gönderilen paraların sevkine Şerif Hüseyin görevlendirilmişti. O da Osmanlı Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderdiği bir yazıda "denizdeki muhasaralara rağmen güvenilen senbuklarla (Arabistan limanlarında kullanılan bir tür kayak) Yemen'e bir kafilâ gönderilmesine cesaret edileceğini" yazmıştı. McMahon ile Şerif Hüseyin pürüzleri gidermek için yazışmalara devam ettiler. Şerif bağımsız Arap bölgesine Beyrut ve çevresinin dâhil edilmesini tekrarladı. Pek çok konu arafta kalmıştı. Şerif Hüseyin ve Hâşimîler bu pürüzlere rağmen Türklere karşı isyan bayrağını kaldırdılar. Şerif Hüseyin'le yazışmalar ve verilen sözler İngiltere'nin, müttefiki Fransa'yla bir anlaşmaya varmasını gerektiriyordu. Mark Sykes Dışişleri Bakanlığı tarafından Arap devletinin gelecekteki sınırlarının ve İngiliz-Fransız etki alanlarının belirlenmesi için görüşmelerde bulunmaya yetkilendirdi. Bu görüşmeler nihayetinde Rusya'nın anlaşmaya dâhil edilmesi için Mark Sykes ve George Picot Petrograd'a gittiler. Rus Dışişleri Bakanı Sergey Sazonoff ile de mart 1916'da anlaşmaya varıldı. Bu antlaşma (Sykes-Picot) Arap Yarımadası'nın sınırlarının belirlenmesinde en önemli belgelerden biridir. Ortadoğu'nun paylaşımını bölge üzerinde hak iddia eden İngiltere ve Fransa arasında netleştiren 1916 yılının mayıs ayında imzalanan Sykes-Picot Antlaşması tam olarak değilse de birçok meseleyi netleştirmiştir. Adana, Antep, Urfa, Mardin, Diyarbakır gibi Anadolu şehirlerini de içine alarak kuzeyden Musul ayrıca Suriye kıyıları Fransız idaresine bırakılmış; Akkâ ve Hayfa limanları, Bağdat, Basra ve Güney Mezopotamya İngiltere'ye ayrılmıştır. Ayrıca Filistin'de uluslararası bir yönetim tesis edilmesi kararlaştırılmıştır. Bölge üzerinde müttefik olarak hareket eden İngiltere ve Fransa'nın bölgesel paylaşımlarının ortaya konduğu bir belge olarak taraflar için hâlâ uygulanabilir olmaktan uzaktı. Acaba Mark Sykes ve Henry Picot gerçekten de T.E. Lawrence'nin dediği gibi bu anlaşmayı nasıl olsa uygulanamaz diyerek mi imzaladılar? Bunu bilmemiz mümkün

değil ancak bu resmî belge üzerinde sonradan bazı revizyonlara tâbi olacak esaslı bir metindi.

İngiltere'nin silah, cephane ve para desteğinden sonra 5 Haziran 1916'da Medine'de isyan başlatıldı. Mark Sykes, Şerif Hüseyin'in kuvvetlerine 18.000 tüfek ve 11.000.000 küçük kalibreli silah başta olmak üzere çok sayıda mühimmat sağlamıştı. O derece ki, Hicaz sahillerinden İngiliz deniz uçağı desteğı sağlandığını dahi belirtmişti. Bu destek olmasaydı Mekke emirinin isyanı başlatması imkânsızdı. İsyan İngiliz yardımıyla başlayacak, İngiliz ve ardından da Fransız yardım ve yönlendirmesiyle devam edebilecekti. II. Kanal Harekâtı'nı sekteye uğratan Arap isyanı yüzünden Hicaz'la tüm iletişim kesildi. Araplar 800 Türk'ü Cidde'de, 1.000'ini Mekke'de ve 12.000'ini Taif'te teslim almayı hedeflemişlerdi. Şerif kuvvetleri hızlı biçimde Cidde'yi düşürüp, Mekke'yi aldılar ve Şerif Abdullah Taif'i ele geçirdi. Osmanlı Devleti derhal Şerif Hüseyin'in Şerif unvanını lağvederek yerine Ali Haydar'ı atadı.

İsyanın patlak vermesinden evvel, durumun ciddiyeti anlaşılınca bazı tedbirler alındı. IV. Ordu'ya Şam'da vekalet eden XII. Kolordu Kumandanı Fahreddin Paşa (Korgeneral Türkkan) Medine'ye görevlendirildi. Fahreddin Paşa Yemen'e görevlendirilecek birlikleri burada tutmak dışında Şerif Hüseyin ve oğullarına karşı sert bir tavır içerisine girmede. Şerif Hüseyin'in oğulları Faysal ve Ali ile isyandan bir gün öncesine kadar konaklarında kalacak kadar yakın bir diyaloga girişmiş olmasına rağmen muhtemelen onlar Fahreddin Paşa'nın ziyaret sebebinin onları bir şekilde ortadan kaldırmak olduğunu düşünüyorlardı. Ali ve Faysal Medine'den ayrılarak II. Kanal Harekâtı birliklerine katılmak üzere Kudüs'e gideceklerini bildirmelerine rağmen güzergâhlarını değiştireceklerdi. Osmanlı Başkumandanlığı Hicaz Bölgesi'nde toplanan mücahitlerin başında bulunan Faysal'ın beraberindeki kuvvetle Kudüs'e gelmesini bekliyordu. Hatta IV. Ordu Kumandanlığı Faysal'ın beraberindeki kuvvetle birlikte hareket için 10.000 liranın gönderildiğini merkeze bildirmesi üzerine Mekke Emaretinden yeniden Başkumandanlığa Faysal'ın beraberindeki kuvvetlerle harekete geçtiği yazılmıştı. Ancak bu aşamadan sonra ne Faysal ne de bir başka Şerif kuvveti Osmanlı kuvvetleriyle destek için bir araya gelecekti.

İsyan fiilî anlamda başladıktan sonra Şerif kuvvetlerinin askerî harekâtı şöyle gelişti: Şerif Ali Beynelharemeyn'de urbanı toplarken, Faysal Hafir İstasyonu'nun batısında bir noktada diğer kabile ve urbanın toplanma yerine gitmek için harekete geçti. Osmanlı makamları tedbir almaya yönelik olarak Şam'da hazır bekleyen kuvveti 3 Haziran 1916'da Medine'ye hareket ettirdi. Dört bölüklü bir akıncı alayına da Medine'ye hareket emri verildi. Faysal ve Ali'nin yönetimindeki urban kuvvetleri Medine'nin Suriye bağlantısını keserek şehri düşürmek amacıyla saldırıya geçmişlerdi. Bu kapsamda telgraf direklerini dahi tahrip ettiler. 5/6 Haziran 1916'da başlayan öncül saldırılar alınan tedbirler sayesinde boşa çıkarıldı. 10 Haziran 1916'da Mekke, Taif, Cidde ve Medine'ye eş zamanlı saldırı başlatan Şerif birlikleri Medine'yi düşüremedi. İsyanın ilk günlerinde Şerif'in askerî gücünü düzensiz bedevi birlikleri ve az sayıdaki Şerif muhafızı oluşturuyordu. Silah gücü de zayıftı. Ancak buradaki Türk birliklerinin durumu iyi değildi. İsyanın başlamasından hemen sonra Şerif kuvvetleri ele geçirdikleri şehirlerde 5.000 Türk askerini esir ederek Cidde, Taif ve Mekke'yi kontrol altına almışlardı. İstisna olan yer Medine'ydi. Medine'nin Türklerin elinde olması Mekke üzerine Türklerin yeniden yüklenme ihtimalini doğuruyordu.

Ekim 1916'da Şerif Hüseyin kendisini Hicaz Kralı ilan etti. Onun krallığını ilan etmesinden bir gün sonra İngiltere tarafından Rabeh'e bir uçak gönderildi. Tüm bu gelişmelere rağmen Medine düşürülemedi. Medine, Fahreddin Paşa kumandasındaki Türk garnizonu tarafından tutulmaya devam ediliyordu. İsyancı Arap ordusunun kuvvetlerini oluşturan Şerif'in askerleri İngiltere'nin fiilî desteğine rağmen güçlü bir askerî varlık da gösteremiyordu. Türk kuvvetleri Mekke'yi geri almak için bazı adımlar atmışlarsa da bu girişimleri de başarılı olamadı ve bundan sonra Medine'nin savunulmasıyla yetinilmesi zaruri bir sonuç olarak ortaya çıktı. Yine de Şerif kuvvetlerine bazı darbeler de vuruldu. Temmuz 1916 sonlarında Şerif Ali kuvvetlerine karşı Medine-Rabi yolu güzergâhında ileri harekât ile Aşar boğazı ele geçirildi. Şerif Ali kuvvetlerinden bir kısmı esir alındı. Ali ve Faysal kuvvetlerinin Medine'den uzak

kalmaları için ağustos ayı içerisinde Fahreddin Paşa birlikleri tarafından bir hayli zayıf verildi. Fakat daha ileri gidilmesini engelleyecek konular Medine'de haberleşme ve ikmal sorunları, birliklerin sayısının noksanlığı, ileri harekâtın yaratacağı riskler nedeniyle ağustos 1916'dan itibaren Medine'nin müdafaasıyla yetinilmesi fikri benimsendi. 1916 yılı bitmeden Medine'nin güneyindeki çarpışmalarda Faysal kuvvetleri yenilgiler aldılar, Yenbu'ya kadar çekilmek zorunda kaldılar.

9 Aralık 1916'da Yenbu, Türk birliklerinin eline geçti. Ancak artık Medine'ye hiçbir yeni kuvvet sevk edilemeyeceği bildirildi. Medine düşmemiştir. Medine üzerine yapılan Arap kuvvetlerinin saldırıları başarılı olamıyor, bu durum da Şerif kuvvetleri için kaygı verici biçimde Arap kabilelerinin sadakati noktasında şüpheleri arttırıyordu. Uzayan süreç bu kabilelerin Şerif'e duydukları sadakati bitirebilirdi. Medine'yi tutan Türklerin takviye almaları ihtimali de hesaplanarak İngiliz birliklerinden Şerif kuvvetlerine takviye yapılması önerildi. Bu durum Şerif Hüseyin'i açıklaması güç bir pozisyona sokacaktı. İngiliz kuvvetlerinin desteklediği Şerif kuvvetleri, Halife'nin ordusuyla karşı karşıya geldiğinde oldukça tezat bir görüntü ortaya çıkacağı gibi zamanı geldiğinde bu kuvvetlerin bölgeden ayrılmaması ihtimaliyle karşı karşıya kalınacaktı. Bu nedenle teklif kabul edilmedi. Diğer taraftan Hicaz demiryolu öylesine tahrip edilmişti ki buradaki garnizonun Suriye bağlantısı kesilmişti. Medine'deki Türkler için iki alternatif kalmıştı: ya lojistik destekten koptukları için açlıkla karşı karşıya gelecekler ya da geri çekileceklerdi. Açlık riski göze alınarak Medine'de kalan Osmanlı kuvvetleri kutsal topraklarda Şerif'in hareketini ve hâkimiyetini yarım bırakıyordu. Medine'nin ısrarla savunulması hem Fahreddin Paşa için dinî bir vecibe olarak addedilmiş hem de Medine'nin düşüşünün Suriye'de de bir ayaklanmayı tetikleme-sinden korkularak bu yola gidilmemiştir. Ancak artık Fahreddin Paşa, isyancı urbanı dağıtılabilmesi için talep ettiği takviye kuvvetlerin verilemeyeceğini öğrendikten sonra Yenbu'yu 16 Aralık 1916'da boşalttı. Zira Türklerin artık kuzeyden takviye alma şansı kalmamıştı. Bu arada Arap birlikleri 3 grupta teşkil etti:

I. grup: Şerif Ali idaresinde 8.000 kişilik bir birlikti. Medine'nin güneyinde teyakkuzdaydı.

II. grup: Şerif Abdullah idaresindeki 4.000 kişilik bir birlikti. Medine'nin doğu ve kuzeydoğusunda konuşlanmıştı.

III. grup: Faysal emrindeki 8.000 kişilik kuvveti ve gereğinde demiryoluna saldırmak üzere Yenbu'da bulunuyordu.

Lawrence ve Wilson'un tasarısı Şerif Abdullah kuvvetleriyle Medine'nin kuzeyinde Hicaz demiryolunun iki tarafını tutmak ve bu sayede Türklerin Yenbu, Vech ve Rabi'yi ele geçirmesi ihtimalini ortadan kaldırmaktı. Yine bu plan çerçevesinde daha savaşın başında ele geçirilmeye çalışıldığı hâlde mümkün olmayan Akabe'nin Türklerden koparılması gündeme geldi. Bu işin organizasyonu Lawrence'a verilmişti. Faysal ve Şeyh Avuda'nın kuvvetleri Akabe'ye ilerleyecekti. Aşiret lideri Avuda'nın Faysal kuvvetlerine katılması gücünü arttırmıştı. 1.000 kilometreden uzun bir mesafe katedilecek, Akabe bir yıldırım baskınıyla ele geçirilecekti. Bu plan Lawrence'ın önerisiydi ve kabul edildi. 9 Mayıs 1917'de Lawrence, beraberindeki Avuda ve Faysal'ın yeğeni Emir Nasır ile 50 kişilik grup Vech'teki Faysal'ın karargâhından hareket etti. Kafile demiryollarını tahrip edecekti. Bunun için altı deve yükü dinamit, kabilelere dağıtılmak üzere 160 kg altın para yanlarındaydı. 10 Mayıs'ta Tebük-Medain-i Salih arasından doğuya geçilirken raylar altına yerleştirilen tahrip kalıplarıyla geçit çeşitli yerlerinden hasara uğratıldı. Bu arada Nuri el-Şahlan da Şeyh Avuda'nın kendisiyle görüşmesinden sonra Şerif kuvvetlerine destek vermeye razı oldu. Lawrence de Şam'a kadar 805 kilometrelik alanda kabile başkanlarıyla görüşmeler yaptı. Bazı sözler aldı. Amman'ın kuzeyinde demiryoluna yeni bir saldırı gerçekleştirildi. Burada Lawrence birliklerinin amacı Türklerin dikkatini kuzeye çekmekti. Nebek'e gelen Lawrence 500 kişilik Avuda kabilesiyle harekete geçti. Maan'ın güneyinden geçilerek Akabe doğrultusunda saldırı başlatıldı. Akabe saldırısı ile ilk hamlede Maan, Akabe yolu üzerindeki Ennekap boğazına el atıla-

cak, Türklerin Maan'dan takviye almaları önlenecek, ardından Akabe ele geçirilecekti. Bu amaçla 28 Haziran'da Arap kuvvetleri Maan'ın güneyinden demiryolunun batısına geçti. Maan-Akabe arasında ve Maan'a yakın tepelerde yerleştirilmiş Türk jandarma karakolunu esir etti.

2 Temmuz'da başlayan çarpışmalar neticesinde 6 Temmuz 1916'da Akabe düştü. Bu saldırı sırasında 700 Türk askerinin de hayatını kaybettiği tahmin edilmekteydi. Medine ve çevresinde tehdit arttıkça Cemal Paşa, Fahreddin Paşa'nın her türlü iyi niyet ve gayretine rağmen durumun kötüye gitmesinden dolayı Medine'nin boşaltılması gerekliliğini bildirdi. Fahreddin Paşa'nın hassasiyetini de dikkate alarak yerine Albay İsmet'in (İnönü) atanmasını istemişse de Başkumandanlık İsmet Paşa'nın yaşının genç olmasından dolayı bunu uygun görmemiştir. Bu arada Hicaz Kuvve-i Seferiye Kumandanlığı görevi ile hareket eden Mustafa Kemal Paşa 26 Şubat 1917'de Şam'a ulaştı. Ordu Kurmay Başkanı Ali Fuad Erden, Cemal Paşa'ya birliklerin Hicaz ve Filistin'de aynı anda savunmada kalmalarının mümkün olmadığından Hicaz'ın zamanında boşaltılmasının Filistin'i kurtarmak için gerekli olduğunu bildirdi. IV. Ordu kumandanlığına Hicaz'ın boşaltılması emri verince, bu emri 4 Mart 1917'de Fahreddin Paşa'ya IV. Ordu kumandanlığı yazdı. Fakat Fahreddin Paşa Cemal Paşa'ya 7 Mart'ta verdiği cevapta Medine'den bir hamlede çekilme fikrine katılmadığını bildirdi. Bunun yerine Fahrettin Paşa takviyeli bir alayın kendi kumandasında Medine'de kalmasını, bunun dışındaki diğer birliklerin tahliyesini istedi. Bu öneri kabul edilince izole edilmiş bir biçimde Medine kuvvetleri burada kaldı ve tüm ana garnizonlarla fiilî bağı kesildi. Bu arada şehrin düşme ihtimali nedeniyle Medine'deki kutsal emanetler İstanbul'a gönderildi. 27 Mayıs 1917'de kutsal emanetler İstanbul'a ulaşmış ve Topkapı Sarayı'na konulmuştu. Bu arada Hicaz'dan çekilen Türk birliklerinin Filistin cephesindeki muharebelere yetişmesi istenmişse de bu gerçekleşmemiştir. Nihayetinde Medine, Mondros Mütarekesi'nin imzalandığında Fahreddin Paşa şehri elinde tutmaya devam ediyordu. Mütarekeden sonra da Fahreddin Paşa şehri boşaltmak konusunda gelen teb-

ligatları dikkate almadı. Kendisi ancak halifenin emriyle şehri tahliye edeceğini bildirdi. Fahrettin Paşa'nın direnişi mütarekeden de aylar sonra ocak 1919'da Şerif kuvvetlerinin Medine'ye girişiyle son bulacak, 10 Ocak 1919'da Fahreddin Paşa esir alınacaktı.

Şimdi isyanın II. Kanal Harekâtı üzerindeki etkisine bakalım: İsyanın başlamasından sonra bölgedeki seferî kuvvetin takviyesi ve Kanal'a daha çok kuvvet sevki imkânı ortadan kalkmış ve I. Kuvve-i Seferiye, 3. Piyade Tümeni'yle Paşa-I Kuvvetlerinden ibaret kalmıştı. Çanak-kale ve Irak'a gönderilen birlikler dışında Hicaz isyanının başlamasıyla bir kısmı da Hicaz birliklerini takviye etmek üzere görevlendirilen birliklerden geriye kalan ve II. Kanal Seferi'ni yürütecek kuvvetler şunlardan oluşuyordu: Albay Kressenstein Komutasındaki I. Kuvve-i Seferiye, 3. Tümen, I. Paşa Kolu Hecin Süvari Alayı, Akıncı Alayı, el-Ariş Menzil Kuvvetleri. Kanal'a yapılacak bu seferin toplam kuvvetinin 16.000 insan, 5.000 deve, 1.750 beygirden ibaret olduğu anlaşılmaktadır. Böylesi bir kuvvetle İngilizlerin 200-250.000 kişilik kuvvetle koruduğu Süveyş Kanalı'na ciddi bir saldırı yapılması imkânsızdı. Bu yüzden Kanal'a yapılacak saldırının hedefi daha çok İngiliz kuvvetlerini taciz etmek, Kanal'ın doğusundaki mevzilerinden atmak ve eğer mümkün olursa Kanal'da ana İngiliz kuvvetine saldırmak şekline döndürülmüştü.

II. Kanal Harekâtı'ndan Sonraki Gelişmeler

Ordu bölgesinde yukarıda ayrıntılarını anlattığımız Hicaz emiri tarafından başlatılan isyan dışında, 1915-1916 mahsulünün yok olmasına yol açan çekirge âfâtı ve buna bağlı iâşe buhranı, IV. Ordu'nun iâşe temini problemini arttırmıştı. Bu durum ayrıca nisan 1916 ortalarında başlayan İngilizlerin Kızıldeniz blokajıyla daha da dramatik bir hâl almaya başlamıştı. Aşağıdaki tabloda II. Kanal Harekâtı sonrasında 1916 sonu ve 1917 başındaki konuş ve kuruluş görülmektedir. II. Kanal Harekâtı'nın ağır bilançosu içerisinde 39. Alayı'nın durumu en vahim olandır. Binbaşı Kâmil'in alayından 4 piyade bölüğü kadar kuvvet dağ bataryası ve 2 makineli tüfekle tutsak olmuştur. Bu

harekâtlarda Türklerin toplam 4.000 kişi kaybettiği anlaşılmaktadır. Romani Muharebesi'nden sonra IV. Ordu'nun elindeki tek vurucu kuvvet kabul edilebilecek I. Kuvve-i Seferiye, önce el-Ariş sonra da Kudüs bölgesine; kuvvetlerin bir kısmı da Eriha'ya alınmıştı. 28 Aralık 1916'da IV. Ordu'nun kuvveti 191.270 insan, 29.482 hayvan, 17.824 dededen ibaretti. I. Kuvve-i Seferiye'nin ağustos 1916 başında Romani Muharebesi'nden sonra Filistin'in savunulması için konuşlandırılması düşüncesi ortaya çıkmıştı. IV. Ordu için Filistin'in savunması önemli görülüyordu ve birlikler el-Ariş bölgesine intikal ettirildi. Çölün savunması işinin bedevi kuvvetlere bırakılarak kuvvetlerin çekilmesi düşünülmese rağmen bu durum Cemal Paşa tarafından prestij kaybı olarak görülüyordu. Romani sonrasında İngilizlerin ilk vaziyeti, birliklerin dinlendirilip düzenlenmesi, Türkler el-Ariş'te dinlenirken, demiryolu ve su aktarım boru hatlarının düzeltilmesi için çaba harcanmıştı.

Tablo 5: II. Kanal Harekâtı'ndan sonra ordunun kuruluşu.

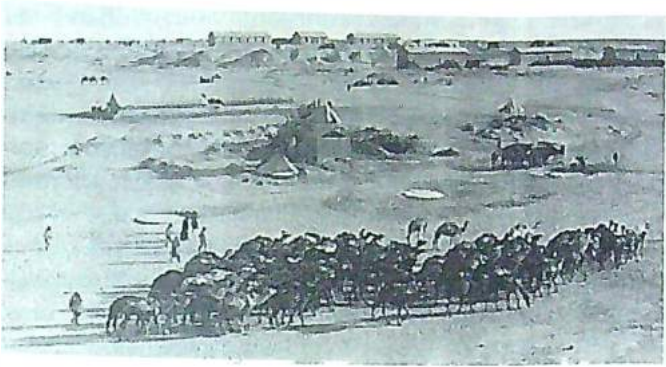
Kasım 1916 başında bu kuvvetler de geri alınmış, Kuvve-i Seferiye büyük kısmı ile Gazze-Birüssebi-Kudüs-Remle bölgesine intikal ederek, el-Ariş'te takviyeli 80. Piyade Alayı bırakılmıştı. Bu dönemde önemli askerî harekât kararları alındı. Mekke seferinden vazgeçilmiş, Medine civarının elde tutulmasına devam edilmesi kararlaştırılmıştı. Birülmezar'a yapılan İngiliz taarruzunun ardından Birimağara'daki müfrezeyle taarruz eden İngiliz kuvvetleri buradan da püskürtülebilmişti. Geriden destek alma ihtimalinin azalmasıyla kasım 1916 başında çöldeki bu müfrezeler el-Ariş-Mağdabe-Hafirülavce hattında bırakılmış-

tı. Kasım 1916 sonunda I. Kuvve-i Seferiye büyük oranda Gazze-Birüssebi-Kudüs-Remle bölgesinde, 80. Alay el-Ariş'te, küçük bir müfreze Hafirülavce'de, bir tabur kadar kuvvet Tell el-Refah'ta, bazı keşif birlikleri çölde olmak üzere yerleştirilmişti. İngiliz savaş planında ise öncelikle el-Ariş'in alınması vardı. Burada bir parantez açarak İngiliz kuvvetleri ve askerî kumandasının Romani sonrası durumuna dair bazı detayları açıklamak faydalı olacaktır. Romani Muharebesi sonrasında General Murray Türklerin geri çekilişinin beklenmesi ve birliklerin düzenlenmesi için geçen süreçte ileri harekât tarzında bir harekâta girilme-yeceğini bildirdiğini belirtelim. Bunun dışında Mısır'daki İngiliz yönetiminin Mısır'ı Sina çölündeki operasyonların dışında dikkatle izledikleri ve Pan-İslâmîk propaganda ve girişimlerin neticesinde bir ayaklanmayla karşılaşmamak için tedbir aldıklarını hatırlamalıyız.

Romani sonrası Mısır'da İngiliz karşıtı hissiyat ve davranışlarda bazı değişiklikler olmuştu. Bu konudaki rapor ve gözlemler üzerine Romani'den sonra General Officer Commanding (Genel Kumandan) Kahire'ye dönmüştü. Bu durum kumandanın çöldeki kuvvetlerle duyduğu bağına bir anlamda koparmıştı. Alınan bu karar yani kumandanın Kahire'de konuşlanması Mısır'daki iç hadiselerle ilgiliydi. Peki sözünü ettiğimiz Mısır'da Romani sonrası ortaya çıkan hissiyat neydi? Bilindiği üzere Mısır'da İngilizlerin bir çeşit işgalci durumuna dair savaşın başında diğer yabancı ülke temsilcilikleri sessiz bir kabullenme ile karşılık vermişti. Sıkıyönetim ilanıyla bu ülkelerin kapitülasyonlardan doğan hakları zaman zaman çatışmış ancak bunlar susturulabilmişti. Ancak Arap isyanından sonra bu hoşnutsuzlukların yerel İngiliz karşıtlığıyla iş birliği içerisinde ayaklanmaları körüklemesinden korkuluyordu. Bu durum tespiti açık biçimde İngiliz doğusundaki savaşın tek bir kumandanın yetki ve sorumluluğunda olduğunu gösteriyordu. İngiliz Savaş Bakanlığı bu durumu yeniden organize etmek gerektiğini gördü. Bunun için Kanal ve Sina Yarımadası'ndaki İngiliz kuvvetlerinin kumandanlığına Major-General Sir Charles Dobell atandı. Dobell'in rütbesi lieutenant general (Kor-

general) ve unvanı General Officer Commander Eastern Frontier Force (Doğu Cephesi Genel Kumandanı) idi. General Headquarter (Genel Karargâh) Kahire'de 18 Ekim 1916'da açıldı ve C. Dobell'in Doğu Cephesi karargâhı İsmailiye'ye alındı. 1916 eylül, ekim ve kasım ayları önemli bir operasyon olmaksızın geçti.

Şimdi Türk tarafının durumuna bakmaya devam edelim. Kudüs, kasım 1916'dan itibaren tahkim edilmeye başlanmıştı. Bundan sonra IV. Ordu'nun tahkimi için Enver Paşa ile Cemal Paşa arasında çeşitli fikir alışverişi olmuştu. Cemal Paşa İngilizlerin 50.000 kişilik bir kuvvetle Gazze-Birüssebi hattına yüklenebileceklerini düşünüyordu. Enver Paşa İngilizlerin karadan böylesi büyük bir kuvvetle taarruzunu beklemediğini bildirmişti. Görüş ayrılıkları bir yana ihtiyaçların temini noktasında ciddi bir yokluk görülmüyordu. Cemal Paşa İstanbul'a gelerek ihtiyaçların temini hususunda görüşmeler yapmıştı. Bu görüşme yapılmış fakat hiçbir fayda elde edilememişti. İstanbul'dayken Cemal Paşa IV. Ordu bölgesindeki askerî ve mülki amirlere "IV. Ordu'nun iâşe durumunun ıslahı maksadıyla altın para, Anadolu'dan zahire ve diğer kaynaklar elde etmek için geldiğim İstanbul'da şu kanaata vardım: Anavatan bu hususta IV. Ordu'dan daha fena bir durumdadır. Bu bakımdan ne altın para ne de takviye birlikleri Anadolu'dan gelemeyecek, beslenen ümitler derhal ve tamamıyla terk olunacaktır," demişti. 8 Aralık 1916'da Türk Hava keşifleri ile İngilizlerin ilerleyişi gözlemleniyordu. el-Ariş'i işgal eden İngiliz kuvvetleri Mağdabe'deki Türk kuvvetlerini ateş üstünlüğü sayesinde yenmişlerdi. el-Ariş'in elden çıkması ve Mağdabe'de alınan yenilgiden sonra Türkler Sina Yarımadası'ndaki ileri postalarını çekmeye başlayacaktı.

Resim 12: Mağdabe'den bir görüntü.

(Amerikan Kongre Kütüphanesi,
American Colony in Jerusalem Collection)

Mağdabe'de Alay Komutanı Kadri Bey'le iki tabur komutanı başta olmak üzere 1.282 kişi şehit ve esir olmuştu. Bu zayıtın içinde 97 Türk askeri şehit olmuş diğerleri esir düşmüştü. Diğer taraftan 4 top, 1.200 tüfek, bir miktar cephane, 40 at, 51 deve elden çıkmıştı. Mağdabe'de İngiliz saldırısında esir düşen Türk askerî kuvvetlerine ait olduğu belirtilerek kaydedilmiş aşağıdaki resim dikkat çekicidir.

Resim 13: Kudüs'teki Amerikan Koloni Koleksiyonu kayıtlarında İngilizlerin saldırısında ele geçirilmiş askerî personel.

(Amerikan Kongre Kütüphanesi,
American Colony in Jerusalem Collection)

İngilizler 146 kişi kaybetmişlerdi. Bu muharebede (Mağdabe) İngilizler üstün ateş gücüyle başarıya ulaşmıştı. el-Ariş'in kaybindan sonra geri alınması için taarruz düşüncesi ortaya çıktı. 31 Aralık 1916'da başkomutanlık el-Ariş'e taarruz etmeye dair düşüncelerini sormuştu. Cemal Paşa, Mağdabe'nin intikamını almakla ilgili adım atmadan evvel Ordu Kurmay Başkanı'ndan bir iâşe etüdü yapılmasını istemişti. Bu çalışma neticesinde iâşe durumunun oldukça kritik bir seviyede olduğu cephede bulunan I. Kuvve-i Seferiye'den başka 53. Tümen ve 16. Tümen ocak 1917'de toplanacaktı. el-Ariş'e kadar İngilizler demiryolunu uzattıkları ve yapılacak bir saldırının nihai anlamda İngiliz ilerleyişini durdurmasının düşük bir ihtimal olduğu düşünüldüğünden Sina'daki askerî harekât planında birtakım değişikliklere gidildi. Sınır Savunma Komutanlığı adı verilen bir komutanlık kuruldu.

el-Ariş'ten sonra da hızla demiryolu ve su yolu yapımına devam eden İngilizlerin ilerleyişi Tell el-Refah'ta Türk savunma hattına yapılan saldırıyla merhale kaydetmişti. Tell el-Refah Muharebesi'nde 160. Alay komutanının da zafiyeti nedeniyle Han Yunus Müfrezesi kısmen şehit kısmen de tutsak düşmüştü. Tell el-Refah'taki Türk kayıpları 35 Türk subayı (bunlardan biri Alman subay), 1.438 diğer rütbelerden (bu sayıya 10 Alman dâhil) olmak üzere yaralanmamış asker ile 162'si yaralı olmak üzere 1.635 asker esir düştü. Bu kuvvetler Türklerin 31. Alay'ına mensup kuvvetlerdi. Önce Mağdabe'de 80. Alay (23 Aralık 1916), sonra 9 Ocak 1917'de Tell el-Refah'ta 31. Alay'ın aldığı yenilgileri üzerine Hafirülavce'de bir taburla bir makineli tüfek bölüğü bırakılarak geri kalan kuvvetler Şelale'ye alınmıştı. Ancak bu mevkii de şubat 1917'de boşatılmak durumunda kalıncaktı. Artık İngilizlerin mart sonlarında I. Kuvve-i Seferiye cephesinde taarruza geçecekleri hesaba katılıyordu. Martta Enver Paşa cepheyi ziyaret ettikten sonra kesin savunma hattının Gazze-Tell el-Şeria-Birüssebi hattında olmasını emretmişti. I. Kuvve-i Seferiye Komutanlığı'nın emrindeki kuvvetler Şelale'den Gazze-Tell el-Şeria-Birüssebi hattına çekilirken 3 Mart 1917'de Han Yunus'taki Türk ileri karakoluna saldırıldı. Mart ayının sonuna gelindiğinde İngilizler Tell el-Refah'tan doğuya doğru aşmıştı. el-Ariş'e günde

her biri 30 vagonluk 7-8 katar geldiği ve Kantara'da büyük yoğunlukta bir ulaştırma faaliyeti olduğu haber alınmıştı. Gazze'ye (I. Gazze) saldırı için hazırlıklarını tamamlayan İngilizler planları çerçevesinde şehri her taraftan kuşatmışlardı. Ancak İngiliz kuşatması, zaferi beraberinde getirmemişti. Ellerindeki üstün kuvvetlere rağmen bu başarıdan faydalanamamışlardı.

26 Mart'ta başlayan taarruz 28 Mart 1917 akşamına kadar sürmüştü. Ancak başarısız olan bu saldırının İngilizler tarafından yineleneyeceği de gerek keşif gerekse istihbarat bilgilerinden anlaşılabilirdi. İngilizlerin Gazze vadi-sindeki konuşlanmış vaziyetteki kuvvetlerine saldırmak düşüncesi de olmasına rağmen Enver Paşa bu taarruzun tahkim edilmiş kuvvet ve teçhizat-denizaltı desteği ile yapılmasının gerektiğini bildirdi. 10 Mart 1917'de Bağdat da düşmüştü. Artık Sina'da sert muharebelerde savunma hattını korumak ve bunun için mücadele etmek gerekiyordu. Kanal ve Mısır'ı tehdit ihtimali ve amacı ortadan kalkmıştı. Ancak Türk kuvvetleri Büyük Britanya'nın kuvvetli ateş ve kuvvet üstünlüğüyle yüklendiği saldırılara karşı II. Gazze Muharebelerinde insanüstü mukavemet göstermişti. 17-18 ve 19 Nisan günleri yapılan taarruzlarda İngilizler 8-10 bin kişilik bir kayıp vermiş ve başarısız olmuşlardı. Türklerin 402 şehit, 1.354 yaralı, 247 kayıp olmak üzere 2003 zayıat verdikleri anlaşılmıştır. Bu muharebede Türk uçakları çok büyük başarı göstermişti. Bu harp sahasında İngilizler en büyük kuvvetlerini kullanmışlardı ve netice onlar için olumsuz olmuştu. Sina Yarımadası'nı kaybeden Türkler için kuzeye doğru çekiliş sürecekti ancak bu çekiliş Türk-Alman müttefikler arasında fikir ayrılıklarıyla süren sürüşmeler ve fikir ayrılıklarına rağmen İngilizleri her aşamada zorlayıcı muharebelerle devam etmişti. Cemal Paşa 12 Aralık 1917'de Şam'dan İstanbul'a hareket etti. Nablus'ta alınan yenilgiyle artık Türk orduları Suriye'yi de boşaltmaktaydı. 30 Ekim 1918'de Türk kuvvetleri Raco'ya kadar çekildiği esnada Mondros Mütarekesi imzalanacaktı. Bundan sonra son Türk sınırının korunması için çok çetin bir mücadele başlayacak, savaş Anadolu'da 1922'ye kadar sürecekti.

SONUÇ

I. Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti'nin hukuki açıdan hâkimiyetindeki Mısır'ı çok çetin bir mücadelenin hedefi hâline getirmişti. Türk-Alman planlarına göre bir askerî operasyonla Süveyş Kanalı'ndan geçilmesi ve Mısır'a girilmesiyle çok önemli bir kademe tamamlanacak ve Mısır'da İngiliz karşıtı ayaklanmalarla İngiliz varlığı ortadan kaldırılacaktı. Bu hedefe yönelik düzenlenecek askerî harekâtlar, bu harekâtların arka planına dair İngiliz duyuruları Mısır'ı ve Mısır halkını da etkilemekteydi. Port Said ve Süveyş Kanalı Türklerin ele geçirmek için giriştiği harekâtların hedefi olmasının yanında İngiltere ve müttefikler için mutlaka korunması gereken stratejik bir geçiş ve savaşın çeşitli cephelerinden getirilen askerlerin tedavisinin ve naklinin yapıldığı bir merkezdi. Sömürge askerlerinin Akdeniz'e taşınması, buraya sömürgeci bir görünüm kazandırdı. Kanal sadece savaşa uğramış bir yer ya da askerleri kurtarmak ya da beklemek için bir istasyon değil aynı zamanda bir koridordu ve bu koridor farklı savaş alanlarını birbirine bağlıyordu. I. Dünya Savaşı sırasında Süveyş Kanalı'nın içinde bulunduğu coğrafya, İtilaf Devletleri askerlerinin savaş anlatımlarına konu olmak dışında savaş sonrasında da ne denli stratejik bir nokta olduğu unutulmadı ve bu küresel stratejik noktanın korunması öncelikli hâle geldi. Sina Yarımadası'nın önemi ve savunma dairesinin burada genişletilmesi gerektiğini fark etmekte gecikmeyen İngiliz yetkililer bu düşüncelerle nisan 1916'da Kanal'ın doğusunda ilerlemeye ve bu bölgeyi tahkim etmeye başladı.

Her askerî harekâtın bir amacı ve önceliği olduğu gerçeği göz önüne alındığında Kanal saldırıları için de benzer bir hedefin olduğu tahmin edilebilir. Her iki harekâtta da Osmanlılar ile Alman müttefikleri Kanal'ı geçmek, Kanal'ın karşı tarafında tutunduktan sonra Mısır'da bir ihti-

lal çıkarmak ve bu yolla İngilizleri çözümü zor bir şekilde Ortadoğu'da boğmak istemişlerdi. Resmî kayıtlar üzerinde yapılan bir araştırma doğrultusunda bu iki harekâtın da sadece İngilizleri meşgul etmek için yapılmış bir çeşit gösteriş harekâtları olduğunu söylemek zordur. Hazırlıklar, yazışmalar, sevkیاتlar ve birinci derecede harekâtın icracılarının geriye bıraktıkları hatıratlar bu hedefe -en azından zaman zaman- cidden inandıklarını göstermektedir. Oysaki olaylara -bugün için- 100 yıldan fazla bir zaman aralığıyla baktığımızda bu hedefin gerçekleştirilebilmesinin her iki harekâta da oldukça düşük ihtimaller olduğunu söylemek kolay görünmektedir. Kanal'a tam anlamıyla iki harekât yapan Türk-Alman savaş kuvvetlerinin 1915 şubat ayında ve 1916 ilkbahar-yazında İngiliz Mısır seferber kuvvetleri ve genel olarak İtilaf Kuvvetlerini nasıl bir ruh hâliyle karşı karşıya bıraktıklarına baktığımızda I. Kanal Harekâtı'nın hem yapıldığı günlerde hem de sonrasında çok daha fazla dikkat çektiği görülmektedir. Bunun başlıca nedenlerinin I. Kanal Harekâtı'nın, savaşın hemen başlarında Osmanlı Devleti'nin cihad-ı ekber ilanından kısa süre sonra gerçekleştirilmiş olması, komutasının başında İttihat ve Terakî'nin en önemli isimlerinden Cemal Paşa'nın bulunması olduğu söylenebilir. II. Kanal Harekâtı, savaşın seyrinin 1915 şubat ayındakinden çok daha farklı olduğu bir ortamda ve savaşı Osmanlı Devleti aleyhine güçleştiren Şerif Hüseyin İsyanı'yla neredeyse eş zamanlı olarak yapılması nedeniyle etkisiz ve çok daha düşük kapsamlı bir harekât olarak kalmıştır. Mayıs 1915'te Cemal Paşa, Kressenstein'e yazdığı bir telgrafta II. Kanal Harekâtı'ndan amacın "kısmen ve kısa bir zaman için de olsa; Mısır'ı tutmak" diye belirtiyor, bunu "Başkumandanlık Vekâleti'nin istediğini" ve "biz bunu yerine getireceğiz" sözleriyle de kendi düşüncesini ekliyordu.

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin genel savaş planı içerisinde Mısır'ın fethi, Süveyş Kanalı'nı sabote ederek İngiliz doğusunun can damarını kesmek, tüm İslâm âleminde domino etkisi yaratacak bir İngiliz karşıtı dalgayı başlatmak gibi aslında daha genel bir amaca yönelikti. Bu amacı, Müttefik Almanya çok önemsiyor ve destekliyor, bunun yanında süregiden tehdidin İngiliz askerlerini Kanal'da tutmak zorunda bırakması sayesinde Batı cepheleri-

ne gidecek kuvveti azaltması gibi bir sonucu da doğuracağı için önemsiyordu. Kanal'daki İngiliz varlığını tehdit etmek, Kanal'ı kapatmak, Pan-İslâmîk bir kalkışmayı ateşlemek... Bu amaçlardan en azından birisini gerçekleştirmek için bir askeri hareket gerekliydi. Genel anlatımda I. Kanal Harekâtı'nın ve aslında Süveyş Kanalı'na yönelik saldırıların başarısız olmasından ziyade ayakları yere basmayan saldırı planları olarak itham edilmelerinin en belirgin sebebi Kanal'ın geçilmesinden sonrasına dair net bir planın olmamasıydı. Osmanlı-Alman savaş ekibinin buradaki temel beklentileri, Mısır'da bir isyan patlak vermesiyle Mısır halkının Osmanlı ordusuna destek vermesiydi. Ancak bu beklentiye güçlendirecek bir halk desteği Mısır'da yoktu. Kanal Harekâtlarının başarı şansı düşüktü, buna rağmen Osmanlı savaş ekibi Batı cephesinde Alman zaferinin tüm savaşın kaderini belirleyeceğini düşündükleri için Kanal'a yönelik harekâtları gerçekleştirmeyi Osmanlı savaş planının bir parçası olarak gördüler. Bugün için gerçeklikten kopuk bir bakış olarak itham edilen bu girişimlerin 19. yüzyıl boyunca artan İngiliz doğusundaki "Pan-İslâmîk ajitasyon" korkusunu güçlendirdiğini ve nihai olmasa da uygulandığı günlerde İngiltere'nin tüm doğu birimlerini teyakkuza bıraktığını belirtmek gereklidir. Mısır halkının İngilizleri arkalarından vurmaları gibi bir sonuç için Kanal'a kadar gidilecek, askerî kuvvetlerle zorlu bir yolu, Tih Sahrası'nı geçip Kanal'a taşınan tombazlar suya indirilecek, Kanal'ın karşısına geçip tutunulacaktı. Bu sırada Mısır'da İngiliz karşıtı bir ayaklanma patlak verecek, İngilizler Kanal'daki Türk kuvvetleri ile Mısır'daki isyan arasında sıkışıp kalacaktı. Bunu planlamak çok mu hayalcilikti? Bugün gelişmeleri onca zaman okuyup değerlendirmeye çalışan bir araştırmacı için cevabı evet. Ancak uygulandığı günlerde muazzam savaş gücünü kullanmak konusunda her türlü organizasyonu yapan İngiltere ve müttefiklerini sarsabileceğiniz onlarca plan olmadığı/olamayacağı da hatırlanmalıdır. Her bir aşaması kahramanlıklarla dolu, Türk askerinin üstün mukavemeti Kanal bölgesinde İngilizlerin Türk tehdidini uzun süre taşımasına neden olmuştu. Ancak savaşın uzayan seyri, diğer cephelerdeki gelişmeler, Arap isyanı, bu cephede Türklerin çekilişini kaçınılmaz bir sonuç olarak ortaya çıkaracaktı.

KAYNAKÇA

ASKERÎ TARİH VE STRATEJİK ETÜD DAİRESİ ARŞİVİ

Birinci Dünya Harbi Koleksiyonu

- K: 126, D: 590, F: 23-9.
 K: 160, D: 707, F:20.
 K: 160, D: 707, F: 20/1.
 K: 160, D: 707, F: 17, B: 35.
 K: 161, D: 711, F: 80.
 K: 162, D: 714, F: 33, B: 2.
 K: 162, D: 714, F: 33.
 K: 162, D: 714, F: 46, B: 1, 3.
 K: 162, D: 716, F: 12.
 K: 163, D: 717, B: F:30.
 K: 163, D: 717, F: 66.
 K: 163, D: 717A, F: 2.
 K: 163, D: 717A, F: 2, B:3.
 K: 163, D: 717B, F: 22.
 K: 163, D: 717B, F: 7.
 K: 163, D: 717B, F: 7, B:1.
 K: 163, D: 717B, F: 86.
 K: 163, D: 719A, F:113.
 K: 163, D: 721, F:34.
 K: 165, D: 725, F: 11.
 K: 164, D: 719A, F: 84.
 K: 164, D: 719A, F: 60.
 K: 164, D: 719A, F: 60, B:1.
 K: 165, D: 725, F: 3.
 K: 165, D: 721, F: 87, B:1, 3, 6
 K: 166, D: 726, F: 25.
 K: 166, D: 726, F: 25, B:1, 2, 3, 4, 5.
 K: 166, D: 726, F:2, B: 5
 K: 166, D: 727, F: 102
 K: 166, D: 727, F: 3.
 K: 166, D: 727, F: 39,
 K: 166, D: 727, F: 39, B:2, 23
 K: 167, D: 728, F: 106, B:6.
 K: 167, D: 728, F: 132.
 K: 167, D: 728, F: 52.
 K: 167, D: 728, F: 66, B: 3.
 K: 167, D: 728, F:101.

- K: 167, D: 728, F:103.
 K: 167, D: 728, F:109.
 K: 167, D: 728, F:20, 29, 55, 66, 128, 137
 K: 167, D: 728, F:84, B:1, 5
 K: 168, D: 730, F: 113, B:1, 2
 K: 168, D: 730, F: 62.
 K: 168, D: 730, F:102, B:33, 39
 K: 169, D: 734, F:12, 15,
 K: 169, D: 734, F:2, 7.
 K:171, D: 742, F: 4, 5, 6
 K: 172, D: 744, F: 28, 48.
 K: 174, D: 752A, F: 34, B: 2.
 K: 174, D: 752A, F:46, B:2
 K: 245, D: 1016, F: 12, 13
 K: 248, D: 1031, F: 13.
 K: 248, D: 1031, F: 2, B: 1, 3, 6.
 K: 448, D: 1767, F:20, 33.
 K: 512, D: 2002, F: 14, B: 2.
 K: 531, D: 2074, F: 1, 3.
 K: 531, D: 2074, F: 35, B: 2.
 K: 531, D: 2074, F: 38, 48.
 K: 531, D: 2077, F: 2, B: 5, 11, 16
 K: 532, D: 2079, F: 6,18, 40, 17
 K: 532, D: 2080, F:5.
 K: 532, D: 2080, F:5, B:1.
 K: 579, D: 10, F: 13.
 K: 663, B: 290, F: 10, 11, 12.
 K: 663, D: 290, F: 14, B:1-2.
 K: 663, D: 290, F: 2, B: 7
 K: 663, D: 290, F: 8, 26.
 K: 663, D: 290, F:18, B:1.
 K: 1386, D: 9, F: 4, 8, 10.
 K: 1387, D: 12, F: 1, B: 2, 6.
 K: 1387, D: 14, F: 2, B:3, 17.
 K: 1387, D: 14, F: 4, 2.
 K: 1387, D: 14, F: 6, B:6.
 K: 1387, D: 14, F: 8
 K: 1829, D: 7, F: 1, B: 3, 4, 27, 28, 30, 31, 33, 67, 73
 K: 1829, D: 7, F: 1, B: 54, 65, 66, 62, 71, 72, 76, 78, 79.
 K: 1836, D: 35, F: 11, 13
 K: 1836, D: 35, F: 2, B: 1.
 K: 1836, D: 35, F: 2.
 K: 1836, D: 35, F: 8, B: 4.
 K: 1836, D:35, F: 13.
 K: 3208, D: 16, F: 5.
 K: 3208, D: 16, F: 76.

Churchill Archives, Churchill College, Cambridge University, İngiltere;

CHAR, 13/39-49, CHAR, 13/37-69, CHAR, 13/39-68, CHAR, 13/39-70, CHAR, 13/35-19,
 CHAR, 13/67,16-17, CHAR, 13/67-3, 13/67,11. CHAR, 13/67-21, CHAR, 13/67-19, CHAR, 13/67-24, CHAR, 13/67-32, CHAR, 13/67-20, CHAR, 13/67-27, CHAR, 13/67-22,
 CHAR, 13/67- 12, CHAR, 13/67- 30, CHAR, 13/67- 32, CHAR, 13/67- 36, CHAR, 13/67- 42, CHAR, 13/67- 37, CHAR, 13/67- 38, CHAR, 13/67- 40, CHAR, 13/67- 41, CHAR, 13/67- 39, CHAR, 13/67- 42, CHAR, 13/67- 47, CHAR, 13/48, 41-45, CHAR, 13/57- 17.

The National Archives, TNA, London

Foreign Office

141/735/2, 371/1970, 371/1971, 371/1972, 371/2140, 371/2143, 371/2146, 371/2353, 371/2355, 371/2356, 371/2357, 371/2477, 371/2479, 371/2483, 371/2489, 371/2491, 371/2672, 371/2767, 371/2774, 371/2768, 371/2778, 371/2139, 371/2486, 371/3042

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul

DH.EUM.4.ŞB, 5/50,

DH.EUM.7. ŞB, 2/5, 3749,

DH.EUM.4.ŞB, 3/86,

DH.KMS, 30/67, 32/22,

İ.MBH., 19/1334.

HR.SYS., 2408/6, 4.

MF. MKT., 1211/56.

DH.İ.UM, 12-2/4/26.

DH.ŞFR., 569/77, 64/264.

Oxford University, St.Antony's College, Middle East Centre Archive
 Cheetham Collection, GB 165-0055, File: 1.

Mark Sykes Papers, [GB 165-0275 Box 1 File 1]

Cambridge University Library, Hardinge Papers, 122.

Atatürk Kitaplığı, Fahreddin Türkkan Evrakı, Bel_Mtf_023516, 10 Hazi-
 ran 1916.

Atatürk Kitaplığı, Bel_Mtf_024718, Atatürk Kitaplığı, Bel_Mtf_026118

Atatürk Kitaplığı, Krt_022529 Atatürk Kitaplığı, Bel_Mtf_025683

The Arab Bulletin, Bulletin of the Arab Bureau in Cairo, 1916-1919, Vol.
 I, UK 1986.

The Parliamentary Debates -Lords- (Official Report), V. Series, Vol. XVIII,
 6 Ocak 1915.

Mebusan Meclisi Zabıt Ceridesi, Dev:3, Cilt: 1, Dördüncü İnikad, 10 Ka-
 nun-evvel 1330 (1914).

British Library, IOR/L/PS/11/139, s. 533, 9 Aralık 1919, R. Wingate'den Dı-
 şışleri Bakanlığı'na.

Sürelî Yayınlar

İkdam, Servet-i Fünun, The New York Times, The Manchester Guardian,
 The Times, The Washington Post, The Observer, Daily Telegraph,

Hatırat, Kitap ve Makaleler

AARONSOHN, Alexander, Türk Ordusu Filistin'de, Bir Yahudi Askerin 1. Dünya Savaşı Notları, Çev: Necmettin Alkan, İstanbul 2003.

AKBAY, Cemal, Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi: Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi ve Askeri Hazırlıkları ve Harbe Girişi, I.Cilt, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1970.

AKSAKAL, Mustafa, The Ottoman Road to War in 1914; The Ottoman Empire and the First World War, Cambridge University Press, UK, 2008.

AKŞİN Sina, Jön Türkler ve İttihat ve Terakki, İstanbul 1987.

ARTUÇ, Nevzat, Cemal Paşa, Askerî ve Siyasî Hayatı, TTK Yay., Ankara 2008.

BAKER, Randall, King Hussain and the Kingdom of Hejaz, The Oleander Press, Cambridge, New York, 1979.

BAYUR, Yusuf Hikmet, Türk İnkılâbı Tarihi, III/1, TTK Yay., Ankara 1991.

BEDİZ, Danyal, "Süveyş Kanalı'nın Önemi", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi [DTCF Dergisi], IX. Cilt, 3. Sayı, s.328-352.

BEYOĞLU, Süleyman, Medine Müdafaası ve Fahreddin Paşa, Yeditepe Yay., İstanbul 2008.

Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, IV.Cilt, I. Kısım, Sina- Filistin Cephesi, Harbin Başlangıcından İkinci Gazze Muharebelerinin Sonuna Kadar, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1979.

BRECHER, F. W., "French Policy toward the Levant 1914-18", Middle Eastern Studies, 29.Cilt, No. 4 (Ekim 1993), s. 641-663.

Cemal Paşa, Hatıralar, (Haz. Alpay Kabacalı), Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2006.,

ÇOLAK, Mustafa, Alman İmparatorluğu'nun Doğu Siyaseti Çerçevesinde Kafkasya Politikası, TTK Yay., Ankara 2006.

DAWN, Ernest, Osmanlılıktan Arapçılığa, (Çev. Bahattin Aydın, Taşkın Temiz), Yöneliş Yay., İstanbul 1998.

es-Seyyid Muhammed Habîb el-Ubeydî, Payitahtta Nutuklarım. Cemal Paşa'yı Yüceltme Amacıyla Yazılmış Bir Risale, (Haz. Nevzat Artuç), Kronik Kitap, İstanbul 2018.

E. Albay Muzaffer, Birinci Dünya Savaşı'nda Mısır Seferi Çerçevesinde Birinci Kanal Akını, (Yay. Haz. Hülya TOKER), ATASE Yay., Ankara 2006.

ERDEN, Ali Fuat, Paris'ten Tih Sahrasına, Ankara, Ulus Basımevi, 1949.

ERDEN, Ali Fuat, Birinci Dünya Harbinde Suriye Hatıraları, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2006.

FISHER, John, "The Rabegh Crisis, 1916-17: 'A Comparatively Trivial Question' or 'A Self-Willed Disaster'", Middle Eastern Studies, 38. Cilt, No. 3 (Temmuz 2002), s. 73-92.

FISHER, John, "The Rabegh Crisis, 1916-17: 'A Comparatively Trivial Question' or 'A Self-Willed Disaster'", Middle Eastern Studies, 38. Cilt, No. 3 (Temmuz 2002), s. 73-92.

- FITZGERALD, Edward Peter, "France's Middle Eastern Ambitions, the Sykes-Picot Negotiations, and the Oil Fields of Mosul, 1915-1918", *The Journal of Modern History*, 66.Cilt, No. 4 (Aralık 1994), s. 697-725.
- GÜLSOY, Ufuk, *Hicaz Demiryolu*, Eren Yay., İstanbul 1994.
- HAGEN, Gottfried, "German Heralds of Holy War: Orientalists and Applied Oriental Studies", *Comparative Studies of South Asia, Africa and Middle East*, 24: 2, 2004, s. 146-148.
- HUBER, Valeska, "Connecting colonial seas: the 'international colonisation' of Port Said and the Suez Canal during and after the First World War", *European Review of History—Revue européenne d'histoire*, 19.Cilt, No. 1, Şubat 2012, s.141-161.
- HUREWITZ, J.C., *Diplomacy in the Near and Middle East, A Documentary Record: 1914-1956*, II. Cilt, Toronto, New York, London 1956, s. 18-22;
- JASCHKE, Gotthard, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, (Çev: Cemal Köprülü), TTK Yay., Ankara 1991.
- KARSH, Efraim and KARSH, Inari, "Myth in the Desert, or Not the Great Arab Revolt", *Middle Eastern Studies*, 33. Cilt, No. 2, Nisan 1997, s. 270 vd. (267-312).
- KEDOURIE Elie, "The Surrender of Medina, January 1919", *Middle Eastern Studies*, 13.Cilt, No. 1, (Ocak 1977), s. 124-143.
- KELEŞİLMİZ, Vahdet, "Teşkilât-ı Mahsûsa'nın Kuruluşu, Başkanları ve Mustafa Kemal", *Türkler*, 13.Cilt, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002.
- KELEŞİLMİZ, Vahdet, POLAT, Gülsüm, "Osmanlı Ordusunun Birinci Kanal Harekâtı Arifesinde İstihbarat Faaliyetleri", *XII. Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri, "Kuruluşundan Günümüze Türk Ordusu"*, 20-22 Mayıs 2009, Ankara 2009, s.327-336.
- Kral Abdullah, *Biz Osmanlı'ya Neden İsyân Ettik?* (Çev. Halit Özkan) 7. Baskı, Klasik Yay., İstanbul 2009.
- Kressenstein Son Haçlı Seferi Kuma Gömülen İmparatorluk, (Çev. Tahir Balaban), Yeditepe Yay., İstanbul 2007.
- KURTCEPHE, İsrail, BALCIOĞLU, Mustafa, "Birinci Dünya Savaşında Romantik Bir Türk- Alman Müfrezesi: Rauf Bey Müfrezesi", *OTAM*, Sayı 3, Ankara Üniversitesi, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yay., 1992.
- LAWRENCE, T.E., *Seven Pillars of Wisdom*, A Laruel Edition, New York 1926.
- MACMUNN, George ve FALLS, Cyril, *Military Operations Egypt&Palestine*, Printed and published by His Majesty's Stationery Office, London 1928.
- McKALE, Donald, Curt Prüfer, *German Diplomat from the Kaiser to Hitler*, The Kent State University Press, (Kent, Ohio and London), 1987.
- McKALE, Donald, *War by Revolution, Germany and Great Britain in the Middle East in the era of World War I*, Kent, Ohio, London, 1998.
- MORGENTHAU, Henry, *Ambassador Morgenthau's Story*, Doubleday, Page&Company, New York 1919.
- MORLOVE, John, *Anglo-Egypt Relations 1800-1956*, Frank Cass, London, 1965.

- Muhammed Küird Ali, Enver Paşa'nın Ortadoğu Seyahati, (Çev. Derya Aydın, Ahmet Şenel, Sibel Ilgın), Hiperlink Yay., İstanbul 2007.
- Muhammed Ferid, Mısır Mısırlılarıdır: İngiliz İşgaline Karşı Osmanlı Hilafeti, (Çev. Ali Benli, Macit Karagözoğlu), Klasik Yayınları, İstanbul 2007
- Muzaffer, Büyük Harpte Mısır Seferi Çerçevesi İçerisinde Birinci Kanal Akını, Askeri Matbaa, İstanbul 1934.
- ORBAY, Rauf, Cehennem Değirmeni, Siyasî Hatıralarım, Truva Yay., 2. Baskı, İstanbul 2004.
- POLAT, Ü. Gülsüm, Osmanlı Devleti ve İngiltere Ekseninde I. Dünya Savaşı Yıllarında Mısır, ATAM Yay., Ankara 2015.
- POLAT, Ü. Gülsüm, Türk-Arap İlişkileri. Eski Eyaletler Yeni Komşulara Dönüşürken, Kronik Kitap, İstanbul 2019.
- POLAT, Ü. Gülsüm, "Osmanlı Devleti İçin Bugünkü Ürdün Topraklarının Askeri ve Stratejik Önemi (1914-1918)", II. Uluslararası Türk-Arap İlişkilerinin Dünü Bugünü Sempozyumu Bildiriler (26-27 Nisan 2011), Ankara 2011, s. 65-76.
- SABİS, Ali İhsan, Birinci Dünya Harbi, II. Cilt, Nehir Yay., İstanbul 1992.
- SAFİ, Polat, The Ottoman Special Organization - Teşkilat-ı Mahsusa: A Historical Assessment with Particular Reference to Its Operations against British Occupied Egypt (1914-1916), Bilkent University MA Thesis, 2006.
- SHAW, Stanford, The Ottoman Empire WWI, 2. Cilt, TTK Yay., Ankara 2008,
- STODDART, Philip, Teşkilât-ı Mahsûsa, (Çev: Tansel Demirel), Arba Yay., İstanbul 1993.
- STROHMEIR, Martin, "Fakhri (Fahrettin) Paşa and the end of Ottoman rule in Medina (1916-1919)", Turkish Historical Review, 4 (2013), s.192-223.
- SÜRMELİ, Serpil, "Çanakkale Cephesi'nde Arap İlmi Heyeti ve Uryanizade Ali Vahid Efendinin Anıları", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XVIII. Cilt, Sayı 53, Temmuz 2002, s. 373-403.
- TEITELBAUM, Joshua, "Sharif Husayn ibn Ali and the Hashemite Vision of the Post- Ottoman Order: From Chieftaincy to Suzerainty", Middle Eastern Studies, 34. Cilt, No. 1 (Ocak 1998), s. 103-122.
- TOPRAK, Zafer, İttihad-Terakki ve Cihan Harbi, Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik, Homer Yay., İstanbul 2003.
- UYAR, Mesut, The Ottoman Army and The First World War, Routledge, London and New York 2021.
- ÜZEN, İsmet, Osmanlı'nın Çöl Yürüyüşü, Kanal Seferleri, Paraf Yay., İstanbul 2011

DİZİN

A

Abbas Hilmi Paşa 23, 24, 36, 91
Akdeniz 19, 21, 22, 28, 51, 72, 117
Almas Efendi 34
Amman 69
Arap 13, 17, 29, 30, 39, 41, 87, 101,
102, 103, 104, 105, 108, 111,
119, 126
Archibald Murray 28
Asluç 69

B

Birihasana 47, 52, 62, 69, 70, 73
Birülabd 12, 53, 61, 93, 97, 98
Bürüssebi 30, 45, 51, 53, 54, 63, 69,
70, 71, 72, 73, 76, 83, 85, 86,
87, 88, 96, 110, 112, 114

C

Cefcafe 60, 71, 92
Cemal Paşa 5, 9, 12, 23, 36, 45, 46,
47, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 56,
57, 59, 60, 62, 65, 66, 67, 70,
71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78,
79, 80, 81, 83, 86, 88, 90, 91,
93, 101, 110, 112, 114, 115,
118, 124
Cheetham 19, 23, 33, 123
Çöl Kumandanlığı 64, 76

D

Demiryolu 69, 73, 125
Duveydar 5, 92, 94

E

Enver Paşa 25, 30, 31, 32, 33, 37,
38, 42, 44, 45, 46, 48, 81,

82, 84, 90, 91, 92, 112, 114,
115, 126

Eriha 69, 73, 110
Eşref Kuşcubaşı 30, 33

F

Fahreddin Paşa 106
Falkenhayn 91
Filistin 28, 30, 58, 68, 69, 72, 76, 77,
87, 99, 110, 124

G

Gazze 10, 13, 30, 45, 53, 63, 76,
110, 112, 114, 115, 124
General Maxwell 62, 87

H

Habra 47, 54, 61, 69
Hafir 47, 69, 72, 105
Hafirülavce 52, 53, 54, 69, 70, 73,
77, 110, 114
Halep 41, 44, 49, 76, 80, 85
Halilürrahman 63, 69, 73
Hamisah 93

I-İ

İbin 53, 60, 64, 67, 73, 76
İbn Suûd 36, 99
İngiltere 5, 11, 12, 15, 16, 17, 19,
20, 21, 22, 23, 24, 25, 27,
32, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40,
60, 63, 81, 88, 90, 91, 99,
100, 101, 102, 104, 117, 119,
122, 126

İslâhiye 71

İsmailiye 27, 28, 45, 47, 52, 56, 57,
61, 62, 74, 89, 96, 112

IV. Ordu 9, 12, 19, 35, 44, 46, 47,
48, 50, 51, 54, 61, 67, 68, 71,
73, 74, 75, 78, 79, 81, 82, 83,
84, 85, 88, 90, 95, 100, 104,
108, 109, 112

K

Kahire 23, 27, 38, 40, 45, 59, 62,
99, 111
Kakule 79
Kantara 12, 26, 28, 45, 47, 54, 56, 57,
61, 89, 90, 93, 95, 96, 115
Kasımiyye 73, 76, 77
Katya 5, 9, 12, 47, 53, 92, 93, 94,
95, 97
Kızıldeniz 19, 21, 22, 101, 109
Kressenstein 11, 12, 45, 46, 47, 64,
67, 72, 74, 83, 84, 85, 86, 90,
96, 97, 98, 109, 118, 125
Kudüs 25, 70, 73, 81, 88, 104, 110,
112, 113
Kuseyme 52, 69, 72

L

Liman von Sanders 81

M

Maan 32, 76, 107
Mahdes Müfrezesi 60
Max Oppenheim 80
McMahon 13, 19, 38, 88, 91, 102, 103
Meissner 69, 71, 72
Mısır 5, 11, 12, 15, 16, 18, 19, 21,
22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29,
30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38,
39, 41, 42, 43, 44, 45, 48, 49,
50, 54, 59, 60, 62, 63, 65, 69,
70, 73, 76, 78, 80, 81, 82, 84,
87, 88, 89, 91, 95, 98, 111,
115, 117, 118, 124, 126
Mümtaz Bey 12, 26, 30, 32, 33, 34,
46, 47

N

Nablus 68, 73, 115
Nuri Paşa 39

O

Oskar von Veltkof 73

Osmanlı 5, 9, 11, 15, 16, 17, 19, 20,
22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29,
30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39,
40, 41, 44, 47, 50, 54, 56, 62,
66, 69, 71, 73, 74, 81, 82, 83,
84, 87, 89, 90, 96, 99, 100,
102, 103, 104, 105, 106, 117,
118, 123, 124, 125, 126

P

Paşa Teşkilatı 5, 83, 84, 85, 86
Port Said 20, 21, 27, 28, 51, 74, 89,
90, 92, 117, 125
Pozantı 71
Prüffer 44

R

Romani 5, 10, 93, 95, 97, 98, 110, 111

S

Şam 11, 12, 32, 44, 46, 48, 70, 75,
85, 99, 104, 105, 107, 108,
115
Şekip Arslan 30, 33, 36
Şelale 45, 114
Senûsî 36, 37, 38, 39, 62, 81, 87, 89
Şerif Ali 102, 105, 107
Şerif Hüseyin 9, 13, 67, 99, 101,
102, 103, 104, 105, 106, 118
Sille 69, 71
Sina 9, 28, 30, 31, 33, 35, 45, 50, 55,
58, 68, 69, 72, 73, 84, 111,
112, 114, 115, 117, 124
Sollum 37, 39
Suriye 12, 16, 19, 23, 24, 25, 30, 41,
44, 45, 46, 48, 62, 72, 75, 76,
77, 80, 83, 87, 91, 92, 101,
115, 124
Sykes-Picot Antlaşması 13, 103

T

Tossum 57, 60

U

Uğratina 5, 13, 92, 93, 94, 97

Z

Zeki Paşa 11, 44, 45

Ü. Gülsüm Polat

Lisans eğitimini Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde 2002'de tamamladı. Aynı yıl Kütahya Dumlupınar Üniversitesi'nde Araştırma Görevlisi olarak göreve ve yüksek lisans eğitimine başladı. Doktora öğrenimine 2005 yılında Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde başlayarak görevine burada devam etti. 2011 yılında *I. Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Mısır'a Yönelik Strateji ve Faaliyetleri* başlıklı çalışmasıyla doktor unvanı aldı. Doktora çalışması kapsamında İngiltere'de 2008 ve 2010 yıllarında belirli süreler Cambridge Üniversitesi, Newnham College, The Skilliter Centre for Ottoman Studies bünyesinde ziyaretçi araştırmacı olarak çalıştı. 2012-2021 yıllarında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü'nde görev yaptı ve 2017 yılında Doçent unvanı aldı. Yazar, 2021 yılından itibaren Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nde görevine devam etmektedir.

I. DÜNYA SAVAŞI'NDA KANAL HAREKÂTLARI

(HAZIRLIK-HAREKÂT-NETİCE)

Avrupa 1914'te topyekûn bir savaşa sürüklenirken dünyanın diğer milletleri de bundan nasibini almış, yalnızca Kıta Avrupa'sında gerçekleşeceğine inanılan savaş bir anda Akdeniz'in ötesine sıçramıştır. Balkanlar'dan Trablusgarp'a kadar bir dizi savaşı henüz arkasında bırakan Osmanlı İmparatorluğu da bu girdaptan kurtulamamıştır. Her ne kadar İngiltere tarafında savaşa girmek istese de İngilizlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu bir müttefik olarak kabul etmemesi sebebiyle kendisine ancak Almanya tarafında yer bulabilmiştir. Bu sırada Süveyş Kanalı, Osmanlı ve İngiltere arasındaki gerilimin merkezinde yer alıyordu. Zira Osmanlı kâğıt üzerinde tüm Mısır'ın ve dolayısıyla Kanal'ın da hâkimi gibi görünmesine rağmen İngiltere fiilî hâkimiyetini sürdürüyor, Mısır'ı kendi toprağıymış gibi yönetiyordu. Ü. Gülsüm Polat'ın dönemin İngiliz arşiv kayıtlarına ve Osmanlı kaynaklarına dayanarak kaleme aldığı *I. Dünya Savaşı'nda Kanal Harekâtları (Hazırlık-Harekât-Netice)* başlıklı bu kitap, "Büyük bir hedefi gerçekleştirmek için harekete geçen ordular, nasıl bir hazırlıkla çöle yürümüşü?", "İngilizler Süveyş Kanalı'nda ne gibi tedbirler almışlardı?", "Kanal'a yürüyecek Osmanlı gayrinizami kuvvetleri ne gibi hazırlıklar yapmışlardı?" sorularına cevap aramakla kalmıyor, harekâtın iki safhasına ışık tutarak bunların Gazze Muharebeleriyle ilişkisini de ortaya koyuyor.

facebook/selengeyayinevi
instagram/selengeyayinlari
twitter/selengeyayinevi
selenge.com.tr

ISBN 978-625-7459-30-3

9 786257 459303